

Socioekonomické a humanitní studie
Socio-Economic and Humanities Studies

- Bronislava COUFALOVÁ
Přeplněnost – chronická nemoc českých věznic
Overcrowding – a chronic disease of Czech prisons
- Ebrahim Mohammed ALWURAAFI
Iraqi Jews and the Farhud: Trauma and Post-Traumatic Stress Disorders
in Ali Bader's The Tobacco Keeper
- Michał Tadeusz NAJMAN
Alternative investments in food, on the example of investments in whisky
- Jaroslav MUŽÍK, Radka LÖWENHÖFFEROVÁ
Rekognice role vzdělávání v podnikové sféře
Recognition of the role of education in the corporate sphere
- Martin SVÍTIL, Ivo SVOBODA
Assessment of the financial health and the risk of bankruptcy of passenger car
dealerships in the Czech Republic during the covid-19 epidemic
- Pavel HYNČICA, Daniel ŠÁROVEC
Volby do národní rady slovenské republiky 2023: očekávaná změna směru?
The 2023 national council of the slovak republic elections:
an expected change of the direction?

VYDAVATEL / PUBLISHER: AMBIS vysoká škola, a.s.

Lindnerova 575/1, Libeň, 180 00 Praha 8

IČ: 61858307

REDAKCE / EDITORIAL OFFICE

ŠÉFREDAKTOR / EDITOR IN CHIEF: Milan Křápek (milan.krapek@ambis.cz)

EDITOR ANGLICKÉ VERZE / ENGLISH EDITOR: Markéta Pokorná (marpok@gmail.com)

VÝKONNÝ REDAKTOR / EXECUTIVE EDITOR: Olga Puldová (olga.puldova@ambis.cz)

REDAKČNÍ RADA / EDITORIAL BOARD

ČLENOVÉ REDAKČNÍ RADY / MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Ahmad Aljarah — University of Salamanca, Spain, ESP

John Anchor — University of Huddersfield, GB

Zdeněk Caha — Institute of Technology and Business in České Budějovice, CZ

Jan Čadil — Unicorn University, CZ

Subhankar Das — Duy Tan University, VNM

Irada Dzhalladova — Kyiv National Economic University, UKR

Piotr Gorzelannczyk — Stanislaw Staszic State University of Applied Sciences Pila, PL

Monika Hudáková — Bratislava University of Economics and Management, SK

Fabian Christandl — Fresenius of Applied Sciences Cologne, DE

Margarita Išoraitė — Vilniaus kolegija/University Applied Sciences, LTU

Václav Kupec — Prague University of Economics and Business, CZ

Veronika Linhartová — AMBIS University, CZ

Jan Lojda — Institute of Technology and Business in České Budějovice, CZ

Ivan Malý — Masaryk University in Brno, CZ

Juraj Nemec — Matej Bel University in Banská Bystrica, SK

Ladislav Průša — Research institute for labour and social affairs – RILSA, CZ

Milan Jan Půček — AMBIS University, CZ

Renata Skýpalová — AMBIS University, CZ

Lukáš Stárek — AMBIS University, CZ

Ivo Svoboda — AMBIS University, CZ

Jelena Titko — EKA University of Applied Sciences, LVA

Lukáš Vartiak — Comenius University Bratislava, SK

Přebírání materiálů je povoleno s prokazatelným souhlasem autora a redakční rady.

Reproduction of articles is subject to explicit prior consent of the author and the Editorial Board.

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SAZBA / LAYOUT AND TYPESETTING: Leona Kubišová (leona.kubisova@seznam.cz)

REGISTRAČNÍ ČÍSLO / EVIDENCE NUMBER: MK ČR E 19842

ISSN ONLINE VERZE / ISSN OF THE ONLINE VERSION: ISSN 1804-6800

URL: sehs.ambis.cz

PERIODICITA / PERIODICITY: Bianually

Vyšlo v Praze v prosinci 2024. / Published in Prague on December 2024.

OBSAH ČÍSLA

EDITORIAL

Redakce SEHS	2
---------------------	----------

ODBORNÉ STATĚ / SCIENTIFIC ARTICLES

BRONISLAVA COUFALOVÁ	5
-----------------------------	----------

Přeplněnost – chronická nemoc českých věznic

Overcrowding – a chronic disease of Czech prisons

EBRAHIM MOHAMMED ALWURAAFI	25
-----------------------------------	-----------

Iraqi Jews and the Farhud: Trauma and Post-Traumatic Stress Disorders

in Ali Bader's The Tobacco Keeper

MICHAŁ TADEUSZ NAJMAN	51
------------------------------	-----------

Alternative investments in food, on the example of investments in whisky

JAROSLAV MUŽÍK, RADKA LÖWENHÖFFEROVÁ	79
---	-----------

Rekognice role vzdělávání v podnikové sféře

Recognition of the role of education in the corporate sphere

MARTIN SVÍTIL, IVO SVOBODA	99
-----------------------------------	-----------

Assessment of the financial health and the risk of bankruptcy of passenger

car dealerships in the Czech Republic during the covid-19 epidemic

PAVEL HYNČICA, DANIEL ŠÁROVEC	127
--------------------------------------	------------

Volby do národní rady slovenské republiky 2023: očekávaná změna směru?

The 2023 national council of the slovak republic elections: an expected change of the direction?

EDITORIAL

Milí čtenáři,

v tomto vydání našeho časopisu se zaměřujeme na široké spektrum důležitých témat, která rezonují v české i mezinárodní společnosti. Článek „**Přeplněnost – chronická nemoc českých věznic**“ autorky **Bronislavy Coufalové** se věnuje přetrvávajícím problémům českého vězeňství, jako je přeplněnost, nedostatečné financování či zaměstnávání vězňů. Autorka zde zdůrazňuje, že otázky vězeňství zasahují mnohem dál než jen do zdí samotných věznic – dotýkají se celé společnosti. Téma historických traumat přibližuje článek autora **Ebrahima Alwuraafiho** „**Iraqi Jews and the Farhud: Trauma and Post-Traumatic Stress Disorders in Ali Bader's The Tobacco Keeper**“, který analyzuje román *The Tobacco Keeper* od **Aliho Badera**. Text se zaměřuje na zkušenosti iráckých Židů během pogromu Farhud v roce 1941 a na dlouhodobé psychologické důsledky této tragédie. Investiční možnosti z netradiční perspektivy představuje článek „**Alternative Investments in Food, on the Example of Investment in Whisky**“, který se zabývá sběratelskými lahvemi whisky. **Michaš Najman** v tomto článku analyzuje faktory ovlivňující zhodnocení investic a přináší poznatky o trhu, který zůstával doposud spíše přehlížený. V příspěvku „**Rekognice role vzdělávání v podnikové sféře**“ autoři **Jaroslav Mužík a Radka Löwenhöfferová** zkoumají proměnu firemního vzdělávání, jeho nové role v oblasti motivace zaměstnanců a budování firemního brandu, ale také problémy spojené s efektivitou a návratností těchto investic. Na ekonomické důsledky pandemie se zaměřuje článek „**Assessment of the Financial Health and the Risk of Bankruptcy of Passenger Car Dealerships in the Czech Republic During the Covid-19 Epidemic**“, v němž autoři **Martin Svítíl a Ivo Svoboda** analyzují finanční stabilitu českých prodejců automobilů během pandemie Covid-19 a překvapivě ukazují, že toto odvětví zůstalo odolnější, než se očekávalo. Článek „**Volby do Národní rady Slovenské republiky 2023: očekávaná změna směru?**“ od **Pavla Hynčici a Daniela Šarovce** se zaměřuje na analýzu nedávných voleb na Slovensku a jejich dopadu na politickou scénu. Autoři zkoumají postavení politických subjektů a širší dopady těchto voleb na slovenský politický systém.

Přejeme vám příjemné čtení a inspirativní chvíle s našimi texty!

Redakce SEHS

Esteemed Readers,

*This issue of SEHS focuses on a wide range of major topics that find resonance in society in the Czech Republic and globally. The article on **‘Overcrowding – A Chronic Disease of Czech Prisons’** by **Bronislava Coufalová** deals with the long-term problems of the Czech prison system including overcrowding, insufficient financing and employment of inmates. The author maintains that the problems faced by the prison system go beyond the actual prison walls – they affect society as a whole. The topic of historical traumas is depicted by **Ebrahim Alwuraafi** in his text on **‘Iraqi Jews and the Farhud: Trauma and Post-Traumatic Stress Disorders in Ali Bader’s The Tobacco Keeper’**, in which he analyzes the novel *The Tobacco Keeper* by **Ali Bader**. The text focuses on the experience of the Iraqi Jews during the Farhud pogrom in 1941 and on the long-term psychological effects of this tragedy. Investment opportunities from an unusual perspective are explored in **‘Alternative Investments in Food, on the Example of Investment in Whisky’**, which deals with collector’s whisky. In his text, **Michał Najman** analyzes the factors that have impact on investment valuation and provides insights on a market that has been rather overlooked so far. In their text on **‘Recognition of the Role of Education in the Corporate Sector’**, authors **Jaroslav Mužík** and **Radka Löwenhöfferová** explore the changes in corporate education, its new roles in employee motivation and the process of corporate brand building as well as problems of efficiency and return on investment. The article called **‘Assessment of the Financial Health and the Risk of Bankruptcy of Passenger Car Dealerships in the Czech Republic During the Covid-19 Epidemic’** by **Martin Svítíl** and **Ivo Svoboda** discusses the economic impacts of the Covid-19 pandemic and analyzes the financial stability of Czech car dealerships during the pandemic, surprisingly concluding that the sector proved more resilient than expected. The article on **‘The 2023 National Council of the Slovak Republic Elections: An Expected Change of Direction?’** by **Pavel Hynčica** and **Daniel Šárovec** provides an analysis of the recent election in Slovakia and its impact on the country’s political landscape. The authors study the position of political entities and the broader impacts of the election on the political system in Slovakia.*

We hope you will enjoy the reading and find a lot of inspiration in our texts!

The editorial team of SEHS

PŘEPLNĚNOST – CHRONICKÁ NEMOC ČESKÝCH VĚZNIC

OVERCROWDING – A CHRONIC DISEASE OF CZECH PRISONS

Bronislava Coufalová

ABSTRAKT

České vězeňství trpí několik let trvajících chronickými problémy jako např. zaměstnávání odsouzených, samotné nadužívání trestu odnětí svobody justičním systémem, podfinancování potřeb Vězeňské služby, přítomnost drog ve věznicích apod. Nejpalčivějším problémem se však jeví být přeplněnost věznic. Problematiku vězeňství je však třeba chápat komplexním způsobem, neboť se nejedná jen o problematiku vězeňství samotného, ale i vládních i nevládních institucí, dalších exekutivních a parlamentních orgánů, a v podstatě společnosti jako celku.

Klíčová slova: odsouzený, trest odnětí svobody, vazební věznice, věznice, zabezpečovací detence, přeplněnost

JEL klasifikace: K3

ABSTRACT

The Czech prison system has been suffering from chronic problems for several years, including the employment of convicts, the misuse of imprisonment by the justice system, the underfunding of the needs of the Prison Service, the presence of drugs in prisons, etc. However, the most pressing problem seems to be overcrowding in prisons. The system of prisons and imprisonment must be understood in a comprehensive way, as it is not only a problem of the prison system itself, but also of the governmental and non-governmental institutions, other executive and parliamentary bodies, and, in essence, of society as a whole.

Key words: convicts, prison sentence, detention facility, prison, security detention, overcrowding

JEL Classification: K3

ÚVOD

Omezení osobní svobody v důsledku uložení trestněprávní sankce se nedotýká jen osoby, vůči níž byla tato sankce použita, ale má dalekosáhlé důsledky i pro stát, resp. pro jeho schopnost zajistit efektivní, hospodárný a bezpečný výkon sankcí spojených s omezením svobody. Účelem trestu, nepodmíněný trest odnětí svobody nevyjímaje, není však jen ochrana společnosti před pachateli trestných činů, ale i výchova samotného pachatele k tomu, aby vedl řádný život. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „zákon o výkonu“) v ustanovení § 1 odst. 2 vymezuje účel výkonu trestu tak, že účelem výkonu trestu odnětí svobody je prostředky stanovenými tímto zákonem působit na odsouzené tak, aby snižovali nebezpečí recidivy svého kriminálního chování a vedli po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem, chránit společnost před pachateli trestných činů a zabránit jim v dalším páčání trestné činnosti.

De lege lata dochází k omezení osobní svobody ve věznicích, vazebních věznicích a v ústavech pro výkon zabezpečovací detence, přičemž ostrahu, střežení, dozor a celou řadu dalších činností ve vztahu k obviněným, odsouzeným a chovancům zajišťuje Vězeňská služba ČR. Na území ČR je výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a výkon zabezpečovací detence momentálně zajišťován v celkem 35 zařízeních.

Přijetím zákona č. 58/2017 Sb. došlo s účinností od 1. 10. 2017 ke změně v zařazování odsouzených do typů věznice soudem. Od tohoto data se vězni-

ce člení podle způsobu vnějšího střežení, zajištění bezpečnosti a režimu výkonu trestu do dvou typů, a to na věznici s ostrahou a věznici se zvýšenou ostrahou (do přijetí novelizace se jednalo o čtyři typy věznic: s dohledem, s dozorem, s ostrahou, se zvýšenou ostrahou). Věznice s ostrahou jsou pak vnitřně diferencovány na oddělení s nízkým, středním a s vysokým stupněm zabezpečení. O umístění odsouzeného do jednotlivých oddělení věznice s ostrahou rozhoduje sama Vězeňská služba.

České vězeňství trpí několik let trvajících chronickými problémy jako např. zaměstnávání odsouzených, samotné nadužívání trestu odnětí svobody justičním systémem, podfinancování potřeb Vězeňské služby, nedostatečné personální obsazení v rámci Vězeňské služby, přítomnost drog ve věznících apod. Nejpalčivějším problémem se však jeví být přeplněnost věznic. Český helsinský výbor uskutečnil na přelomu let 2022 a 2023 monitoring vězeňství, který uskutečnil v deseti českých věznících. Vězeňský systém je podle závěrů ČHV dlouhodobě přeplněný, «napjatý k prasknutí» (Český helsinský výbor, 2023).

Problematiku vězeňství je však třeba chápat komplexním způsobem, neboť se nejedná jen o problematiku vězeňství samotného, ale i vládních a nevládních institucí, dalších exekutivních a parlamentních orgánů, a v podstatě společnosti jako celku. V nezanedbatelné míře se pak stává i ekonomickým problémem naší země.

1 KAPACITA ČESKÝCH VĚZNIC

Po roce 1989 byl nastolen postupný proces reformace vězeňského systému, který měl docílit celkové transformace a humanizace vězeňství. V roce 1991 byla vypracována Koncepce rozvoje vězeňství v ČR, která poukazovala mimo jiné na problematiku přeplněnosti věznic. O deset let později, tedy v roce 1999, byla vládou přijata Zpráva o stavu a aktuálních problémech vězeňství České republiky a o určení početních stavů Vězeňské služby na rok 2000, ze které opětovně vyplynul základní problém českého vězeňství, a to přeplněnost věznic. Tento palčivý problém opakovaně zazněl i na veřejném slyšení na téma „Vězeňství v České republice“ konaného dne 19.4.2000 v Senátu Parlamentu ČR. Samotný tehdejší ministr spravedlnosti JUDr. Otakar Motejl na tomto slyšení konstatoval, že „z vězeňské statistiky vyplývá nesporně závažný společenský signál o tom,

že za posledních 7 let stoupl počet vězněných osob, tedy osob ve výkonu trestu, z 000 8 na 000 16. Tedy na prakticky dvojnásobek množství lidí, kteří odpykávali trest odnětí svobody v období 1992–1997. Je to nepřetržitý, plynulý vzestup údajů o množství osob odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Současný stav je neobyčejně vážný a kritický, neboť graf nárůstu množství odsouzených a vězněných osob je stále aktuální.“ (Senat.cz, 2000). Usnesením vlády ze dne 10.3.1999, č. 199 bylo ministerstvu spravedlnosti uloženo zpracovat priority trestní politiky, které by snížily počet osob ve výkonu trestu odnětí svobody tak, aby se ČR svými počty přiblížila počtům, které jsou dosahovány ve státech Evropské Unie. Ke schválení další koncepce rozvoje vězeňství došlo v roce 2005 (Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015). Třetí a momentálně poslední realizovanou je pak Koncepce vězeňství do roku 2025, která vychází, jak sama hned v úvodu deklaruje, ze základní premisy, jíž je multidisciplinární a meziresortní přístup k problematice vězeňství. Je zřejmé, že samotný výkon trestu odnětí svobody ve vězeňském zařízení je sice zásadní z hlediska napravení pachatele trestného činu a jeho budoucí žádoucí reintegrace do společnosti, nemůže být, ale vnímán izolovaně, bez zdůraznění role postpenitenciární péče, vlivu prevence kriminality a v neposlední řadě fungování sociálního systému státu (Ministerstvo spravedlnosti, 2016). Koncepce stanoví celkem 17 strategických cílů, mezi něž patří např. zajistit bezpečné prostředí ve věznicích, které vytvoří odpovídající podmínky pro lidské zacházení s vězněnými osobami a pro kvalifikovanou práci s doložitelným příznivým dopadem na úroveň recidivy, a tím i na celkový počet vězněných osob, nebo snížit recidivu trestné činnosti pomocí účinné práce s odsouzenými a propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody a vytváření prostředí k jejich úspěšné reintegraci do společnosti atd.

Tab. 1: »Celkové stavy vězněných osob (stav je vždy k poslednímu dni v měsíci)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
leden	22162	21623	21121	19320	18892	19299	19694
únor	22165	21638	21192	19255	19024	19494	19768
březen	22193	21685	21062	19101	19123	19684	19796
duben	22052	21666	20770	19020	19190	19762	19822
květen	21959	21672	20320	19012	19259	19747	19806
červen	21904	21601	20212	18969	19262	19747	19764
červenec	21858	21428	20133	18920	19188	19753	19689
srpen	21788	21350	19992	18870	19140	19717	19700
září	21783	21227	19859	18865	19178	19696	
říjen	21806	21207	19763	18842	19229	19687	
listopad	21743	21232	19557	18868	19215	19632	
prosinec	21577	21048	19286	18748	19052	18748	

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

V tabulce č. 1 jsou uvedeny údaje o stavu vězněných osob, a to vždy k poslednímu dni v měsíci daného kalendářního roku. Pro účely tohoto příspěvku byla zvolena léta 2018–srpen 2024, a to zejména z důvodu poukázání na to, jaký vliv měla pandemie covid19- na otázku naplněnosti českých věznic. Jestliže v roce 2018 byl průměrný počet vězněných osob 21 918,8, v roce 2019 došlo k poklesu na 21 448 osob a tento klesající trend pokračoval i v následujících letech. Je třeba si uvědomit, že pokles vězněných osob v letech 2020–2021 byl ovlivněn zejména dvěma faktory. Jedním z nich byla již výše zmiňovaná pandemie covid-19, která ovlivnila z důvodu nejružnějších opatření i míru páčání trestné činnosti, zpomalení práce justičních orgánů a tím i celkový počet uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody. Druhým důvodem poklesu vězeňské populace byla zcela jistě novelizace trestního zákoníku provedená zákonem č. 333/2020 Sb., který zvýšila hranice majetkových škod, čímž došlo rovněž k ovlivnění naplnění skutkové podstaty zejména trestného činu krádeže, kterému patří pomyslné první místo co do četnosti odsouzených ve výkonu trestu (viz dále). Zatímco v roce 2021 byl průměrný počet vězněných osob 18 732,5, pak v následujícím roce se již jednalo

o 19 146 osob. Dosavadní průměr za rok 2024 pak činí 19 754 osob, což svědčí o postupném nárůstu vězněných osob.

Jak již bylo řečeno v úvodu, je výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a výkon zabezpečovací detence momentálně zajišťován v celkem 35 zařízeních. Pro účely ilustrace naplněnosti těchto zařízení byla vybrána 4 zařízení, která přesáhla ve sledovaném období kapacitu pro odsouzené k nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody a vazebně stíhané obviněné více než 1 000 osob. Konkrétně se pak jedná o věznice v Plzni, Praze Pankráci, Ostrově nad Ohří a Valdicích (tabulky č. 2–5). Dále pak byly vybrány věznice, které mají naopak nejmenší kapacitu (kritériem byla kapacita do 300 osob ve sledovaném období), konkrétně tedy věznice v Teplicích, Karviné, Znojmu, Českých Budějovicích, Olomouci a Opavě. Do výčtu věznic s nejmenší kapacitou pak byla zařazena i věznice v Odolově, která splnila výše uvedené kritérium výběru v rámci sledovaných 7 let celkem 4krát (2020,2021,2023 ,2018) – tabulky č. 6–12.

Tab. 2: »Kapacita a využitelnost věznice v Plzni, kde dochází k výkonu trestu odnětí svobody i k omezení vazebně stíhaných osob

	kapacita	využitelnost	využitelnost v %	využitelnost pro výkon trestu v %
k 31. 12. 2018	1204	1380	114,62 %	117,81 %
k 31. 12. 2019	1182	1271	107,53 %	110,97 %
k 31. 12. 2020	1182	1222	103,38 %	106,93 %
k 31. 12. 2021	1182	1161	98,22 %	103,56 %
k 31. 12. 2022	1182	1164	98,48 %	100,28 %
k 31. 12. 2023	1182	1161	98,22 %	103,56 %
k 31. 8. 2024	1182	1269	107,36 %	111,36 %

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

Tab. 3: »Kapacita a využitelnost věznice v Praze Pankráči, kde dochází k výkonu trestu odnětí svobody i k omezení vazebně stíhaných osob

	kapacita	využitelnost	využitelnost v %	využitelnost pro výkon trestu v %
k 31. 12. 2018	1139	1003	88,06 %	93,05 %
k 31. 12. 2019	1138	994	87,35 %	97,77 %
k 31. 12. 2020	1144	865	75,61 %	83,07 %
k 31. 12. 2021	1140	918	80,53 %	85,79 %
k 31. 12. 2022	1140	979	85,88 %	87,18 %
k 31. 12. 2023	1140	918	80,53 %	85,79 %
k 31. 8. 2024	1121	1022	91,17 %	91,17 %

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

Tab. 4: »Kapacita a využitelnost věznice v Ostrově nad Ohří, kde dochází k výkonu trestu odnětí svobody i k omezení vazebně stíhaných osob

	kapacita	využitelnost	využitelnost v %	využitelnost pro výkon trestu v %
k 31. 12. 2018	940	915	97,34 %	98,13 %
k 31. 12. 2019	931	858	92,16 %	94,24 %
k 31. 12. 2020	1109	1090	98,29 %	101,07 %
k 31. 12. 2021	1089	962	88,34 %	88,45 %
k 31. 12. 2022	1085	909	83,78 %	84,15 %
k 31. 12. 2023	1089	962	88,34 %	88,45 %
k 31. 8. 2024	1085	975	89,86 %	90,34 %

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

Tab. 5: »Kapacita a využitelnost věznice ve Valdicích, kde dochází jen k výkonu trestu odnětí svobody

	kapacita	využitelnost	využitelnost v %
k 31. 12. 2018	1100	1038	94,36 %
k 31. 12. 2019	1100	1124	102,18 %
k 31. 12. 2020	1021	1060	103,82 %
k 31. 12. 2021	1021	1064	104,21 %
k 31. 12. 2022	1021	983	96,28 %
k 31. 12. 2023	1021	1064	104,21 %
k 31. 8. 2024	1021	833	81,59 %

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

Využitelnost pro výkon trestu odnětí svobody ve čtyřech největších věznicích v ČR se pohybovala v rozmezí let 2018–srpen 2024 mezi 81,59 % (Valdice v srpnu 2024) a 117,81 % (Plzeň v prosinci 2018). Využitelnost plzeňské věznice v každém sledovaném roce přesáhla možnou kapacitu, stejně na tom s výjimkou 3 let byla i věznice ve Valdicích. Naopak v Praze Pankráci nedošlo k převýšení kapacity ani jednou v rámci sledovaného období, ve věznici v Ostrově nad Ohří byla překročena maximální kapacita pouze v roce 2020, a to „pouze“ o 1.07%.

Tab. 6: »Kapacita a využitelnost věznice v Teplicích, kde dochází k výkonu trestu odnětí svobody i k omezení vazebně stíhaných osob

	kapacita	využitelnost	využitelnost v %	využitelnost pro výkon trestu v %
k 31. 12. 2018	161	149	92,55 %	104,94 %
k 31. 12. 2019	120	135	112,5 %	118,75 %
k 31. 12. 2020	135	122	90,37 %	91,43 %
k 31. 12. 2021	135	135	100 %	110 %
k 31. 12. 2022	135	127	94,07 %	105,71 %
k 31. 12. 2023	135	135	100 %	110 %
k 31. 8. 2024	135	121	89,63 %	114,29 %

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

Tab. 7: »Kapacita a využitelnost věznice v Karviné, kde dochází jen k výkonu trestu odnětí svobody

	kapacita	využitelnost	využitelnost v %
k 31. 12. 2018	206	190	92,23 %
k 31. 12. 2019	188	190	101,06 %
k 31. 12. 2020	191	165	86,39 %
k 31. 12. 2021	191	179	93,72 %
k 31. 12. 2022	191	177	92,67 %
k 31. 12. 2023	191	179	93,72 %
k 31. 8. 2024	191	176	92,15 %

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

Tab. 8: »Kapacita a využitelnost věznice ve Znojmě, kde dochází k výkonu trestu odnětí svobody i k omezení vazebně stíhaných osob

	kapacita	využitelnost	využitelnost v %	využitelnost pro výkon trestu v %
k 31. 12. 2018	227	220	96,92 %	100,48 %
k 31. 12. 2019	156	207	132,69 %	134,25 %
k 31. 12. 2020	156	185	118,59 %	121,92 %
k 31. 12. 2021	156	191	122,44 %	124,66 %
k 31. 12. 2022	156	190	121,79 %	123,97 %
k 31. 12. 2023	156	191	122,44 %	124,66 %
k 31. 8. 2024	156	195	125 %	126,71 %

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

Tab. 9: »Kapacita a využitelnost věznice v Českých Budějovicích, kde dochází k výkonu trestu odnětí svobody i k omezení vazebně stíhaných osob

	kapacita	využitelnost	využitelnost v %	využitelnost pro výkon trestu v %
k 31. 12. 2018	265	223	84,15 %	92,5 %
k 31. 12. 2019	242	222	91,74 %	91,78 %
k 31. 12. 2020	242	180	74,38 %	80,14 %
k 31. 12. 2021	242	174	71,9 %	80,14 %
k 31. 12. 2022	238	179	75,21 %	77,07 %
k 31. 12. 2023	242	174	71,9 %	80,14 %
k 31. 8. 2024	238	183	76,89 %	82,17 %

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

Tab. 10: »Kapacita a využitelnost věznice v Olomouci, kde dochází k výkonu trestu odnětí svobody i k omezení vazebně stíhaných osob

	kapacita	využitelnost	využitelnost v %	využitelnost pro výkon trestu v %
k 31. 12. 2018	276	213	77,17 %	71,71 %
k 31. 12. 2019	264	231	87,5 %	79,86 %
k 31. 12. 2020	264	203	76,89 %	73,61 %
k 31. 12. 2021	264	190	71,97 %	78,47 %
k 31. 12. 2022	264	217	82,2 %	78,47 %
k 31. 12. 2023	264	190	71,97 %	78,47 %
k 31. 8. 2024	264	250	94,7 %	88,19 %

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

Tab. 11: »Kapacita a využitelnost věznice v Opavě, kde dochází jen k výkonu trestu odnětí svobody

	kapacita	využitelnost	využitelnost v %
k 31. 12. 2018	288	295	102,43 %
k 31. 12. 2019	269	267	99,26 %
k 31. 12. 2020	270	236	87,41 %
k 31. 12. 2021	270	255	94,44 %
k 31. 12. 2022	270	217	80,37 %
k 31. 12. 2023	270	255	94,44 %
k 31. 8. 2024	243	231	95,06 %

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

Tab. 12: »Kapacita a využitelnost věznice v Odolově, kde dochází jen k výkonu trestu odnětí svobody

	kapacita	využitelnost	využitelnost v %
k 31. 12. 2018	298	309	103,69 %
k 31. 12. 2019	398	318	106,71 %
k 31. 12. 2020	295	253	85,76 %
k 31. 12. 2021	295	257	87,12 %
k 31. 12. 2022	325	269	82,77 %
k 31. 12. 2023	295	257	87,12 %
k 31. 8. 2024	331	270	81,57 %

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

Využitelnost pro výkon trestu odnětí svobody v šesti nejmenších věznicích v ČR se pohybovala v rozmezí let 2018–srpen 2024 mezi 71,71 % (Olomouc v prosinci 2018) až 134,25 % (Znojmo v prosinci 2019). Nejhorší situace byla stabilně ve znojemské věznici, kde se využitelnost pohybovala mezi 100,48 % až %134,25. Pomyslnou druhou příčku pak v tomto směru obsadila věznice v Teplicích, kde pouze v prosinci 2020 nebylo dosaženo využitelnosti na 100 % (konkrétně se jednalo o 91,43 %). Naopak nejlépe na tom byla věznice v Olomouci, kde se využitelnost pohybovala mezi 71,71 % až %88,19.

V následující tabulce (tabulka č. 13) jsou zahrnuty údaje o celkové využitelnosti českých věznic. Jak je patrné, tak celková vytíženost se ve sledovaném období pohybovala v rozmezí od 95,57 % do 106,82 %. Pouze v letech 2018 a 2019 došlo k převýšení maximální kapacity, v ostatních letech se pak využitelnost pohybovala těsně pod maximální hranicí, což se týkalo nejen celkové využitelnosti (využitelnost pro výkon vazby i výkon trestu odnětí svobody), ale i využitelnosti pro samotný výkon trestu odnětí svobody.

Tab. 13: »Kapacita věznic úhrnem

	kapacita	využitelnost	využitelnost v %	využitelnost pro výkon trestu v %
k 31. 12. 2018	20753	21417	103,2 %	105,96 %
k 31. 12. 2019	19791	20877	105,49 %	106,82 %
k 31. 12. 2020	19634	19133	97,45 %	99,18 %
k 31. 12. 2021	19808	18595	93,88 %	95,77 %
k 31. 12. 2022	20040	18889	94,26 %	95,57 %
k 31. 12. 2023	19808	18595	93,88 %	95,77 %
k 31. 8. 2024	19983	19515	97,66 %	98,81 %

Zdroj: Měsíční statistické hlášení Vězeňské služby ČR

Z výše uvedených statistických údajů je zcela evidentní, že využitelnost českých věznic byla ve sledovaném období na samotné hranici maximální kapacity, mnohdy tuto hranici však i převýšila. Přeplněnost věznic lze tedy skutečně považovat za palčivý problém soudobého českého vězeňství, na jehož řešení je třeba intenzivně pracovat. Nabízí se samozřejmě jeden způsob řešení, a to cesta zvyšování kapacity vězeňství. Je to cesta zdánlivě nejjednodušší, avšak rozhodně nejnákladnější. Nadto je třeba si uvědomit, že Česká republika se řadí k zemím

s největší mírou uvěznění v rámci EU. Jak zaznělo na odborném semináři v Poslanecké sněmovně, který uspořádala Asociace organizací v oblasti vězeňství v dubnu 2023, Česká republika má 5. nejvyšší míru uvěznění v EU, vyspělé státy Evropské unie mají poloviční až třetinové hodnoty. Počet vězňů ve státech EU se pohybuje v rozmezí 51 až 203 vězňů na 100 000 obyvatel. ČR měla v roce 2023 v průměru 181 vězňů na 100 tisíc obyvatel.¹ Výkon trestu odnětí svobody je nejnákladnějším trestem a zpravidla s sebou nese řadu negativních dopadů. Řešení je tedy třeba hledat jinde než ve zvyšování kapacit stávajících věznic, popř. ve výstavbě věznic nových.

2 RECIDIVA

Míra recidivy je kritériem pro posuzování úspěšnosti trestní politiky a skutečné reintegrace propuštěných vězňů. Pro účely tohoto příspěvku pracujeme s recidivou v penologickém pojetí, tj. sledujeme opakovaný pobyt ve výkonu trestu. Jak vyplývá z níže uvedené tabulky, podíl osob, které v minulosti vykonaly nepodmíněný trest odnětí svobody se ve sledovaném období pohyboval v rozmezí od 63,1 % (v roce 2018) po 66,28 % (v roce 2023) z celkového počtu osob ve výkonu trestu.² Osoby, které se ocitly ve výkonu trestu odnětí svobody poprvé, představují v celkovém počtu osob ve výkonu trestu v průměru 35,08 % (nejvíce těchto odsouzených bylo v roce 2018, nejméně pak v roce 2023). Počet recidivujících odsouzených tedy v průběhu let 2018–2023 vykazoval mírně rostoucí tendenci.

Tab. 14: »Odsouzení podle počtu již vykonaných trestů odnětí svobody (vždy k poslednímu kalendářnímu dni daného roku)

kolikrát ve výkonu trestu	2018	2019	2020	2021	2022	2023
0x	7261	6958	6196	5939	5931	6032
	1x – 10x	36,32 %	35,18 %	34,44 %	33,9 %	33,72 %
více než 10x	12201	12008	11245	11134	11397	11678
	62,01 %	62,69 %	63,85 %	64,57 %	65,13 %	65,28 %
4	215	189	171	170	170	179
	1,09 %	0,99 %	0,97 %	0,99 %	0,97 %	1 %

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby ČR

1 Online databáze The World Prison Brief

2 Např. v roce 2013 představovali recidivisté 70,1 % vězeňské populace, v roce 2014 pak 69 %.

Ustanovení § 2 odst. 2 zákona o výkonu stanoví, že s odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem. V souladu s uvedeným není, a vzhledem k nerealizovatelnosti uskutečnění takového cíle ani nemůže být, absolutní převýchova pachatele. Odsouzením pachatele za spáchaný trestný čin a jeho nástupem do výkonu trestu odnětí svobody začíná proces, který by měl vyústit v úspěšný návrat na svobodu a reintegraci do společnosti. Pod dobu samotného výkonu trestu odnětí svobody by měly být voleny takové metody a způsoby působení na odsouzené, které jsou způsobilé vést k odstranění příčin páchaní trestné činnosti a k nápravě odsouzených, k získání vhodných a společensky přijatelných návyků a dovedností potřebných k začlenění do společnosti. Cílem Koncepce vězeňství do roku 2025 je zdůraznit zásadní podmínku úspěšné resocializace, kterou je společné úsilí o začlenění propuštěných vězňů do společnosti a zabránění jim v opakovaném páchaní trestné činnosti (Ministerstvo spravedlnosti, 2016). Problémů při návratu z výkonu trestu může být široká škála, a to např. problémy s uplatněním na trhu práce, absence bydlení, negativní reakce ze strany okolí, závadovost prostředí, do kterého se osoba po propuštění vrací apod. V rámci snahy o co nejúspěšnější resocializace se nelze omezovat jen na samotný výkon trestu odnětí svobody aktivity uskutečňované během něj, ale je třeba vytvořit komplexní systém propojení penitenciární péče, postpenitenciární péče a programů prevence kriminality, a to na meziresortní a multidisciplinární bázi. Resocializace odsouzeného začíná již v době výkonu trestu odnětí svobody – prostřednictvím programu zacházení a je třeba v ní pokračovat i po opuštění zdí věznic. V rámci postpenitenciární péče hrají důležitou roli nejen státní, ale i nestátní organizace, sdružení a instituce.

Podle statistické ročenky Vězeňské služby za rok 2023 nabízejí věznice široké spektrum vzdělávacích a rekvalifikačních kurzů. V této oblasti se rozvíjí spolupráce s neziskovým sektorem, který se ve svých programech zaměřuje na prevenci sociálního vyloučení osob propuštěných po výkonu trestu odnětí svobody. Dále se prohlubuje spolupráce s Úřady práce na základě uzavřeného memoranda mezi VS ČR a Úřadem práce ČR, v rámci kterého byly rovněž realizovány a uhrzeny různé druhy rekvalifikačních kurzů. V rámci výkonu trestu je dbáno

i na pomoc s dokončením základního vzdělání (vztahuje se primárně na mladistvé odsouzené), přičemž se toto uskutečňuje v rámci věznice, kde se dotyčná osoba nachází. V rámci středního odborného a středoškolského studia mohou odsouzení absolvovat a získat odbornost: kuchař-číšník, elektrikář, strojní mechanik, obráběč kovů, provozní služby, truhlář, stravovací a ubytovací služby, potravinářská výroba, malířské a natěračské práce, textilní a oděvní výroba, zednické práce. Tento typ vzdělávání je realizován v rámci školských vzdělávacích středisek nebo na základě dohody o zajištění školní docházky mezi věznicí a střední školou. Vysokoškolské studium ve VS ČR se převážně realizuje ve Vazební věznici Praha Ruzyně. Možnost studovat VŠ se zde nabízí odsouzeným mužům i ženám. Pro odsouzené muže ve středním či vysokém stupni zabezpečení věznice s ostrahou funguje od roku 2009 program vysokoškolského vzdělávání. Ve spolupráci s Katolickou teologickou fakultou Univerzity Karlovy (dále jen „KTF UK“) je možno studovat obor Teologické nauky a získat bakalářský titul. Odsouzené ženy v objektu Řepy Vazební věznice Praha – Ruzyně mohou studovat kombinované studium na 2. lékařské fakultě Univerzity Karlovy (dále jen „2. LF UK“), obor Všeobecná sestra. Studium na obou fakultách probíhá formou přednáškových cyklů a samostudia odsouzených. K možnosti realizace samostudia jsou na jednotlivé předměty fakultami poskytnuty přednáškové materiály, a to buď v písemné, elektronické nebo audiovizuální podobě. V rámci samostudia odsouzení navštěvují počítačové učebny, za předpokladu splnění podmínek je jim též umožněn volný pohyb k docházce do školy (Vězeňská služba ČR, 2023).

V rámci výkonu trestu odnětí svobody jsou rovněž realizovány extramurální aktivity³, mezi které patří přerušení výkonu trestu podle §§ 56/1, 56/2, 56/3, 63i, 68 zákona o výkonu, opuštění věznice podle §§ 19/8, 45/2g, 63h zákona o výkonu a akce mimo věznice podle §§ 51/3, 52/5, 52/6, 53/6, 55/5, 46/4, 91/4 řádu výkonu trestu odnětí svobody. Jedná se např. o pomocné práce v obci či návštěvy úřadu v rámci přípravy na život po propuštění, docházku do školy, návštěvu sportovní či kulturní akce apod. Nejpočetnější extramurální aktivitu

³ Extramurální aktivity probíhají výhradně za dohledu zaměstnanců věznice a jsou pro odsouzené především přípravou na pobyt na „svobodě“, ale i určitou motivací. Účelem je zvládnutí kontaktu odsouzených s civilním prostředím po letech strávených za mřížemi.

představují akce mimo věznice, kdy v období let 2018–2023 docházelo k postupnému nárůstu těchto aktivit.⁴ Výjimku v tomto směru však představují roky 2020 a 2021, které byly i v tomto směru zasaženy pandemií covid-19.

Jak však vyplývá ze zprávy Českého helsinského výboru, v přetíženém vězeňském systému nelze spravedlivě požadovat s kapacitou vězeňské populace většinově pracovat jinak než ubytováním, nasycením, ostrahou a zabezpečením a v lepším případě zaměstnáním.

3 TRESTNÍ POLITIKA STÁTU

Prezident Soudcovské unie JUDr. Libor Vávra na odborném semináři v Poslanecké sněmovně uspořádaném Asociací organizací v oblasti vězeňství v dubnu 2023 řekl, že: „Pobyt ve vězení bychom měli omezovat jen na nezbytně nutné případy a v legislativě odstraňovat ustanovení, která vedou k nadužívání trestní represe a nepřiměřeně dlouhým trestům uvěznění. Nadužívání trestu odnětí svobody neprospívá lepší integraci pachatelů, není dobrým řešením pro oběti ani pro nikoho z nás“ (AOOV, 2023). Za přeplněnými věznicemi v ČR nestojí vysoká míra kriminality, ale mimo jiné i nepřiměřeně vysoké tresty u trestných činů, které s sebou nenesou velké nebezpečí pro společnost (Nejvyšší státní zastupitelství, 2019). Jedním z dílčích řešení je samotná revize trestních sazeb, či otázka dekriminalizace určitých typů jednání.

Některé trestné činy ve zvláštní části zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „TrZ“) mají stanoveny vyšší sazby v případě opakovaného spáchání téhož trestného činu. V tomto kontextu si je však třeba uvědomit, že závažnost trestné činnosti není určována trestní minulostí pachatele (z pohledu poškozeného je jedno, zda se jedná o prvopachatele či recidivistu). Recidivu lze v rámci trestání zohlednit za použití jak obecných, tak specifických přitěžujících okolností, a proto by neměla být znakem skutkové podstaty trestného činu. Konkrétně můžeme hovořit o trestném činu krádeže podle § 205 odst. 2 TrZ, kdy není k naplnění znaků skutkové podstaty vyžadováno způsobení ani minimální škody (nejméně 10 000 Kč), neboť znakem skutkové podstaty je opakování trestné činnosti. Obdobně je tomu v případě trestného činu nedovolené výroby a jiného nakládání

⁴ Podle výroční zprávy Vězeňské služby za rok 2023 se v roce 2018 zúčastnilo akcí mimo věznice celkem 4274 osob, v roce 2023 se jednalo již o 11646 osob.

s omamnými a psychotropními látkami a jedy podle § 283 odst. 2 písm. b) TrZ, kdy důvodem pro uložení trestu odnětí svobody od 2 do 10 let je pouze opakování jednání. Recidiva je pak dále znakem např. u zpronevěry podle § 206 odst. 2 TrZ, provozování nepoctivých her a sázek podle § 213 odst. 2 TrZ a celé řady dalších.

V tabulce č. 15 je uvedena četnost vybraných trestných činů v aktuálně vykonávaném trestu odnětí svobody. Třeba zmínit, že se jedná o situace, kdy odsouzený vykonává trest odnětí svobody za uvedený čin buď spáchaný jako samostatný nebo i v souběhu s jiným trestným činem (klasickým příkladem může být spáchání trestného činu krádeže v souběhu s porušováním domovní svobody).

Jednoznačné prvenství v rámci sledovaného období zaujímal trestný čin krádeže. Z níže uvedené tabulky, která vychází z údajů Vězeňské služby ČR, však není seznatelné, o jakou přesnou právní kvalifikaci trestného činu krádeže se jednalo. Na základě žádosti o poskytnutí informací Ministerstvo spravedlnosti sdělilo, že např. v roce 2022 bylo za trestný čin krádeže podle § 205 odst. 2 TrZ celkově odsouzeno 4 969 pachatelů, což tvořilo 54,1 % ze všech odsouzených za trestný čin krádeže. Samostatně za trestný čin krádeže podle § 205 odst. 2 TrZ bylo odsouzeno 3 506 osob a v souběhu s jinými trestnými činy 1 463 osob. Za krádež podle druhého odstavce bylo odsouzeno 2 926 vězňů k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Nabízí se tedy případná dekriminalizace jednání v současnosti postihovaného podle § 205 odst. 2 TrZ. K obdobnému závěru pak můžeme dospět i v případě trestného činu podle § 283 odst. 2 písm. b) TrZ.

Druhé místo patřilo stabilně trestnému činu maření úředního rozhodnutí a vykazání podle § 337 odst. 1. Ohledně konkrétní kvalifikace platí totéž, co o krádeži. Opět z informací od Ministerstva spravedlnosti vyplynulo, že nejvíce odsouzených pro tento trestný čin se dopustilo trestného činu podle § 337 odst. 1 písm. a) TrZ. Vzhledem ke skutečnosti, že v rámci této skutkové podstaty dochází k vyvození trestní odpovědnosti a následnému potrestání i za maření či podstatné ztěžování nejen rozhodnutí soudu v trestním řízení, ale rovněž rozhodnutí správního orgánu ve správním řízení, nabízí se otázka možné, alespoň částeční dekriminalizace tohoto typu jednání.

Odborná, ale i laická veřejnost již dlouhodobě volá po dekriminalizaci či alespoň částečné dekriminalizaci trestného činu zanedbání povinné výživy podle § 196 TrZ (Skledníčka a Rozum, 2014). Ministerstvo spravedlnosti vypracovalo

analýzu aktuálních otázek výživného, kde poukazuje na vhodnost částečné dekriminlizace a zdůrazňuje účelnost a efektivitu mimotrestních řešení životních situací, které mají obecně přispívat ke zlepšení rodinných vztahů a předcházet tím i problémům splněním výživovací povinnosti (Ministerstvo spravedlnosti, 2017). Jako vhodné se jeví dekriminlizovat méně závažné formy zanedbání povinné výživy (zejména pak ty nedbalostní), které ovšem zároveň tvoří velmi významnou část projednávaných případů tohoto přečinu, a zároveň zachování trestního postihu v případech závažnější úmyslné formy jednání (úmyslné vyhýbání se plnění výživovací povinnosti) a také v případech, kdy je oprávněná osoba vydána nebezpečí nouze.

Tab. 15: »Četnost vybraných trestných činů (vždy k poslednímu kalendářnímu dni daného roku) v aktuálně vykonávaném trestu odnětí svobody

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
krádež	8143	7914	7302	7057	7375	7381
maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání	2908	2987	2887	3001	3361	3471
porušování domovní svobody	2802	2655	2445	2397	2575	2499
Nedovolená výroba a jin nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy	2118	2192	2104	2146	2240	2405
neoprávněné držení platební karty	1855	1888	1805	1779	1932	1970
loupež	2367	2108	1963	1889	2034	1920
výtržnictví	1600	1599	1501	1564	1690	1705
zanedbání povinné výživy	1585	1514	1184	1134	1190	1141
podvod	1635	1545	1324	1187	1133	1085

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby ČR

Otázku přeplněnosti věznic však lze řešit nejen otázkou depenalizace či dekriminlizace, ale rovněž také omezením nevhodné kumulace trestů. § 39 odst. 4 TrZ stanoví, že pokud soud neukládá souhrnný trest nebo společný trest za pokračování v trestném činu, při stanovení druhu trestu a jeho výměry přihlédne též k druhu a výměře trestů, které byly pachateli uloženy za jinou jeho trestnou činnost a dosud nebyly vykonány, tak, aby vzhledem k povaze a závažnosti trest-

ného činu a osobě pachatele nebyl uložen takový trest, který by spolu s dosud nevykonanými tresty vedl k nepřiměřenému postihu pachatele. Vhodným řešením se jeví být rozšíření možnosti soudů snížit ukládaný trest pod dolní hranici trestní sazby, tj. rozšíření dosavadního ustanovení § 58 TrZ o mimořádném snížení trestu odnětí svobody.

ZÁVĚR

České vězeňství trpí několik let trvajících chronickými problémy, přičemž tím nejpalčivějším je jednoznačně dlouhodobá přeplněnost věznic. Česká republika se řadí k zemím s největší mírou uvěznění v rámci EU. Vězeňský systém České republiky tak v současné době není schopen efektivně plnit účel trestu a slouží především k izolaci odsouzených a k zajištění jejich základních životních potřeb (ubytování, strava, ošacení, bezpečí). Přeplněnost věznic je jakýmsi počátečním bodem pomyslného začarovaného kruhu, který protíná takové otázky jako je nedostatek vězeňského personálu, nemožnost individuálního zacházení s odsouzenými, nedostatek komplexní postpenitenciární péče, nadužívání nepodmíněného trestu odnětí svobody apod. a vrací se zpět do bodu „přeplněnost věznic“.

Je však třeba si uvědomit, že problematiku vězeňství je však třeba chápat komplexním způsobem, neboť se nejedná jen o problematiku vězeňství samotného, ale i vládních a nevládních institucí, dalších exekutivních a parlamentních orgánů, a v podstatě společnosti jako celku. Podnětů k řešení problému přeplněnosti je celá řada. V tomto příspěvku byly naznačeny jen některé z nich. Poměrně rychlým řešením by mohla být depenalizace či dekriminalizace určitých typů jednání, která nevykazují tak vysokou společenskou závažnost, že by následkem jejich spáchání mělo být uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody. Také otázka kumulace několika trestů odnětí svobody by měla být de lege ferenda legislativně vyřešena. Jiná řešení jsou pak spojena s finančním zatížením státního rozpočtu, např. navýšení personálu v rámci Vězeňské služby ČR, tak aby bylo možné důsledně individuálně pracovat s jednotlivými odsouzenými a tím předcházet možné recidivě po propuštění z výkonu trestu atd.

LITERATURA

- AOOV (2023). *Jak Snížit míru uvěznění v ČR, která je 5. nejvyšší v EU?* Online. Dostupné z: <https://aoov.cz/jak-snizit-miru-uvezneni-v-cr-ktera-je-5-nejvyssi-v-eu/>. [citováno 2024-09-18].
- ČESKÝ HELSINSKÝ VÝBOR, Z. S. (2023). *Monitoring vězeňství v České republice*. Online. Dostupné z: <https://helcom.cz/wp-content/uploads/2023/06/Monitoring-vezenstvi-CR-2023-1.pdf>. [citováno 2024-09-18].
- MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI (2016). *Koncepce vězeňství do roku 2025*. Online. Dostupné z: <https://msp.gov.cz/documents/12681/762277/Koncepce-vezenstvi.pdf/21e4adce-3e8b-48de-b2e4-2cca9d63475b>. [citováno 2024-09-12].
- MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI (2017). *Analýza aktuálních otázek výživného*. Online. Dostupné z: https://msp.gov.cz/documents/12681/724488/Anal%c3%bdza_V%c3%bd%c5%beivn%c3%a9ho.pdf/93c70207-570a-4e7c-886a-0f7d208cc6fb. [citováno 2024-09-20].
- NEJVYŠŠÍ STÁTNÍ ZASTUPITELSTVÍ (2019). *Zvláštní zpráva „Věznice“*. Online. Dostupné z: https://verejnazaloba.cz/wp-content/uploads/2020/01/zvl_zprava_veznice25_09_2019.pdf. [citováno 2024-09-20].
- Online databáze *The World Prison Brief* (bez data). Dostupné z: Czech Republic | World Prison Brief [citováno 2024-09-15].
- SENAT.CZ (2000). *Stenografický zápis z veřejného slyšení na téma Vězeňství v České republice*. Online. Dostupné z: senat.cz/doc2html/1103040880/index.html. [citováno 2024-09-12].
- SKLENIČKA, Josef, ROZUM, Jan (2014). K problematice neplacení výživného. *Trestněprávní revue*. č. 10, s. 239-246. ISSN 1213-5313.
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY (2023). *Statistická ročenka*. Online. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/rocenky/statisticka-rocenka-vezenske-sluzby-ceske-republiky-za-rok-2023.pdf>. [citováno 2024-09-09].
- VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČESKÉ REPUBLIKY (2024). *Statistické údaje*. Online. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/odbor-spravni/statistiky/msh/msh-2024/msh08-2024.pdf>. [citováno 2024-09-10].

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších právních předpisů.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

JUDr. Bronislava Coufalová, Ph.D.

Katedra trestního práva

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Email: bronislava.coufalova@upol.cz

IRAQI JEWS AND THE FARHUD: TRAUMA AND POST-TRAUMATIC STRESS DISORDERS IN ALI BADER'S *THE TOBACCO KEEPER*

Ebrahim Mohammed Alwuraafi

ABSTRACT

In The Tobacco Keeper, Ali Bader delves into the harrowing experiences of Iraqi Jews during the Farhud, a violent pogrom that took place in Baghdad in 1941. The story not only chronicles the immediate physical and emotional toll of the violence but also examines the long-lasting psychological effects that such an experience has on the Jewish community in Iraq. The aim of this article is to examine the literary representation of psychic trauma which is provoked by exposure to a traumatic event in Ali Bader's The Tobacco Keeper and explore the post-traumatic stress disorders that the traumatized character suffers. The article, through close reading of the novel, attempts to trace and elucidate the myriad emotional, behavioural and psychological predicaments that the protagonist exhibits and experiences after being exposed to the Farhud. The study deploys trauma theory and post-traumatic stress disorders theory to examine the protagonist's altered perception of reality and the self and the mechanisms he employs to cope with the traumatic event and the extent to which he is able to overcome the impacts of those traumatic experiences.

Keywords: Farhud, Iraq, Jews, trauma, post-traumatic stress disorder

JEL Classification: Y90

INTRODUCTION

The Farhud was a Nazi-inspired pogrom, a series of attacks and pillages, carried against Iraqi Jews on June 1–2, 1941. The term Farhud in colloquial Iraqi means “looting or robbing; it came to designate specifically the killing, wounding, and robbing of Jews in Baghdad on the first two days of June 1941” (Bashkin, 2012, p. 101). Sometimes the Farhud is translated as “violent dispossession” and at other times as “mass rape and killing” (Black, 2010, p. 4). It was a “violent dispossession of the Jews of Baghdad” (Black, 2010, p. xiii) and a “senseless orgy of violence,” during which 139 Jews were killed and some 2,500 injured. Besides brute killing, Jews’ shops, property and houses were looted; women were raped, and many others were kidnapped (Moreh, 2008, p. 6; Black, 2010, p. xiii). According to Sir Martin Gilbert (2010), the Farhud “is a moment of tragedy...a moment of savage violence that foreshadowed the end of a vibrant 2,600-year-old Jewish community” in Iraq (p. xi). It was the first pogrom in an Arab state during which Iraqi Jews were attacked by their fellow Iraqi citizens.

The roots of this pogrom go back to the violent rule of the British. After 1918, Britain ruled Iraq. However, their rule was “often far from benign” (Gilbert, 2010, p. xi). Thousands of Iraqis were killed by the British bombs. In 1920 *Sunday Times* published a letter from T.E. Lawrence (Lawrence of Arabia) calling the British administration “more bloody and inefficient than the public knows. It is a disgrace to our imperial record, and may soon be too inflamed for an ordinary cure” (Gilbert, 2010, p. xi). Furthermore, the British played a pivotal role in facilitating the immigration of European Jews to Palestine. Palestine became a haven for Jewish communities under British protection, offering a refuge where they could rebuild their lives and lay the groundwork for the eventual establishment of a Jewish state. The national feeling was solidified by the arrival of Palestinian leaders, particularly Haj Amin al-Husseini, who arrived in Baghdad in 1936, along with a large group of Palestinian exiles (teachers, lawyers and intellectuals). These Palestinian exiles were given hospitality and support in Iraq and worked with Pan-Arab Iraqis and “projected their animosity toward Zionism onto Iraqi Jews, and supported Nazi Germany” (Bashkin, 2012, p. 104). Al-Husseini and his companions “spread anti-British as well as anti-Jewish animus” (Gilbert, 2010,

p. xii). They had a tremendous influence on the Iraqi regime and called for the government and the people of Iraq to expel the Iraqi Jews (Moreh, 2008, p. 6). The Iraqi nationalists, along with Germany's consul in Baghdad, Dr. Fritz Grobba, and Palestinian leaders established a pro-Nazi government headed by al-Gilani in April 1941 (Moreh, 2008, p. 6). Al-Gilani instigated war against the British who, to ensure the flow of oil to the allies, won the battle at the end of May 1941, and this led to the pogrom against the Iraqi Jews known as the Farhud. Further, the hostile feelings against Jews grew with the spread of Nazi ideas through German radio in Arabic and the formation of Al-Fatwa. All these factors led to the outbreak of violence against Iraqi Jews in 1941 on the first day of the feast of the revelation of the Torah.

During the Farhud, the anti-Zionist sentiment of the Iraqis manifested itself as directed against the Iraqi Jews. Iraqis took to the streets searching for Jews, attacking them and burning them alive. The city Jewish population fell prey to barbarism. Many police took part in the robbery. Bellies were split open and foetuses were removed. Women, sometimes female children, were raped, and some had their breasts cut off. The savagery of 1941 rioters went on unimpeded for two days. Describing the event, Edwin Black (2010) writes:

Infants were viciously bashed to death against the pavement and then thrown lifeless into the Tigris. Jewish women—hundreds of them—were mercilessly and openly raped in front of their husbands, in front of their parents, in front of their children, and in front of the wild Muslim mobs. If the woman was pregnant, sometimes she was first raped, and then sliced open to destroy the unborn baby; only then was she killed. Men who defended their women and children were killed and their homes plundered. Commonly, after murdering the defenseless Jewish men and women with hatchets, axes, and swords, the chanting throngs hacked their inanimate bodies to pieces, thus further defiling the infidels and—temporarily—sating the mob's blood lust. (p. 3)

It was a moment of horror in which "Cheers and jeers from the rioting Arabs crowds competed with the cries of horror and anguish as family after family were pulled from their vehicles or chased down the street" (Black, 2010, p. 3). For two days, slaughter and violation of Jews continued and the city of Baghdad turned into a burning madhouse. The horrors of this event would forever be seared upon

the consciousness of Iraqi Jews. The Farhud incident changed the life of Iraqi Jews forever. It was a real turning point in the history of Iraqi Jews in particular and Iraq itself in general. It was one of the first civil riots against its own citizens. Many historians affirm that all “the subsequent civil strife in Baghdad may be traced back to what happened on that fateful day in 1941” (Bader, 2011, p. 90). Bader’s *The Tobacco Keeper* re-narrates the Farhud pogrom highlighting its traumatic impact on Iraqi Jews as represented by Yousef.

The aim of the present article is to analyze the literary depiction of psychic trauma which is provoked by the exposure of the novel’s protagonist to the Farhud in Bader’s *The Tobacco Keeper* and to explore the post-traumatic stress disorders that the traumatized protagonist endures. The article, through close reading of the novel, seeks to trace and elucidate the complex emotional, psychological and behavioural predicaments the protagonist undergoes following the Farhud experience. Employing trauma theory and post-traumatic stress disorder theory, the article examines the protagonist’s altered perception of reality and self, the coping mechanisms he adopts to deal with the trauma, and the extent to which he succeeds in overcoming its effects. The article, therefore, examines trauma and post-traumatic stress disorders through the lens of literature, focusing on how literary texts can serve as a medium to portray, understand, and explore the complexities of traumatic experiences. This approach highlights the ability of literature to reflect, contextualize and humanize the experiences of those who have endured trauma, offering readers a deeper understanding of the subjective and multifaceted nature of such experiences.

Reading *The Tobacco Keeper* through the lens of psychoanalysis and trauma theory opens up nuanced perspectives and avenues of inquiry that differ entirely from other approaches such as those focused primarily on identity or liminality. For example, Alwuraafi (2023) investigates how “politics problematizes and destabilizes notions of identity construction, sense of belonging and life in the third space” as depicted in the novel (p. 44). While issues of identity are undoubtedly central to the novel and have been the focus of significant scholarly attention, the present study approaches shift the emphasis toward understanding the psychological dimensions of the protagonist’s experiences, particularly the impact of trauma on his psyche and behaviour.

CONCEPTUALIZING TRAUMA AND POST-TRAUMATIC STRESS DISORDERS (PTSDS)

The term “trauma” is derived from the Greek meaning “wound” or “injury”. That is, the original meaning of the word is “an injury inflicted on a body” (Caruth, 1996, p. 3). Later on, however, the term was used in psychiatry with a new meaning: “a wound inflicted [...] upon the mind” (Caruth, 1996, p. 3). The interest in psychological trauma started after WWI when soldiers who participated in the war showed traumatic symptoms after their return. Since then, many scholars have made attempts to define the term. Caruth (1995) defines trauma as “a response, sometimes delayed, to an overwhelming event or events, which takes the form of repeated, intrusive hallucinations, dreams, thoughts or behaviors stemming from the event, along with numbing that may have begun during or after the experience, and possibly also increased arousal to (and avoidance of) stimuli recalling the event” (p. 4). Similarly, Waites (1993) defines it as “an injury to mind or body that requires structural repair” (p. 22). Waites asserts that “a main effect of trauma is disorganization, a physical and/or mental disorganization that may be circumscribed or widespread,” and this disorganization causes “fragmentation of self, shattering of social relationships, erosion of social supports” (p. 92). Kalí Tal (1996) conceptualizes trauma as “a life-threatening event that displaces [one’s] preconceived notions about the world” (p. 15). Tal emphasizes that the victim must experience the event first-hand. For Judith Herman (1997) trauma is any “threat to life or bodily integrity, or a close personal encounter with violence and death” (p. 33). All these definitions point to one fact: trauma is an event that involves a grievous stressor that evokes significant symptoms of distress in the individual. Trauma, hence, can refer to a state in which an individual suffers psychological harm following an experience which is perceived as predominantly grievous. The determining factor which makes such an experience traumatic is the individual’s ability to emotionally deal with it. It is subjective and differs from one person to another, depending on various factors.

The early discussions of trauma are associated with Freud, who asserts that trauma is the main cause of hysteria amongst women because women were sexually abused in childhood. Freud argues that trauma is the result of a sudden moment of “shock” or “fright” which the psyche is unprepared to deal with or process. He

further elaborates that PTSD stays dormant for some time before surfacing when the women reach adulthood. He calls this delay “belatedness” and what strikes him is the delayed persistent recurrence or return of the event:

It may happen that someone gets away from, apparently unharmed, the spot where he has suffered a shocking accident, for instance a train collision. In the course of the following weeks, however, he develops a series of grave psychical and motor symptoms, which one can ascribe only to his shock or whatever else happened at the time of the accident. He has developed a ‘traumatic neurosis’... The time that elapsed between the accident and the first appearance of the symptoms is called the ‘incubation period,’ a transparent allusion to the pathology of infectious disease... It is the feature one might term *latency*. (Freud, 1939, pp. 109–10)

According to Freud, there is a period of “latency” during which no effects of the traumatic event are apparent. Many techniques such as dream interpretation and free association were used by Freud to explore the psychodynamics of “traumatic neurosis” and he found that nightmares or what he called anxiety dreams were common traumatic symptoms.

After WWI, soldiers who participated in the war showed traumatic symptoms after their return and, therefore, an unprecedented interest in psychological trauma started. Physicians came to realize that “their wounds were psychological rather than organic in nature” and the soldiers’ condition was labelled as “shell shock” (Leys, 2000, p. 83). The interest continued throughout the twentieth century, particularly after WWII and Vietnam War. It was after the Vietnam War that those pathologies which have been identified for centuries as “*soldier’s heart*, *battle fatigue*, *shell shock*, *combat neurosis*, *combat exhaustion*, and even *pseudo combat fatigue*” came to be classified as characteristic symptoms of PTSD (Post-Traumatic Stress Disorder) (Ray, 2012, p. 454). It was in 1980 that the phenomenon was finally acknowledged officially by the American Psychiatric Association and acquired a new name – Post-Traumatic Stress Disorder.

Since then, the term trauma has been used to refer to any experience of emotional distress. So, there has been a shift in its meaning from the physical to the psychological and nowadays the term is used “to refer to the psychological distress caused by a painful or stressful event that one internalizes but forgets or blocks

in conscious life, only to revisit compulsively in nightmares or ‘flashbacks’ and to suffer additional symptoms, such as paralysis, amnesia, or other psychosomatic illness” (Starks-Estes, 2014, p. 18).

Closely related to trauma is post-traumatic stress disorder which can be defined as “persistent problematic biological and psychological adaptations following exposure to a traumatic stressor, including intrusive memories, avoidance and emotional numbing and hyperarousal and hypervigilance” (Ford, 2009, p. 6). PTSD is “the psychiatric syndrome that arises out of the experience of trauma” (Bubenechik, 2014, 29). It is an individual’s response to “an overwhelming experience of sudden or catastrophic events” (Caruth, 1996, p. 57) and includes different mental disorders which result from experiencing a traumatic event including “reexperiencing symptoms, nightmares, and flashbacks; avoidance symptoms, the marks of psychic numbing; and the symptoms of heightened physiological arousal: hypervigilance, disturbed sleep, a distracted mind” (Brown, 1995, p. 100). In other words, PTSD is a severe mental disorder that develops after one’s exposure to an exceptionally horrifying or threatening event. For many psychiatrists and psychologists, PTSD is the major consequence of a traumatic event; it is said to be the “only psychiatric disorder clearly induced by the exterior environment” (Pagel, 2021, p. 5). It affects individuals for years after their traumatic experience.

PTSD symptoms are usually grouped into four categories: avoidance, intrusive memories, negative changes in thinking, and changes in emotional and physical reactions. Avoidance symptoms include an individual’s attempt to avoid talking or thinking about the traumatic event and avoiding people, places and activities that remind one of the traumatic event. Intrusive memories include recurrent, distressing memories of the traumatic event, flashbacks – reliving the traumatic event again – and upsetting nightmares or dreams. The negative changes in mood and thinking include helplessness and loss of hope or desperation, detaching oneself from family and friends, lack of interest in life and social activities. Symptoms of the changes in emotional reactions include being easily frightened or startled, always feeling in danger, and troubles in sleeping and concentrating. Post-traumatic stress disorders occur when a person experiences, witnesses or is confronted with an event that involves an actual threat or serious injury to oneself. Such a person, in spite of a determination to evade and avoid anything that may bring

the event to mind again, usually re-experiences or re-lives the traumatic event in their daily thoughts.

TRAUMA AND POST-TRAUMATIC STRESS DISORDERS IN *THE TOBACCO KEEPER*

The present article focuses on Ali Bader's *The Tobacco Keeper*, a historical novel which re-narrates the horrific event of the Farhud and its ramifications from the perspective of Yousef, an Iraqi Jew, who lived through it. The novel was originally written in Arabic and published in 2008 and was translated into English by Amira Nowaira in 2011. *The Tobacco Keeper*, a groundbreaking work in the field of Arab fiction on Arab Jews, is the first work of fiction in Iraq to deal with Iraqi Jews. It is the story of violence, exclusion, confiscation, deportation and physical extermination. In this novel, the author does not only underline the cruelty, but also shows the terror of the Farhud event by subtle narratives and compositional manoeuvres. In other words, Bader does not shock the readers by presenting the cruelty but rather reveals the pervasive post-traumatic stress disorders that the protagonist experiences later in his life.

The Tobacco Keeper revolves around Yousef, a traumatized victim, who after the traumatic experience of the Farhud, starts showing PTSDs. The novel unfolds the traumatized life of Yousef, who, as a child, witnesses the horrifying violence of the Farhud and the awful death of his aunt. When he was a child, the burning of his aunt alive instilled fear and terror inside him. This traumatic event has been powerful enough to break through the shielding barriers of his consciousness. Throughout his life, he remembers her death and re-lives this horrible moment of crisis repetitively in his memory. The novel is narrated from a third person omniscient point of view, which enables the reader to penetrate into the traumatized consciousness of the protagonist and discover his distinct response to violence that ensued during the Farhud and his aunt's dreadful death, after which, Yousef finds himself trapped in a horrendous world fraught with psychic struggles and tensions. Since the traumatic event of the Farhud, Yousef struggles with his surroundings in order to survive both emotionally and physically. In this regard, it can be claimed that the novel attempts to articulate the traumatized world of Iraqi Jews represented by the protagonist and explores in depth the impact of

the Farhud on Iraqi Jews emotionally, psychologically, physically and socially. In other words, the novel, told in the form of a meta-narrative, reflects the traumatic experiences as well as the post-traumatic life and the symptoms resulting from those traumatic experiences.

Yousef Sami Saleh's story begins with his childhood. He was born in 1926 in a middle-class Jewish-Iraqi Qujman family which lived on Al-Rashid Street in the Al-Torah quarter, one of Baghdad's oldest quarters, which had been a home to many Jewish families. His father, Sami Saleh worked at Juri pharmacy in Al-Karradah and his mother was Huri bint Rahamin Dalal. His mother's father worked in his early years at the Spice Market but later moved to work at the Grocers' Market and was fairly wealthy. After World War I, he fell on hard times. His other grandfather, Saleh, had a shop in which he sold sesame paste. He also worked in pruning palm trees at the Mamou date grove and in the interwar years, he worked in brokering the date trade. Yousef's family moved out of the self-contained ghetto in Al-Torah neighbourhood to Hassan Pasha district. The family's move from the small ghetto to the wide world outside is a real turning point in Yousef's life. He breaks "through its thick skin and reached for the sun" (Bader, 2011, p. 87) and starts experiencing the wider world, leaving the anxieties of the closed ghetto behind him. Life in the new neighbourhood seems ordinary and Yousef is able to take new roots and begins to feel that he is part of the new neighbourhood. He exchanges visits with his Muslim friends.

Though the Jews lived in their own neighbourhoods and quarters, which helped them to form a homogeneous group and maintain their Jewish identity and culture, Bader's narration of the family's life before 1941 shows confessional coexistence, communal harmony and religious tolerance that dominated Iraq at that time. The shift of Yousef's family to Hassan Pasha district demonstrates how Iraqi Jews have lived in close proximity to their Muslim neighbours, fostering a sense of coexistence and cultural exchange. Though Yousef's family is not apparently rich, they lead a happy and peaceful life and are engaged in various professions such as trade, commerce, crafts and farming. The family members are making significant contributions to the larger Iraqi cultural, economic and intellectual landscapes and participating in the social fabric of their society and building relationships with their non-Jewish counterparts. There are no restrictions imposed

on Jews; they are able to work in any trade they like, a fact which can be attributed to the ancient historical bonds that have bound both communities together for centuries. It also illustrates that Iraqi Jews have a rich history and diverse experiences in Iraq which go back more than 3000 years.

The significant event that changes Yousef's life forever is the Farhud Incident, in which the Al-Torah Jewish neighbourhood is attacked by Muslim mobs. Yousef was fifteen years old. Jews are being beaten by the attackers and houses are being looted. Yousef watches "the crowds running in the pale and hazy light and heard the hoarse screams of Jews suffocating and dying" (Bader, 2011, p. 92). As he watches, he sees "cart drivers and coachmen with whips indicating their willingness to deliver the loot to the homes of the thieves" (Bader, 2011, p. 92). He sees men brandishing knives and swords as they run after Sabreya, a Jewish young woman. She runs with her hair flying loose, pursued by a group of assailants who manage to catch her by the hair before she could enter her house. They punch her on the ground and strip her of clothing. They place their feet on her head and stamp on it with full force. Two men remove her bracelets. Then the angry mob break down the doors and enter the houses of the terrified, trembling Jews who huddle together in the corners. The looters flee, carrying the furniture on their backs: they go from one room to another taking everything they can lay their hands on: bundles of clothes, carpets, rugs, quilts, cooking utensils, pots and even books.

During the Farhud a critical event which has a traumatic and devastating effect on Yousef's life happens: the burning of his aunt, Massouda Dalal, alive. Yousef's aunt, who leaves her larger house in the Muslim neighbourhood believing that the closed neighbourhood of Al-Torah will be much safer and may provide her with safety and security, is the first victim to lose her life in Al-Torah: "She had no idea that this area would be now swarming with strange, angry faces or that their houses would be looted by young men wearing caps and belts, whose bare and muscular arms held palm branches, wooden canes and iron rods that they waved in the faces of the terrified Jews" (Bader, 2011, p. 92). The scene is described in detail by the author. Yousef

was looking at the books curling in the fire, shifting and hissing...The flames rose higher and higher, consuming clothes and wooden objects...When the fire began to die out, he saw his aunt on the ground, on her bare knees. Her skin

was burning, peeling and blackening. Her facial muscles were contracted and her bones cracked, while the flames consumed her hair. The crackling sounds of his aunt's body burning stifled his screams, which emerged only as quavering, incomprehensible sounds. The flames flickered around her body before reducing it to charred dust that lay scattered on the ground...When he opened his eyes, he felt as though it had all been a dream. His aunt lay a couple of metres away from him, her skin charred and her skull fractured. Her body had shrunk in size so much that it had become no heavier than her beautiful long black hair. (Bader, 2011, p. 93)

Yousef observes the scene of death that is all around and, like most trauma victims, experiences the traumatic event first hand. The horrors he goes through are improbable; he witnesses the violence that has consumed the Jewish neighbourhood and his aunt being burnt alive to death. As a child, he does not know how to handle and cope with these events and hence develops what is psychologically known as post-traumatic stress disorders which include horrific nightmares, feelings of fear, alienation, anxiety and persistent intrusive memories and loss of temporality.

NIGHTMARES

One of the major traumatic symptoms or post-traumatic stress disorders is the recurrence of nightmares in which the traumatic subject relives the event. These nightmares, according to Freud (1955), "have the characteristic of repeatedly bringing the patient back into the situation of his accident, a situation from which he wakes up in another fright" (p. 13). Freud is startled by the persistent returning of the traumatic dream because such persistent and inexplicable repetition cannot be explained in terms of a wish or a wish fulfilment. According to Herman (1997),

traumatic dreams are unlike ordinary dreams. In form, these dreams share many of the unusual features of the traumatic memories that occur in waking states. They often include fragments of the traumatic event in exact form, with little or no imaginative elaboration. Identical dreams often occur repeatedly. They are often experienced with terrifying immediacy, as if occurring in the present. (p. 39)

Hence, there is a compulsive repetition of the traumatic event in the form of disturbing dreams and nightmares.

What happened to Yousef is perceived not as a finite incident that took place in the past; the event continues to exist in the form of horrific nightmares, affecting him throughout his life. The death of his aunt in that cruel and inhuman way is a traumatic and painful event of immeasurable repercussions and enormous scope that will leave a permanent wound in his psyche. The catastrophe that he experiences continues to resound powerfully in his memory and constantly surfaces during his sleep in the form of horrible nightmares. Besides being a witness to the gruesome and horrific burning of his aunt, Yousef, as a young child, experiences a real threat to his mental and physical wellbeing. The Farhud massacre, which has taken place before his very eyes, “induced horrific images in his dreams...He began to see figures that seemed to come out of a Breughel or Bosch painting, with huge noses, deformed bodies, frightening smiles and cloven feet” (Bader, 2011, p. 91). The trauma suffered by Yousef is acute to the point that he, years later, wakes up screaming at night. Readers are told that he

would often wake up screaming. Two or three times a week he was seized by nightmares. They came randomly...He tossed and turned in bed, then gave a loud scream. It was a sharp, high-pitched noise like the croaking of a man dying a violent death or one committing suicide by jumping off a building. It was the scream of a man hit by a speeding car. The whole house shook with the sound of his screams. Nadia would wake up and sit by his side. Every muscle of his body pulsed, and his heartbeat thumped like a drum. He trembled all over and his voice rose high. His hands were cupped on his face. After the screaming had suddenly subsided, he opened his eyes and looked at Nadia with his eyes flashing. He then fell into a mysterious silence and lay back quietly on his pillow. She held onto him to make sure that he was still breathing and that his heart was pulsing with life. (Bader, 2011, p. 207)

Yousef is always haunted by horrifying nightmares. Though he is sleeping in his bedroom many years later, the fire of the Farhud and death continue to visit him in bed, or rather, burst on his bed in the form of nightmares and horrible dreams. In spite of the long time that has passed, Yousef is not able to forget the horrific scene; he is still mentally and nervously organized by the recurring event. At bed-

time, the past invades him and the moments that he believes are the calmest and most tranquil turn out to be the worst. It is through these traumatic nightmares that readers come to know the turbulent inner world of this character.

Such obtrusive terrors and recurrent nightmares are the manifestation of Yousef's "compulsion to repeat or 'act out' the traumatic event" (Onega, 2011, p. 84). His nightmares speak "the story of a wound that cries out, that addresses us in the attempt to tell us the reality or truth that is not otherwise available" (Caruth, 1996, p. 4). Yousef, as a traumatized subject, acts out the traumatic event unconsciously and repetitively sustaining its impact in his psyche rather than reminiscing it as a memory that belongs to the past. The horrifying event of the Farhud "is still present in the mind like an intruder or a ghost" (Luckhurst, 2008, p. 499). Yousef's reliving of the traumatic experience, in the form of dreams and intrusive memories "carries with it the emotional intensity of the original event" (Herman, 1997, p. 42). Although, as will be seen later, nightmares emerge as flashbacks, they are far from being incoherent images, quite the contrary. In the novel, Yousef's dreams are ordered; that is, he gives us a coherent account of the past. And not of any past, but of the moments of traumatic events. The past literally returns to Yousef in his dreams; this is what Freud (1955) talks about when he writes: "dreams occurring in traumatic neuroses have the characteristic of repeatedly bring the patient back to into the situation of his accident, a situation from which he wakes up in another fright" (p. 13). In this tension between Yousef's inner and outer world, the reader can understand and even empathize with him.

FEAR AND STARTLED REACTIONS

Another traumatic symptom that the traumatic subject experience in his life is fear. According to Herman (1997), "In this state of hyperarousal, which is the first cardinal symptom of post-traumatic stress disorder, the traumatized person startles easily, reacts irritably to small provocations, and sleeps poorly" (p. 35). Herman observes that Kardiner in her discussion of post-traumatic stress disorder experienced by veterans of World War I observes that symptoms include "startle reactions, hyperalertness, vigilance for the return of danger, nightmares, and psychosomatic complaints" (p. 35). Nir (2018) affirms that "Post-trauma is most often accompanied by feelings of fear, anxiety, and helplessness, as well as

intrusive memories of the event, efforts to avoid anything that might evoke the event, constant alertness, and difficulties achieving relaxation” (p. 38). As seen above, fear is one of the PTSD symptoms and an individual’s feeling of vulnerability and likelihood of harm increase “when the traumatic events include physical violation or injury, exposure to extreme violence, or witnessing grotesque death. In each instance, the salient characteristic of the traumatic event is its power to inspire helplessness and terror” (Herman, 1997, p. 34). This is because such awful and traumatic “events destroy the victim’s fundamental assumptions about the safety of the world, the positive value of the self, and the meaningful order of creation” (Herman, 1997, p. 51).

Due to the Farhud experience, Yousef’s life changes forever. Fear becomes his companion: “He feared the masses and regarded them as a source of danger. He was overwhelmed with apprehension every time he saw their faces and bodies moving with a uniformity that obliterated individual distinctions” (Bader, 2011, p. 131). His memories of the Farhud trigger in him a feeling of vulnerability and insecurity. And, hence, he has extreme startle responses to sudden and unexpected stimuli and is always on the alert for danger. He has an intense reaction to events and experiences associated with the traumatic event of the Farhud. Yousef’s reliving of the traumatic experience carries with it the emotional intensity of the violent Farhud itself and, therefore, he is constantly buffeted by terror and anger which are different from ordinary fear and anger in the sense that they very easily aroused or provoked. Due to those harsh experiences, Yousef “felt suffocated and almost dead, for the country was like a ship sinking slowly while his fears spiralled. The world around him was receding and collapsing...His own existence was under constant threat” (Bader, 2011, p. 107). Ali Bader asserts that “fear never entirely left Yousef’s heart” until his death (Bader, 2011, p. 94). In one of his letters to Farida years later, he writes that he went swimming in the river; the swimming has “erased the humiliating fear that had always dominated his life in Al-Torah...Fear had vanished completely from his heart because he had been strong enough to overcome it” (Bader, 2011, p. 94). This letter makes the narrator questions its truth; he asks many questions:

did his fear really and truly disappear?...Could the water wash away the terror that had made him tremble for days on end at the sight of the slogans and swas-

tikas written on the city walls?...Did he lose his fear of the sons of high-ranking army officers who wore uniforms with wide sashes and decorated their shoulders with the emblems of their ranks? Was he no longer afraid of the 'Boy Scouts' or the 'Youth Brigade' who paraded in their uniforms and searched Jews for wireless equipment and mirrors on the allegation of sending signals to British aircraft, and who, while searching the alleged culprits, would scream out, 'Exterminate the germs!' (Bader, 2011, p. 94)

These questions exhibit the extent to which fear has penetrated Yousef's psyche. He seems to fear everything. More than this, the narrator answers his own questions saying, "In fact, fear never entirely left Yousef's heart, for as soon as he found himself facing any of them, his eyes would fill with tears and he couldn't utter a word. He wished he could hide away in a deep, empty well. He would try hard to collect his courage but could only stutter, his power of speech gone" (Bader, 2011, p. 94).

Further, Yousef becomes highly anxious and hypervigilant for danger. The Farhud has a profound effect on Yousef's psyche, instilling life-long feelings of fear and vulnerability. The 1963 Baathist coup, for example, triggers in him the same feeling of fear and anxiety. One day he awakes to the clarion call of the coup, he "felt a vague anxiety. He had a strong sense of *déjà vu* as horrific images passed through his head. The country he was longing to return to reminded him once again of the events of 1941 when he was a child" (Bader, 2011, p. 136). Fear of populists and mobs terrorize him:

[He] was absolutely terrified, for he never had any faith in the people. Something in them inspired fear in his heart and made him tremble. He was scared of the mob and tried to keep as far away from them as possible. He had very little confidence in angry popular fervour. Perhaps the Farhoud was the reason, when he'd seen the same ecstasy in the eyes of the mob, the ecstasy of sacrificial offerings, which turned individuals into a herd in a state of exhilaration. (Bader, 2011, p. 151)

Yousef loses his sense of safety and trust in people and the world. This sense of safety which is acquired in early childhood in one's relationship with his parents or the first caretakers and which "sustains a person throughout the lifecycle. It forms the basis of all systems of relationship and faith" (Herman, 1997, p. 51) is

shattered during the Farhud. This trust is damaged by the violent or traumatic event; the world is no longer hospitable and safe. This life-long feeling of fear makes him question its longevity. In one of his letters to Farida, he writes, "How long can a man continue to be afraid? How old should a man be before he eliminates his fears? Here I am at fifty, and until now I'm as scared as I was at ten, or even twenty. How old should I be to be able to sleep without nightmares, tears or fear?" (Bader, 2011, p. 207). It seems that there is no answer for his question. Here, the novel articulates Yousef's incapacity to live peacefully amidst the endless flow of horrifying images and the ensuing fear. This is what Yousef experiences after the Farhud, living in constant fear until his death.

ALIENATION AND REGRESSION

One of the predominant effects of trauma is social and cultural alienation. Yousef pays a hefty price for being a Jew; the repercussions of the Farhud can be seen later in his life in his professional career as a violinist and in his relationships with people around him. Herman (1997) maintains, "traumatic events call into question basic human relationships. They breach the attachments of family, friendship, love, and community. They shatter the construction of the self that is formed and sustained in relation to others" (p. 51). Studies published by the National Center for Post-Traumatic Stress Disorder affirm that a general feeling of detachment is also characteristic of the condition: "People who suffer from PTSD...feel detached or estranged...A person may feel strange or 'not himself' and feel disconnected from the world around him" (qtd in Hain, 2005, p. 147). Yousef is socially isolated and sinks deeper into an alienated world of his own making. Life becomes boring for him. It has not the beauty that it once had: "There was degeneration, regression and a sense of defeat and collapse. Eids became depressing and the festive spirit was almost gone. Society was no longer a beautiful presence but an intricate and frightening labyrinth. Everything had become much narrower in scope" (Bader, 2011, p. 107). Up until his death, Yousef has been constantly avoiding people. He spends long times contemplating in his study room and watching trees in the garden, as he slips deeper into fear and horrible memories. In his contemplation he is attempting to make some sense of the Farhud experience which he cannot contain or understand. During the last years of his life, he lives

in constant anxiety and almost never leaves the house. These feelings of anxiety, fear and isolation find their vent in music. Only when playing his violin does he forget the hell of his life. He retreats to his own world, a world that he has created with the help of music: “he withdrew into his inner world, dedicating himself wholeheartedly to music. He wrote dozens of musical scores and filled his notebooks; he analyzed and studied music” (Bader, 2011, p. 105).

Yousef’s trauma does not only evince the destructive consequences of violence for children but also a deep mistrust of one’s surroundings. In this sense, *The Tobacco Keeper* portrays how trauma leads the victimized to lose their connection with the outer world. Yousef escapes from reality and truth by confining himself to his claustrophobic world. His isolation from the outside world is an attempt to find and lead a peaceful life. He experiences a profound sense of estrangement in his own homeland, as though he no longer belongs to the place that once defined his identity. In one of his postcards to Farida, he writes “Isn’t there more to life than finding oneself a complete stranger among other complete strangers?” (Bader, 2011, p. 73). This is a very significant question; it shows his total despair and his incapability to form relationships. Part of Yousef’s alienation is resultant from his distrust of people around him: “When trust is lost, traumatized people feel that they belong more to the dead than to the living” (Herman, 1997, p. 51). That is, traumatic events shatter the sense of connection between the traumatic subject and community, creating a crisis of faith. Yousef’s pervasive distrust of people around him could be due to the feeling of betrayal and animosity that he experiences at the hands of the larger Muslim community. Hence, the larger Muslim community looms dangerously on his wounded psyche and continues to maim him psychologically even after adopting a new identity and hiding behind a Muslim facade.

Besides avoiding all people and spending his time alone at home, Yousef has an inclination to avoid speaking either about the Farhud itself. Felman and Laub (1992) describe the silence of traumatized survivors as “a fated exile yet also a home, a destination and a binding oath...a double exile” (p. 58). Due to the horrifying scene which has been explicitly shocking, he finds words inadequate to express himself or describe the scene. Herman (1997) asserts that it is so difficult for witnesses and victims of trauma “to find a language that conveys fully and

persuasively what one has seen” (p. 2). Further, Yousef’s silence can be evaluated as a defence mechanism by which he protects himself against the traumatic reality. Bader has depicted Yousef as an alienated and deeply wounded character, incapable of working through his feelings of terror and pain and unable of integrating with others. The Farhud has condemned Yousef to alienation, isolation and endless pain.

APATHY SYNDROME

The apathy syndrome is characterized by “a loss of motivation, increased passivity, and feelings of lethargy and ‘flatness’” (Hales et al, 2008, p. 1063). As a result of his traumatic experience during the Farhud, Yousef undergoes a profound psychological transformation marked by isolation and alienation. The violence he witnesses and endures leaves an indelible mark on his psyche, leading to a gradual erosion of his zest for life. He becomes mostly inactive, just sitting and contemplating in his room for hours throughout the day. Yousef’s relatively high vitality and functionality are replaced by apathy and lethargy. He has no desire for working; just contemplating things and when he contemplates, he looks empty. Yousef suffers from many symptoms that show up in traumatized people such as apathy, lifelessness, inability to fantasize, weak notions of self and inability to act at all in real life. Describing his condition, Bader writes:

Yousef didn’t come up with any great ideas when he gazed at the objects around him. His view of things was profound but neutral. He captured things with his feelings but never questioned anything. This great musician...accepted the world quietly and serenely, accepted it for what it was, far from any metaphysical complexity. His life had no hidden agenda, he was a wide-eyed child among the infinite formations of nature. (Bader, 2011, p. 75)

The horrible experience of Farhud coupled with long years of alienation and isolation have a horrible impact on Yousef. They dim his vitality, exuberance and will. Yousef’s cognitive abilities suffer from trauma and his perception of the surrounding world is nullified. The Farhud violence induces apathy, numbness and resignation in Yousef leaving him lifeless and drained of liveliness and vitality. The outcome of this is a shallow life and emptiness. Compliance and submission and numbness of spirit, loss of vitality and passivity seem to be important

outcomes of the debilitating effects of his traumatic experience.

Yousef's double incapacity numbs him, in the sense that he becomes a living shell or a walking corpse, incapable of feeling anything. He is unable to feel hate, sadness or anger. His cold behaviour can be explained with reference to Caruth's definition of post-traumatic stress disorder. She mentions a process of "numbing that may have begun during or after the experience" as one of the most common behavioural aspects of trauma survivors (1995, p. 4).

RECURRING MEMORIES

According to Herman (1997),

Long after the danger is past, traumatized people relive the event as though it were continually recurring in the present. They cannot resume the normal course of their lives, for the trauma repeatedly interrupts. It is as if time stops at the moment of trauma. The traumatic moment becomes encoded in an abnormal form of memory, which breaks spontaneously into consciousness, both as flashbacks during waking states and as traumatic nightmares during sleep. (p. 37)

Herman adds, "Atrocities, however, refuse to be buried. Equally as powerful as the desire to deny atrocities is the conviction that denial does not work" (p. 1). Talking about the persistence of traumatic events, Freud remarks, "The patient is, one might say, fixated to his trauma" (1955, p. 13). Kardiner (1941) describes Freud's "fixation on the trauma" as a crucial feature of combat neurosis. Caruth writes "To be traumatized is precisely to be possessed by an image or event" (1995, pp. 4–5). That is why trauma is sometimes defined as "the unconscious/unprocessed *remains* of the original event(s)" (Oliver, 2020, p. 12). In Yousef's case, he is possessed by the traumatic event of the Farhud which refuses to be buried. The reader is told that "the persistent images and nightmarish visions... had haunted his dreams and tortured him ever since the Farhoud" (Bader, 2011, p. 192). He is entirely possessed by the event until his death. For years, he has not been unable to shake off the image of his burning aunt. The event returns insistently and against his will. He is stuck in a repetitive process through which the death of his aunt is constantly revived in his consciousness. The violence he has experienced continues flashing back and his memories keep surfacing. Actually, for Yousef, the past, to use William Faulkner's frequently quoted words, "is never

dead. It's not even past" (Faulkner, 1996, p. 85). The Farhud is neither dead, nor past; it continues to exist and evoke strange reactions.

DEATH WISH

Yousef's tragedy culminates in his death wish. He is dominated by the idea of death:

The mystical feelings that dominated Kamal's [Yousef's] mind at that time were linked with the mysterious death wish within him. He didn't fear death, but considered it a kind of flight into the unknown...Death might perhaps free him, too, from the persistent images and nightmarish visions that had haunted his dreams and tortured him ever since the Farhoud. (Bader, 2011, p. 192)

Yousef's death wish is a sign of his surrender to a tragic end. When he is unable to work through his traumatic past, he wishes death to end his suffering. This persistent death wish is the outcome of his depression and distress which are, without doubt, related to the Farhud experience and the following posttraumatic nightmares. Due to the nightmarish life, he finds death an attractive alternative. This death wish, which was "a real fact that couldn't be ignored" (Bader, 2011, p. 192), surfaces over and again. He seems to feel happy in the thought of being freed by death from the despondency and misery of life. Loss of identity, community, home and family results in his abhorrence of and aversion to life itself.

PTSD AND DEFENCE MECHANISMS

The Farhud, as discussed above, was an event of inconceivable cruelty, looting and violence. Yousef's aunt is burned alive in front of him. As a Jew, Yousef's exposure to the Farhud horrors makes him vulnerable and an easy target for anti-Jewish attacks. His identity becomes a heavy burden on him:

He longed to dissolve and vanish into the ethereal. The weight of his identity was too heavy for him to bear. It pushed him towards the past, to vanish into forgetfulness. He wanted to get rid of his identity by fading away, by escaping or hiding. If it wasn't possible to do that, he had to hide behind another character, a new name and a whole new life. (Bader, 2011, p. 106)

He, therefore, invents a new way of survival. In other words, under the tremendous mental and emotional strain of the Farhud, Yousef is forced to find a

way to survive. One of his strategies is to change his identity and so we see him experiment with several identities and various ways of behaviour. The life threat that he faces pushes him towards transforming his identity and acquiring a new non-Jewish identity. He finds the Muslim identity as an effective alternative for his Jewish one. Two times he manages to acquire a passport with a Muslim name, one with a Shia Muslim name and the other with a Sunni Muslim name. To survive in such horrible circumstances, he surrenders and wears the mask: "But he had to wear a mask, because the mask made it possible for him to regain his self-confidence. It calmed his fears, expelled his demons and quelled the violent cries in the depths of his heart, the depths that told of hell" (Bader, 2011, p. 106). He masters the mask art and, in addition to professionalism in wearing the mask, he physically and psychologically recreates himself as another person. The mask or the new identity partially calms down his anxieties and removes his fears. The novel demonstrates that Jews, as represented by Yousef, during those fateful years had their identities shaped and reshaped by a number of factors. It also highlights the fact that developing a specifically Jewish identity comes into utter conflict when faced with racial discrimination and persecution. Hence, Yousef's identity has been reshaped to cope with the newly born world at a time of entire reshaping of the geographical and political boundaries not only in Iraq but all over the world.

Moreover, changing identity becomes Yousef's apparent defence mechanisms to cope with the traumatic event and its symptoms which have proved to have healing effects on him. Acquiring a new identity and hiding behind a Muslim mask helps him overcome his traumatized perception of life and regain his self-composure and confidence. He manages to change his name, wife, religion and lifestyle. However, in spite of this recreation, he still holds on to his original identity: "We must not forget ourselves entirely, even if we surrender to a role we've invented, even when it is incompatible with our personalities, because we have chosen to play a role" (Bader, 2011, p. 162). Yousef's mask is a deliberate, full covering and enables him to erase his apparent identity altogether. He remains a Jew in disguise. His assuming of the Muslim name and identity is not the result of his conviction of Islam as a religion but rather a strategy to survive in a hostile land. Yousef does not deny his Jewishness but rather conceals it. This concealment

is prompted by a need to survive. In an attempt to assimilate in the larger society, he enters into relationships with Muslim women and marries twice. Hence, Bader's novel attempts to explore the role of forged and fraudulently constructed identities as a means of survival and a means used to cope with traumatic events. To put it another way, forging is seen as a commonly-employed technique, used for the sole purpose of survival.

Another defence mechanism is Yousef's resort to music. The trauma suffered by Yousef is acute to the point that he, as discussed above, wakes up screaming at night. These feelings of anxiety, angst and fear find their vent in music. In other words, amid these horrors and gruesome life, Yousef finds solace in music. He is not just a violinist but rather a worshipper of Music. Describing his attachment to music, Bader writes:

Classical music for him was akin to worship or prayer. He passed the time in silence, his eyes fixedly following the melodies as they intertwined. From the moment the music started he paid no attention to what went on around him. He was hopelessly romantic, for he held on to art as the final thread that attached him to life. (Bader, 2011, p. 81)

He expresses himself in music, which greatly helps him overcome his fear and heals his traumatized self. Through music, he seems to relieve his grief by expressing his emotion in notes. Music seems to articulate Yousef's physical trauma, whose body responds to the traumatic events befalling the Jews and through which he is confronting the constant displacement and disorientation. He himself declares the comfort that music gives him: "As far as I'm concerned, I feel nothing. Music gives me a kind of comfortable oblivion that drives away all the fear and anxiety I have felt throughout my life" (Bader, 2011, p. 209). Only when playing his violin does he forget the hell of his life. He is transformed into something different by music. Though his traumatic experience has a huge impact on his life and he never takes pleasure in work or in doing things, he attempts to be strong and uses music as an exclusive haven where he loses himself and his terrifying memories. It can be assumed that his strength, fortitude and even survival can be attributed, at least partially, to the fact that he purged himself in music.

CONCLUSION

Bader's *The Tobacco Keeper* deals with various themes including Jewish identity, history and religion and the communal conflicts that emerged between Jews and Muslims in Iraq in the first half of the twentieth century. However, reading Bader's novel through the lens of psychoanalysis and trauma theory leads to slightly different considerations and directions. The novel can be understood as an endeavour to explore the effects of traumatic events – here it is the Farhud – on a sensitive Jewish child. Going through the novel, it can be effectively said that Yousef is a traumatized character, and with him Bader allows himself to explore the trauma of Iraqi Jews that resulted from the Farhud. His trauma is caused by the awful violence that he witnesses during the Farhud and the burning of his aunt alive at the hands of mobs, an event that jeopardizes his physical and mental integrity. That is, the Farhud and the violence which accompanied it have been more than enough for Yousef to feel traumatized and, therefore, he suffers from various PTSD symptoms such as nightmares, alienation, fear and sense of powerlessness, vulnerability and persistent memories; symptoms that he is unable either to control or eradicate.

Bader's *The Tobacco Keeper* provides a highly powerful vessel for expressing and conveying the trauma of Jews' lives which are fractured by horrific violence and unspeakable losses. By constructing the Iraqi Jewish community saga as the prime means of narrativizing Arab Jews, Bader's novel *The Tobacco Keeper* rewrites notions of home, identity and belonging to present a critique of the victimization of Arab Jews in the early years of the twentieth century. The novel's representation of Yousef's trauma is in fact allegorical and replicates the communal trauma of the whole Jewish community of Iraq. Focusing on the atrocities of 1941, the Farhud, and final departure of the Iraqi Jews after 1948, the novel demonstrates how some Jews empowered by determination and hope, even in the worst possible situations, have been able to survive. They utilized various mechanisms for survival and one of these mechanisms is forged identities. Since the Farhud can be considered as a major national trauma in 1940s Iraq, its literary representations seem to be an apology for the Iraqi Jews and a warning that a similar accident may happen to other minorities.

To conclude, Bader's novel, besides problematizing identity and liminality, is embedded in various personal traumas that problematize the novel's simple and straightforward readings. It revolves around trauma and explores questions of mental stability, traumatized self and the psychological potentials of surviving trauma. As a groundbreaking work of contemporary Iraqi fiction, Bader's novel invites an engagement with trauma theories and studies. Hence, the novel can be read as a trauma narrative.

REFERENCES

- ALWURAAFI, E. M. (2023). Identity, Borders and Liminality in *The Tobacco Keeper*. *Forum for World Literature Studies*, 15(1), pp. 44–60.
- ATKINSON, J. (2002). *Trauma Trails, Recreating Song Lines: The Transgenerational Effects of Trauma in Indigenous Australia*. Spinifex Press Pty Ltd.
- BADER, A. (2011). *The Tobacco Keeper* (Amira Nowaira, Trans.). Bloomsbury Qatar Foundation Publishing.
- BASHKIN, O. (2012). *New Babylonians: A History of Jews in Modern Iraq*. Stanford University Press.
- BENJAMIN, S. J. & V. A. SADOCK (2007). *Kaplan & Sadock's Synopsis of Psychiatry Behavioral Sciences/ Clinical Psychiatry*. Wolters Kluwer, Lippincott Williams & Wilkins.
- BLACK, E. (2010). *The Farhud: Roots of the Arab-Nazi Alliance in the Holocaust*. Dialog Press.
- BROWN, L. S. (1995). Not Outside the Range: One Feminist Perspective on Psychic Trauma. In Caruth, C. (Ed.), *Trauma: Explorations in Memory* (pp. 100-112). The Johns Hopkins University Press.
- BUBENECHIK, M. (2014). *The Trauma of Colonial Condition: in Nervous Conditions and Kiss of the Fur Queen*. Anchor Academic Publishing.
- CARUTH, C. (1996). *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. The Johns Hopkins University Press.
- CARUTH, C. (1995). Trauma and Experience: Introduction. In CARUTH, C. (Ed.), *Trauma: Explorations in Memory* (pp. 312). The Johns Hopkins University Press.
- GILBERT, S. M. (2010). Foreword. In BLACK, E. (Ed.), *The Farhud: Roots of the Arab-Nazi Alliance in the Holocaust* (pp. xi–xii). Dialog Press.

- FAULKNER, W. (1996). *Requiem for a Nun*. Vintage.
- FELMAN, S. & D. LAUB (1992). *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History*. Routledge.
- FORD, J. D. (2009). *Posttraumatic Stress Disorder: Scientific and Professional Dimensions*. Elsevier Inc.
- FREUD, S. (1939). *Moses and Monotheism*. Trans. Katherine Jones. The Hogarth Press.
- FREUD, S. (1955). *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (Vol. 18). Hogarth.
- GANTEAU, J. & S. ONEGA (2011). Introduction. In ONEGA, S. & J. GANTEAU (Eds.), *Ethics and Trauma in Contemporary British Fiction* (pp. 7–20). Rodopi.
- HAIN, P. C. (2005). *Confederate Chronicle: The Life of a Civil War Survivor*. University of Missouri Press.
- HALES, R. E., S. C. YUDOFKY & G. O. GABBARD (Eds.). (2008). *The American Psychiatric Publishing Textbook of Psychiatry*. American Psychiatric Pub.
- HERMAN, J. (1997). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—from Domestic Abuse to Political Terror*. Basic Books.
- KARDINER, A. (1941). *The Traumatic Neuroses of War*. National Research Council.
- LEYS, R. (2000). *Trauma: A Genealogy*. The University of Chicago Press.
- LUCKHURST, R. (2008). *The Trauma Question*. Routledge.
- MOREH, S. (2008). Introduction: The Historical Context. In MORAD, T., D. SHASHA & R. SHASHA (Eds.), *Iraq's Last Jews: Stories of Daily Life, Upheaval, and Escape from Modern Babylon* (pp. 1–10). Palgrave Macmillan.
- NIR, B. (2018). Transgenerational Transmission of Holocaust Trauma and Its Expressions in Literature. *Genealogy*, 2(49), pp. 1–18. <http://dx.doi.org/10.3390/genealogy2040049>
- OCHBERG, F. M. (1988). Post Traumatic Therapy and Victims of Violence. In OCHBERG, F. M. (Ed.), *Post-Traumatic Therapy and Victims of Violence* (pp. 3–19). Brunner/Mazel.
- OLIVER, K. M. (2020). *Narrative Mourning: Death and Its Relics in the Eighteenth-Century British Novel*. Bucknell University Press.
- PAGEL, J. F. (2021). *Post-Traumatic Stress Disorder: A Guide for Primary Care Clinicians and Therapists*. Springer.
- RAY, S. L. (2012). Posttraumatic Stress Disorder, History of. In FIGLEY, C. R. (Ed.),

Encyclopedia of Trauma: An Interdisciplinary Guide (pp. 454–458). SAGE Publications, Inc. STARKS-ESTES, L. S. (2014). *Violence, Trauma, and Virtus in Shakespeare's Roman Poems and Plays*. Palgrave Macmillan.

TAL, K. (1996). *Worlds of Hurt: Reading the Literatures of Trauma*. Cambridge UP.

WAITES, E. A. (1993). *Trauma and Survival: Post-Traumatic and Dissociative Disorders in Women*. Norton.

WHITEHEAD, A. (2004). *Trauma Fiction*. Edinburgh University Press.ku.

Dr. Ebrahim Mohammed Alwuraafi

Associate Prof. of English Literature

Department of Foreign Languages

Faculty of Arts and Humanities, Al-Baha University

Kingdom of Saudi Arabia

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5537-7548>

Email: ebrahimwarafi@gmail.com; e.mohammed@bu.edu.sa

ALTERNATIVE INVESTMENTS IN FOOD, ON THE EXAMPLE OF INVESTMENTS IN WHISKY

MICHAŁ TADEUSZ NAJMAN

ABSTRACT

The aim of the article is to indicate whether investing in whisky as a form of alternative investment is a viable form of investment and what the determinants of this profitability are. The reason for the research undertaken is an attempt to present the whisky investment market, which has so far been omitted in considerations of alternative investments. The profitability of investment in whisky was analyzed using static and dynamic methods on the basis of data available on the collector's market. A statistical analysis of the ROI determinant and the period of return on investment in whisky in the indicated market using the r-Pearson and the Spearman ranks was carried out. The analysis covered an eleven-year period (2008–2018). There were 40 selected collector bottles available for purchase at the World Whisky Index, whose purchase prices were announced. The whisky came from 29 distilleries, of which 21 were open and 8 were closed. The influence of the age of whisky on the ROI, whether the distillery from which it came was still functioning and its taste were analyzed. The research revealed that both the age of the whisky and its taste had a marginal impact on the ROI and PP on investment in whisky, which is surprising in a food commodity. The results showed that the factor which most determines the profitability of investment in whisky is the place of origin (the distillery), more precisely whether the factory is still functioning or not.

Keywords: alternative investment, whisky, investment in food, rate of return

JEL Classification: G2, G4, K2, N2, N4, O3

INTRODUCTION

In recent years, the production and consumption of whisky has been growing constantly (Gielda-inwestora.pl, n.d.). This trend has been observed both in the cradles of production of this liquor, i.e. in Europe and North America, as well as in areas where the tradition of drinking whisky is relatively young, such as in Asia or South America. (Forbes.pl, 2013). The whisky market is constantly segmented, and that product is progressively diversified, which is a result of, among other things, the growing interest in this type of alcohol. Currently, producers and distributors offer whisky to buyers guided by various motivations, including consumption, collecting and, what is most important for this work, investment (Ostrowska, 2014). These incentives are also available at prices ranging from around € 20 to € 20,000 (Wordwhiskey.com, n.d.). Therefore, the question arises about the effectiveness of investment in whisky, i.e. whether the purchase of the indicated beverage for investment purposes is profitable, and if so in what period, for what quality of alcohol etc., or what are the factors determining the profitability of such an investment.

1 SPECIFIC FEATURES OF INVESTMENTS IN EATABLE GOODS

One of the unusual alternative investment markets (more: Anson, 2002; Aspandarec, 2013, p. 9-26; Bodie, Kane, Marcus, 2002; Boido, Fasano, 2009, p. 74-105; Chevalier, Ellison, 1999, p. 875-899; Chorafas, 2003; Cichorska, 2015, p. 69-83; Dorsey, 2007; Felis, 2005; Gabryelczyk, 2010; Goetzmann, Rouwenhorst, 2005) are the markets of luxury eatable goods (foodstuffs). It includes mainly alcohols (including wine, whisky), truffles (Borowski 2010, p. 251-252), some species of fish and seafood (lobster, bluefin tuna, caviar, oysters), meat and sausages, spices (Goldenmark.com, n.d.), cheese (Bookofluxury.pl, n.d.) etc. These investments should be qualified as a specific group of alternative assets due to a number of characteristics specific only to them. They are as follows:

- a) a relatively short return horizon,
- b) the possibility of consuming (eating) a given good,
- c) a narrow group of buyers,
- d) high transaction costs,

- e) high storage costs,
- f) dependence of the available amount of goods on non-economic conditions (e.g. weather),
- g) occurrence of fashions.

A short payback period is a desirable feature for an active investment portfolio. In the case of food products, it results from a short period of their usefulness, in particular in the case of seafood or truffles (Nagrzyby.pl, 2024). It also applies to alcohol, especially to aged alcohols, i.e. to the collector's market. An example may be over 50 years of Whisky barrels in which the liquor loses alcoholicity. According to legal regulations, the alcohol content in whisky must be at least 40%. (MILER,2011). Likewise, wine that is improperly stored loses the status of wine and becomes vinegar (souring) (Koneserzy.pl, n.d.). Investing in barrels of whisky entails the risk of overlooking the moment when the alcohol content in the beverage drops below 40% and the investment will bring lower profits than expected.

The possibility of consumption of the object of investment is characteristic only for products intended for this purpose, typically for food products. This fact affects the price of other goods of a given species on the market, especially when only a limited edition was produced. It is difficult to state clearly whether, firstly the reduction of the quantity of a given good is more desirable for investors (the price of goods remaining on the market will increase) or secondly whether the market will remain unsated with a given good because the relative unavailability of goods will result in the loss of the status of a unique good which has a negative impact on its price and lengthens the payback period what is rather undesirable for food products. As A. Adamska writes, an additional value of investments in alcohol exists, a kind of emotional dividend. As the author states, if the investment in alcohol turns out to be not very lucrative, you can always drink it (Adamska, 2016, p. 579).

2 WHISKY MARKET AND SPECIFICITY OF INVESTMENT IN WHISKY

The three largest countries where whisky is currently produced and exported are: the United Kingdom (Scotland), Japan and the United States (Tpewhisky.com,

n.d.). Interestingly, over $\frac{3}{4}$ of the world's whisky production is produced in small areas such as Scotland and Japan (Ibidem). In the latter, in just eight distilleries in Japan approximately 15% of global whisky production is made. For this reason, but not only, it is worth looking at the main areas of whisky production, including in Japan, but above all in Scotland and America. The main whisky producers are also the largest exporters. Scotch whisky exports have seen a steady, albeit slight, increase in the interest in single malt whisky since 2007. Exports of other types of whisky have also been increasing, but the increases are smaller and there is greater fluctuation than in the single-malt market (Scotch-whiskey.org.uk, 2024).

The largest market for the consumption of Scotch whisky is the EU market, followed by North America (USA, Canada, Mexico) and the Asian market. In 2016, blended whiskies constituted the largest part of exports, as they are relatively inexpensive, intended for consumption and for mass consumers. Continued interest in buying whisky in bulk has been observed (0.1/0.2 trillion £ annually). (Gielda-inwestora.pl, n.d.).

The whisky imports market remains diversified, both in terms of the quality of alcohol consumed and its strength. Among the developed countries, such as certain EU member states (Germany, Italy, the Netherlands, Latvia, Poland), the USA, Singapore, Japan and Panama, there is an increase in imports of whisky of higher quality and higher percentage. Some countries focus on importing lower quality whisky while maintaining the existing taste of alcohol percentage, such as France and Mexico. Others, in turn, import low-quality and low-alcohol whisky, i.e. blended whisky. An interesting case is China, which shows an increase in interest in better quality whisky, but of weak power (Foodfakty.pl, 2018). This demonstrates little knowledge about investing in whisky on the Chinese market, which is confirmed by practice (NaTemat.pl, 2012).

Whisky exists on the market as a consumer, collector and investment good. The classification of the described beverage as food, an item and an investment has been described above. The specifics of investing in whisky as an investment per se and as a collector's item are presented below. The investment in a whisky can be direct or indirect. Direct investments include the purchase of whisky bottles or barrels (Docplayer.pl, 2016), indirect investments can take the form of subsidies for the distillery or a purchase of their shares.

Collecting the collectible, bottled whiskies is the most popular form of whisky investment. It is also possible to invest in collector's barrels to distribute like single cask. Investments in barrels, however, are riskier because it is not always possible to check the content before bottling. These are investments that are much more profitable, but they also require more investment. It should be remembered that during whisky maturation, 2 to 5% of the volume evaporates each year, the so-called angel's share. Barrel whisky is an intermediate product that can be further sold (bearing the storage costs previously) or bottled to create a finished product or sell as a food good (see Diagram 1). The liquidity of the whisky barrel market is therefore greater than in the case of the bottle market, including primarily collector bottles. By investing cash in barrels of whisky you can use the services of whisky banking offered, among others by Stilnovisti (Stilnovisti.pl, 2019).

The most appreciated are singles cask and cask strength. It should be emphasized that the market for investment in bottled whisky is the largest part of the whisky collector market (see Diagram 2).

Diagram 1: »Ways of investing in barrelled whisky

Source: <http://docplayer.pl/10609649-Investment-w-szkocja-whisky.html>, (access on 12.12.2017)

Diagram 2: »Increase in value of bottled whisky

Source: <http://docplayer.pl/10609649-Investment-w-szkocja-whisky.html>, (access on 12.06. 2024)

Similarly, as in other investments, the question is when to invest in whisky, more precisely when to buy barrels or bottles. In the case of barrels, it depends on how long the alcohol has already been matured. The older the barrel, the greater the necessity and the cost of transforming the intermediate, i.e. barrelled whisky into ready-made collector's products like bottles. Thus, older whisky barrels are an investment with a short payback period and should be included in the active investment portfolio. Young barrels are, in turn, a passive investment with an extended return horizon. Before the investment is made it should be carried out an analysis of the quality of the purchased whisky, i.e. how it is assessed by critics, what is the opinion on the brand etc.

Regarding the investment in bottles, the oldest and rarest specimens are best purchased as soon as they appear on the market. New collector's editions are best purchased after saturation of the market with a given product, about two years after the appearance of the collection on the market. An investment in a young whisky requires prior analysis of the market. As a rule, it is indicated that such investment should take place as late as possible.

3 METHODS OF COUNTING THE PROFITABILITY OF INVESTMENTS IN WHISKY

To assess the effectiveness of an investment in whisky, static methods for the profitability of investments in the form of a rate of return on investment (ROI) and the period of return on investment in absolute and average values were used. There were 40 selected collector bottles available for purchase at the World Whis-

ky Index (Worldwhiskeyindex.com, n.d.), for which the prices of their earlier purchase were visible. The whiskies came from 29 distilleries, including 21 active ones (Ardbeg, Auchentoshan, Balblair, Benromach, Blairmhor, Bowmore, Clynelish, Deanston, Glenfarclas, Glenlivet, Glenmorangie, Highland Park, Kilbeggan, Lagavulin, Linkwood, Macallan, Macphail's, Springbank, Strathisla, Talisker, Tamdhu) and 8 inactive ones (Brora, Caperdonich, Hanyu, Killyloch, Kinclaith, Lochside, Port Ellen, Tomatin¹).

It was also checked how the value of the return on investment and the payback period are influenced by factors mentioned most often as determinants of the price of collector whisky, i.e. the continuous production in the whisky distillery, the age of the whisky and the taste of the whisky. The last factor was analyzed on the basis of the whisky qualification based on the taste proposed by D. Wishart (2013). The correlation study of the indicated factors on ROI and the payback period was calculated using the r-Pearson ratio and the Spearman rank.

Tab. 1: »Prices of selected whiskies in 2018 and the price of their previous purchase

Whisky	Price in 2018 (€)	Date of purchase	Price of purchase (€)
BOWMORE 42y.	17,500.00	04-10-2017	12,000.00
		28-08-2017	10,850.00
		18-11-2016	8,750.00
MACPHAIL'S 44y.	16,749.00	03-03-2009	1,275.00
BOWMORE 29y.	15,500.00	07-05-2013	8,255.00
		30-08-2011	3,900.00
TOMATIN 42y.	10,340.00	09-09-2016	595.00
		13-03-2014	203.00
		13-03-2014	203.00
BOWMORE No age on label (1964)	10,000.00	25-11-2013	5,000.00
		07-05-2013	4,826.00
		26-07-2011	3,600.00

Pokračování na straně 58

¹ The Tomatin distillery was closed in 1986 and reopened after being taken over by the Japanese company Takara Shuzo. The whisky bottles tested come from the defunct Tomatin distillery, not the functioning distillery (Wishart 2013a, p. 240).

Tab. 1: »Prices of selected whiskies in 2018 and the price of their previous purchase

Whisky	Price in 2018 (€)	Date of purchase	Price of purchase (€)
MACALLAN 34y.	9,850.00	29-01-2018	4,521.00
BOWMORE 38y.	8,900.00	10-03-2015	6,200.00
		02-12-2014	3,995.00
		25-11-2013	4,000.00
BOWMORE No age on label (1964)	8,900.00	13-12-2017	3,887.00
GLENLIVET No age on label	7,000.00	19-11-2013	4,293.00
GLENFARCLAS 58 Year	7,000.00	01-09-2016	5,600.00
		01-09-2016	5,000.00
		10-05-2015	5,600.00
MACALLAN 35 Year 1938	6,024.00	01-02-2016	2,500.00
		16-12-2013	2,200.00
		05-08-2011	1,550.00
MACALLAN 25 Year	5,500.00	17-04-2009	350.00
SPRINGBANK 33 Year 1951	5,000.00	20-08-2012	4,500.00
		30-08-2011	4,500.00
LAGAVULIN 37 Year	4,500.00	19-07-2016	2,510.00
GLENLIVET 55 Year 1943	4,200.00	19-11-2013	3,568.00
PORT ELLEN 22 Year 1979	3,900.00	19-07-2015	1,999.00
		13-10-2014	1,600.00
		08-07-2013	1,500.00
TAMDHU 35 Year 1973	3,551.00	24-02-2016	320.00
		14-01-2016	295.00
		12-10-2015	266.00
GLENFARCLAS 1966	3,400.00	09-09-2016	1,278.00
TALISKER 1952	3,000.00	26-07-2011	1,030.00
		12-01-2009	700.00
KILLYLOCH 22 Year 1972	2,999.00	20-08-2015	1,695.00
		22-08-2012	1,675.00
		05-01-2009	1,650.00

Pokračování na straně 59

Tab. 1: »Prices of selected whiskies in 2018 and the price of their previous purchase

Whisky	Price in 2018 (€)	Date of purchase	Price of purchase (€)
PORT ELLEN 25 Year 1980	2,978.00	30-05-2014	400.00
		06-02-2010	350.00
LINKWOOD (No age on label) 1939	2,800.00	25-07-2012	1,900.00
		15-04-2010	1,700.00
		15-04-2010	1,700.00
KILBEGGAN 34 Year 1946	2,800.00	30-08-2011	1,900.00
HIGHLAND PARK 40 Year	2,775.00	04-03-2018	1,775.00
GLENMORANGIE 21 Year	2,660.00	28-11-2017	760.00
		11-12-2013	475.00
		19-11-2011	600.00
GLENFARCLAS 46 Year 1954	2,500.00	10-03-2015	800.00
		16-04-2014	656.00
		16-04-2014	656.00
HANYU 1988	2,500.00	23-11-2012	87.00
		11-01-2010	80.00
LOCHSIDE 31 Year 1966	2,499.00	28-04-2015	550.00
		26-11-2013	535.00
BRORA 30 Year	2,350.00	03-10-2016	1,320.00
		02-10-2014	392.00
		01-02-2009	290.00
CAPERDONICH 38 Year 1970	7,874.00	14-04-2013	200.00
		05-12-2012	180.00
		04-11-2012	165.00
KINCLAITH 36 Year 1969	1,825.00	12-05-2017	1,800.00
		12-12-2016	1,700.00
		13-11-2015	2,000.00
ARBEG	50.00	24-01-2018	55.00
		18-06-2017	55.00
		15-05-2017	57.00

Pokračování na straně 60

Tab. 1: »Prices of selected whiskies in 2018 and the price of their previous purchase

Whisky	Price in 2018 (€)	Date of purchase	Price of purchase (€)
DEANSTON 12 Year	65.00	23-12-2008	68.00
GLENLIVET	65.00	05-09-2016	70.00
BENROMACH 12 Year	66.00	12-01-2009	72.00
AUCHENTOSHAN 12 Year	70.00	17-02-2014	72.00
BLAIRMOHR 8 Year	70.00	30-08-2011	75.00
BALBLAIR 13 Year 1992	80.00	12-01-2016	85.00
CLYNELISH 38 Year 1971	1287.00	27-05-2017	322.00
		13-03-2010	189.00
		27-07-2009	164.00
STRATHISLA 50 Year 1965	750.00	27-03-2018	748.00
		14-03-2018	748.00
		26-02-2018	748.00

Source: own study based on data from <https://www.worldwhiskyindex.com/> (access on 12.12.2023)

3.1. RETURN OF INVESTMENT (ROI)

The rate of return on investment is the profit that is obtained from one monetary unit of invested capital. The ROI for absolute values is calculated on the basis of the following formula:

$$\text{ROI} = \frac{(\text{Profits from investment})}{(\text{Cost of investment})} \times 100\%$$

Tab. 2: »ROI in whisky on the collector's market

Whisky	ROI (%)	ROI per year (%)	Average ROI (%)
BOWMORE 42y.	146%	45.83%	169,4%
	161%	61.29%	
	200%	100.00%	
MACPHAIL'S 44y.	1314%	1213.65%	1314%
BOWMORE 29y.	188%	87.76%	293%
	397%	297.44%	
TOMATIN 42y.	1738%	1637.82%	3975%
	5094%	4993.60%	
	5094%	4993.60%	
BOWMORE No age on label (1964)	200%	100.00%	229%
	207%	107.21%	
	278%	177.78%	
MACALLAN 34y.	218%	117.87%	218%
BOWMORE 38y.	144%	43.55%	196%
	223%	122.78%	
	223%	122.50%	
BOWMORE No age on label (1964)	229%	128.97%	228%
GLENLIVET No age on label	163%	63.06%	163%
GLENFARCLAS 58 Year	125%	25.00%	130%
	140%	40.00%	
	125%	25.00%	
MACALLAN 35 Year 1938	241%	140.96%	301%
	274%	173.82%	
	389%	288.65%	
MACALLAN 25 Year	1571%	1471.43%	1571%

Tab. 2: »ROI in whisky on the collector's market

Whisky	Price in 2018 (€)	Date of purchase	Price of purchase (€)
SPRINGBANK 33 Year 1951	111%	11.11%	111%
	111%	11.11%	
LAGAVULIN 37 Year	179%	79.28%	179%
GLENLIVET 55 Year 1943	118%	17.71%	
PORT ELLEN 22 Year 1979	195%	95.10%	118%
	244%	143.75%	
	260%	160.00%	
TAMDHU 35 Year 1973	1110%	1009.69%	1216%
	1204%	1103.73%	
	1335%	1234.96%	
GLENFARCLAS 1966	266%	166.04%	266%
TALISKER 1952	291%	191.26%	360%
	429%	328.57%	
KILLYLOCH 22 Year 1972	177%	76.93%	1216%
	179%	79.04%	
	182%	81.76%	
PORT ELLEN 25 Year 1980	745%	644.50%	798%
	851%	750.86%	
LINKWOOD (No age on label) 1939	147%	47.37%	159%
	165%	64.71%	
	165%	64.71%	
KILBEGGAN 34 Year 1946	147%	47.37%	147%
HIGHLAND PARK 40 Year	156%	56.34%	156%
GLENMORANGIE 21 Year	350%	250.00%	451%
	560%	460.00%	
	443%	343.33%	
GLENFARCLAS 46 Year 1954	313%	212.50%	358%
	381%	281.10%	
	381%	281.10%	

Pokračování na straně 63

Tab. 2: »ROI in whisky on the collector's market

Whisky	Price in 2018 (€)	Date of purchase	Price of purchase (€)
HANYU 1988	2874%	2773.56%	2999%
	3125%	3025.00%	
LOCHSIDE 31 Year 1966	454%	354.36%	461%
	467%	367.10%	
BRORA 30 Year	178%	78.03%	529%
	599%	499.49%	
	810%	710.34%	
CAPER-DONICH 38 Year 1970	3937%	3837.00%	4361%
	4374%	4274.44%	
	4772%	4672.12%	
KINCLAITH 36 Year 1969	101%	1.39%	100%
	107%	7.35%	
	91%	-8.75%	
ARDBEG	91%	-9.09%	90%
	91%	-9.09%	
	88%	-12.28%	
DEANSTON 12 Year	96%	-4.41%	96%
GLENLIVET	93%	-7.14%	93%
BENROMACH 12 Year	92%	-8.33%	92%
AUCHENTOSHAN 12 Year	97%	-2.78%	97%
BLAIRMOHR 8 Year	93%	-6.67%	93%
BALBLAIR 13 Year 1992	94%	-5.88%	94%
CLYNELISH 38 Year 1971	400%	299.69%	622%
	681%	580.95%	
	785%	684.76%	
STRATHISLA 50 Year 1965	100%	0.27%	100%
	100%	0.27%	
	100%	0.27%	
Mean	673%	572.75%	610%

Source: own study based on data from <https://www.worldwhiskyindex.com/> (access on 12.06.2024)

The average rate of return on investment was 610% in absolute terms, which means that from a single euro invested in whisky on the collector's market, it returns an average of EUR 5.1. The average value of the annual ROI amounted to approx. 573%, that is, EUR 4.7 is paid annually from one euro.

For the examined investment items, the ROI in absolute terms ranged from 90% to 4361%. A wide spread of the value of the rate of return indicates a high risk related to investments in a given market.

3.2. PAYBACK PERIOD

The payback period is the time needed for the ROI to reach at least 100%, which is necessary to achieve a profit equal to at least the investment costs. It is described by the formula:

$$T_0 = \frac{Outlay}{Net\ profit} = \frac{1}{ROI}$$

Tab. 3: »The payback period for the investment in whisky

Whisky	PP (in days)	Average pp (in days)
BOWMORE 42y.	252	219
	226	
	183	
MACPHAIL'S 44y.	29	29
BOWMORE 29y.	193	142
	91	
TOMATIN 42y.	22	11
	7	
	7	
BOWMORE No age on label (1964)	183	161
	175	
	131	
MACALLAN 34y.	168	168

Tab. 3: »The payback period for the investment in whisky

Whisky	Price in 2018 (€)	Date of purchase
BOWMORE 38y.	256	193
	164	
	164	
BOWMORE No age on label (1964)	161	164
GLENLIVET No age on label	223	223
GLENFARCLAS 58 Year	292	281
	259	
	292	
MACALLAN 35 Year 1938	153	128
	135	
	95	
MACALLAN 25 Year	22	22
SPRINGBANK 33 Year 1951	329	329
	329	
LAGAVULIN 37 Year	204	204
GLENLIVET 55 Year 1943	310	310
PORT ELLEN 22 Year 1979	186	161
	150	
	139	
TAMDHU 35 Year 1973	33	29
	29	
	26	
GLENFARCLAS 1966	139	139
TALISKER 1952	124	106
	84	
KILLYLOCH 22 Year 1972	208	204
	204	
	201	

Pokračování na straně 66

Tab. 3: »The payback period for the investment in whisky

Whisky	Price in 2018 (€)	Date of purchase
PORT ELLEN 25 Year 1980	47	47
	44	
LINKWOOD (No age on label) 1939	248	230
	223	
	223	
KILBEGGAN 34 Year 1946	248	248
HIGHLAND PARK 40 Year	234	234
GLENMORANGIE 21 Year	106	84
	66	
	84	
GLENFARCLAS 46 Year 1954	117	102
	95	
	95	
HANYU 1988	11	11
	11	
LOCHSIDE 31 Year 1966	80	80
	77	
BRORA 30 Year	204	102
	62	
	44	
CAPERDONICH 38 Year 1970	11	7
	7	
	7	
KINCLAITH 36 Year 1969	361	365
	339	
	402	
ARDBEG	402	405
	402	
	416	
DEANSTON 12 Year	383	383

Pokračování na straně 67

Tab. 3: »The payback period for the investment in whisky

Whisky	Price in 2018 (€)	Date of purchase
GLENLIVET	394	394
BENROMACH 12 Year	398	398
AUCHENTOSHAN 12 Year	376	376
BLAIRMOHR 8 Year	391	391
BALBLAIR 13 Year 1992	387	387
CLYNELISH 38 Year 1971	91	62
	55	
	47	
STRATHISLA 50 Year 1965	365	153
	365	
	365	
Mean	183	193

Source: own study based on data from <https://www.worldwhiskyindex.com/> (access on 12.06.2024)

The average payback period for whisky investments on the collector's market was 183 days, i.e. 6 months. The average value of the estimated indicator was 193 days, i.e. about half a year. Therefore, when investing in whisky, you can expect a return on investment after a six-month period on average.

The fastest, ca two-week period of return was achieved by whiskies produced in inactive distilleries like Caperdonich, Hanyu or Tomatin. The longest payback period was recorded for Ardbeg, Benromach, Glenlivet (unlicensed), Balirmhor, Balblair and Auchentoshan whiskies, and it ranged from 12 to 13 months.

The following distilleries made extraordinary profits: Caperdonich's (4261% of the invested amount), Tomatin (3875% of the invested amount) and Hanyu's whisky from Japan (2899% of the invested amount). The indicated positions were also characterized by the shortest payback period of about 10 days. A quarter of the investments in whisky yielded profits about five times higher than the investment costs incurred. 28% of the tested sample yielded an extraordinary profit (profit-cost) equal to at least the value of the investment. 50% of all investments yielded a profit equal to only the investment cost or less, hence it was ineffective in the

analyzed period. In some cases, an upward trend may be predicted, which is noticeable in the case of Ardbeg, Stratshikla or Kinklaith.

4 DETERMINANTS OF ROI IN WHISKY ON THE COLLECTOR'S MARKET

There is a lack of research in the literature on investment in whisky. The author proposes his own division of determinants of investment in this liquor. The following factors that affect the investment in whisky can be distinguished: its age, origin (distillery) and taste. This catalogue is not closed. There may also be other specific determinants, such as historical conditions (consumption of a specific whisky by famous people), national (popularity of a given whisky in a given country in a given period) or cultural and social (origin of semi-finished products for whisky production, method of production). Hereinafter only those determinants are discussed which, in the author's opinion, are the most universal and most important in the investment process.

4.1. AGE

The age of whisky is the length of the maturation process, i.e. maturing in a barrel.

Tab. 4: »Correlation between ROI and payback period for whisky and its age

Whisky	Age	ROI (%)
BLAIRMOHR	8	0.933333
AUCHENTOSHAN	12	0.972222
DEANSTON	12	0.955882
BENROMACH	12	0.916667
BALBLAIR1992	13	0.941176
GLENMORANGIE	21	4.511111
KILLYLOCH1972	22	12.16126
PORT ELLEN1979	22	2.329492
MACALLAN	25	15.71429

Tab. 4: »Correlation between ROI and payback period for whisky and its age

Whisky	Age	ROI (%)
PORT ELLEN1980	25	7.976786
BOWMORE	29	2.926004
BRORA	30	5.292883
LOCHSIDE1966	31	4.607332
SPRINGBANK1951	33	1.111111
MACALLAN 34y.	34	2.178722
KILBEGGAN1946	34	1.473684
TAMDHU1973	35	12.16126
MACALLAN1938	35	3.011411
KINCLAITH1969	36	0.999973
LAGAVULIN	37	1.792829
CAPERDONICH1970	38	43.61189
CLYNELISH1971	38	6.217993
BOWMORE	38	1.962756
HIGHLAND PARK	40	1.56338
TOMATIN	42	39.75002
BOWMORE	42	1.690412
MACPHAIL'S	44	13.13647
GLENFARCLAS1954	46	3.582317
STRATHISLA1965	50	1.002674
GLENLIVET1943	55	1.17713
GLENFARCLAS	58	1.3
r-Pearson coefficient	-	0.15

Source: own study based on data from <https://www.worldwhiskyindex.com/> (access on 12.06.2024)

The research showed a slight positive correlation between the age of the whisky and the profitability of investing in it on the collector's market (a Pearson's ratio of 0.15) with extreme values from 0.916667% to 43.61189% and a moderate correlation between the period of return and the age of the whisky (r-Pearson coefficient -0.35) with a significance level of approx. 18% ($R^2 = 0.1822$). To sum up, the age of the whisky has extremely small (if any) impact on the profitability of investment in it, but it can contribute to shortening the payback period.

4.2. DISTILLERY

In the sample under study, 8 whiskies came from distilleries that did not produce whisky anymore, while the remaining ones came from 21 still active distilleries.

Tab. 5: »Correlation between ROI and payback period for whisky and its age

Open	ROI (%)	PP (in years)	Closed	ROI (%)	PP (in years)
Ardbeg	90%	405	Brora	529.29%	102
Auchentoshan	97%	376	Caperdonich	4361.19%	7
Balblair	94%	387	Hanyu	2999.28%	11
Benromach	92%	398	Killyloch	1216.13%	204
Blairmhor	93%	391	Kinclaithe	100%	365
Bowmore	223%	175	Lochside	460.73%	80
Clynelish	622%	365	Port Ellen	515.32%	106
Deanston	96%	383	Tomatin	3975%	11
Glenfarclas	251%	175			
Glenlivet	125%	310			
Glenmorangie	451%	84			
Highland Park	156%	219			
Kilbeggan	147%	248			
Lagavulin	179%	204			
Linkwood	159%	230			
Macallan	697%	106			
Macphail's	1314%	29			
Springbank	111%	329			
Strathisla	100%	153			
Talisker	360%	106			
Tamdhu	1216%	29			
Mean	318%	245	Mean	1630.25%	110

Source: own study based on data from <https://www.worldwhiskyindex.com/> (access on 12.06.2024)

Tab. 6: »Correlation between ROI and payback period for whisky and its age

	Open distillery (0)	Closed distillery (1)	Rang-Spearman coefficient
ROI	313.27%	1630.25%	0.58
PP	226	110	-0.43

Source: own study based on data from <https://www.worldwhiskyindex.com/> (access on 12.06.2024).

Studies have shown that regarding the relation between the functioning of a given distillery and the ROI of its whisky on the collector’s market there is a medium-high positive correlation between the inactivity of a given distillery (a Rank-Spearman coefficient of 0.58) and a moderate negative correlation between the period of return of investment and inactivity of distilleries (a Rank-Spearman correlation of -0.43). There is, therefore, a fairly strong correlation between the functioning of the distillery and the profitability of investments in the whisky coming from it. Failure to operate a distillery contributes to a statistical increase in ROI and, in the same way, a reduction in the payback period.

4.3. TASTE

The analysis was based on the division of whisky into three flavour groups proposed by D. Wishart covering group 1 (A-C), group 2 (D-G) and group 3 (H-J).

Tab. 7: »Average ROI and payback period for whisky from individual flavour groups according to the classification proposed by D. Wishart

Open	ROI (%)	PP (in years)	Closed
Macallan	A	697%	0.29
Strathisla	B	100%	0.42
Glenfarclas	B	251%	0.48
Glenlivet	C	125%	0.85
Auchentoshan	D	97%	1.03
Tomatin	F	3975%	0.03
Deanston	F	96%	1.05
Glenmorangie	H	451%	0.23
Bowmore	I	223%	0.48
Springbank	I	111%	0.90
Highland Park	I	156%	0.64
Ardbeg	J	90%	1.11
Lagavulin	J	179%	0.56

Source: own study based on data from <https://www.worldwhiskyindex.com/> (access on 12.06.2024)

Tab. 8: »Average ROI and payback period for individual whisky flavour groups according to the classification proposed by D. Wishart

1 taste group (A-C)	
Average ROI (%)	293%
Average PP (in years)	0.51
2 taste group (D-G)	
Average ROI (%)	1389%
Average PP (in years)	0.70
3 taste group (H-J)	
Average ROI (%)	202%
Average PP (in years)	0.65

Source: own study based on data from <https://www.worldwhiskyindex.com/> (access on 17.06.2024)

For the indicated data, the Rank-Spearman correlation coefficient was calculated in which the following classification values were adopted: group 1 (1), group 2 (2), group 3 (3). The calculated ratio was -0.09 for the average ROI, and 0.17 for the average return period. It follows that the whisky taste has a negative (near zero) effect on the ROI and a slight positive impact on the payback period. It follows from the above that the taste of whisky does not affect the ROI of whisky. This is because, although it is a food good, it is not consumed. Another conclusion is the slight extension of the period of return on investment in whisky with a more demanding peat flavour. This may be due to the fact that an investment in this type of whisky is a more advanced stage of contact with whisky and thus requires a great experience at the connoisseur level.

In summary, investing in whisky is profitable even in a relatively short period. However, there should be bear in mind the high risk incurred when deciding on this form of thesaurisation. Choosing an investment in whisky, first of all, the potential investor should be guided by its place of origin, in particular whether the distillery is still functioning. The profitability of the investment in whisky does not significantly depend on its age or taste. Therefore, it can be concluded that

investing in whisky is rather slightly driven by emotions or passion for this liquor, but more by desire to secure the investment portfolio, i.e. economic incentives. The acquisition of collector's bottles of whisky is rarely directed to its consumption. Their purchase is frequently a conscious investment decision. The analysis including data from the 2008–2018 period showed that in about 50% of cases an extraordinary profit was made from the investment in whisky at a level equal to at least the size of the investment. The other half of the investment turned out to be unprofitable or yielded zero extraordinary profits (profits equal investment costs). The interest in investing in the whisky collector's market is therefore not makeshift. It can therefore be concluded that this market is currently a relatively constant area of alternative investments

CONCLUSION

Whisky is on the market both as a consumer, collector and investment good. You can invest in it directly or indirectly. Direct investments include the purchase of whisky bottles or barrels, while indirect investments consist of subsidies for the distillery or the purchase of their shares. Barrel whisky is a semi-finished product that can be resold (previously bearing storage costs) or bottled to create a finished product or sell as a food good. The liquidity of the whisky barrel market is therefore greater than in the case of the bottle market, including primarily collector bottles. By investing cash in barrels of whisky you can use the services of whisky banking offered, among others by Stilnovisti. To assess the effectiveness of investment in whisky, static methods of profitability of physical investments in the form of the rate of return on investment (ROI) and the period of return on investment in absolute and average values were used. There were 40 selected collector bottles available for purchase at the World Whisky Index, for which also the prices of their earlier purchase were available. Whisky came from 29 distilleries, including 21 active and 8 inactive distilleries. It has been checked how the rate of return on investment and the payback period are influenced by the factors mentioned most often as determinants of the price of collector whisky, i.e. the continuous operation of the whisky distillery, the age of the whisky and the taste of the whisky. The last factor was analyzed on the basis of the whisky qualification based on the taste proposed by D. Wishart. The correlation study of the indicated

factors on the ROI and the payback period was calculated using the r-Pearson ratio and the Spearman rank. The analysis covered data from the 2008–2018 period. In about 50% of cases, it showed an extraordinary profit from investment in whisky at a level equal to at least the size of the investment. The other half of the investment turned out to be unprofitable or yielded zero extraordinary profits (profits equal investment costs). Research has shown that investing in whisky is profitable even in a relatively short period. However, one should remember the high risk incurred when deciding on a given form of thesaurisation. When choosing an investment in whisky, first of all, the potential investor should be guided by its place of origin, in particular whether the distillery is still functioning. The profitability of investment in whisky does not significantly depend on its age or taste, which proves that its purchase is a conscious investment rather than a manifestation of passion for this liquor.

REFERENCES

- ADAMSKA A. (2016). Alkohole jako przedmiot inwestycji alternatywnych. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 4(82), p. 571-579. DOI: 10.18276/frfu.2016.4.82/1-47.
- ANSON M. (2002). *The handbook of Alternative Investments*. New York: John Wiley & Sons. ISBN: 0-471-21826-X.
- ASPADAREC W. (2013). Atrakcyjność inwestycyjna inwestycji alternatywnych. *Finanse: czasopismo Komitetu Nauk o Finansach PAN*, 1(6), p. 9-26. ISSN: 1899-4822.
- Bookofluxury.pl (n.d.). Najdrozsze sery swiata. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <http://www.bookofluxury.pl/foodwine/najdrozsze-sery-swiata/>
- BODIE Z., KANE A. AND MARCUS A. (2002). *Investments*. New York: McGraw-Hill. ISBN: 978-0072339161.
- BOIDO C. and FASANO A. (2009). Alternative Assets: A Comparison Between Commodities and Traditional Asset Classes. *ICFAI Journal of Derivatives Markets*, 6(2), p. 74-105. ISSN: 0972-9119.
- BOROWSKI K. (2010). Nowe kierunki bankowości inwestycyjnej- rynek przedmiotów kolekcjonerskich. In: PRUCHNICKA-GRABIAS I. (ed.). *Inwestycje alternatywne*, Warsaw: CeDeWu, p. 217-266.
- CHEVALIER J. and ELLISON G. (1999). Are some mutual fund managers better

- than others? *Journal of Finance*, vol. 54, p. 875-899. ISSN: 0022-1082.
- CHORAFAS D. (2003). *Alternative Investments and the Mismanagement of Risk*. New York: Palgrave Macmillan. ISBN: 978-1-349-51026-9.
- CICHORSKA J. (2015). Rozwój rynku sztuki jako przykład inwestycji alternatywnych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia*, Vol. XLIX, 4, Sectio H, p. 69-83. DOI:10.17951/h.2015.49.4.69.
- Docplayer.pl (2016). Inwestycja w szkocję Whisky - PDF Darmowe pobieranie. [online]. [cit. 2023-06-12]. Available at: https://docplayer.pl/10609649-Inwestycja-w-szkocja-whisky.html#google_vignette
- DORSEY A. (2007). *A Portfolio Approach to Selecting and Managing Alternative Investments*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. ISBN: 978-0-471-79132-4.
- FELIS P.(2005). *Metody i procedury oceny efektywności inwestycji rzeczowych przedsiębiorstw*. Warsaw: Wydawnictwo WSE-I.
- Foodfakty.pl (2018). Polacyspozywajacorazwiecej whisky single malt. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <https://www.foodfakty.pl/polacy-spozywaja-coraz-wiecej-whisky-single-malt>
- Forbes.pl (2013). Whisky podbijaazjatyckierynki. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <https://www.forbes.pl/life/travel/whisky-podbija-azjatyckie-rynki/yxmwxqz>
- GABRYELCZYK K. and TRUSZKOWSKI J. (2010). *Portfel inwestycyjny*. Poznań: Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. ISBN: 978-8374174428.
- Gielda-inwestora.pl (n.d.). Whisky konsumpcji whisky swieciepolska 13 miejsc. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <https://gielda-inwestora.pl/alternatywne/alkohole-i-cygara/whisky-konsumpcji-whisky-swiecie-polska-13-miejscu>
- GOETZMANN W. and ROUWENHORST G. (2005). *The Origins of Value, The Financial Innovations that Created Modern Capital Markets*. New York: Oxford University Press. ISBN: 9780195175714.
- Goldenmark.com (n.d.). Luksus talerzu czyli najdrozsze produkty spozywcz swiecie. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <https://goldenmark.com/pl/mysaver/luksus-talerzu-czyli-najdrozsze-produkty-spozywcze-swiecie/>
- GUZIK K. and SMAGA E. (2013). *Ryzyko i rentowność inwestycji finansowych i rzeczowych*. Cracow: Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. ISBN: 978-8372526229.
- KLEIN, C., J. HØJ & G. MACHLICA (2021). The impacts of the COVID-19 crisis

on the automotive sector in Central and Eastern European Countries. *OECD Economics Department Working Papers*, 1658. DOI: 10.1787/a7d40030-en.

Koneserzy.pl (n.d.). Kulturawina. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <http://www.koneserzy.pl/kultura-wina/51-jak-d%C5%82ugo-szarzeje-si%C4%99-wino.html>

MILER, T. (2011). Jak się liczy wiek whisky? Obalanie mitów i praktyczny poradnik. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <http://www.milerpije.pl/wiek-whisky.html>

Nagrzyby.pl (2024). Przedwojenny artykuł o truflach w polsce. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <https://nagrzyby.pl/ciekawostki/przedwojenny-artykul-o-truflach-w-polsce>

NaTemat.pl (2012). Czesz inwestować w whisky? Napij się to, ci przejdzie. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <http://lukaszdynowiak.natemat.pl/33611,czesz-inwestowac-w-whisky-napij-sie-to-ci-przejdzie>

OSTROWSKA E. (2014). *Portfel inwestycyjny klasyczny i alternatywny*. Metody oceny. Warsaw: C.H. Beck. ISBN: 978-8325563608.

Scotch-whisky.org.uk (2024). Scotch whisky exports 2016 analysis. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <http://www.scotch-whisky.org.uk/news-publications/publications/documents/scotch-whisky-exports-2016-analysis/>

Stilnovisti.pl (2019). Strona główna | Stilnovisti. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <https://stilnovisti.pl/>

Tpewhisky.com (n.d.). International market. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <http://tpewhisky.e-monsite.com/pages/international-market/>

Webshop analytics.pl (n.d.). Okres zwrotu nakładów inwestycyjnych. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <http://webshop-analytics.pl/okres-zwrotu-nakladow-inwestycyjnych>

WISHART D. (2013a). *Whisky Classified: Choosing Single Malts by Flavour*. Glasgow: Pavilion Books. ISBN: 978-1911595731.

WISHART D. (2013). *Whisky. Leksykon smakosza*. Warsaw: Wyd. RM. ISBN: 978-83-7243-791-4.

Wordwhiskyindex.com (n.d.). World whiskey index. [online]. [cit. 2024-06-12]. Available at: <https://www.worldwhiskyindex.com/search.asp>

Michał Tadeusz Najman, Dr (Law), M. Econ.,

University of Lodz, Faculty of LAW and ADMINISTRATION, Department of Policy of Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8207-8458>

Email: michalek5558@wp.eu

REKOGNICE ROLE VZDĚLÁVÁNÍ V PODNIKOVÉ SFÉŘE

RECOGNITION OF THE ROLE OF EDUCATION IN THE CORPORATE SPHERE

Jaroslav Mužík

Radka Löwenhöfferová

ABSTRAKT

Rekognice role podnikového vzdělávání je chápána jako proces přezkoumání této oblasti ve světle nových poznatků plynoucích z rešerší odborné literatury, účasti autorů textu na mezinárodním výzkumu a zobecněním různých inovativních praktik. Podnikové vzdělávání hraje v podnicích svoji tradiční roli, tj. funguje jako nástroj řízení pracovního výkonu zaměstnanců. Poznání reality však ukazuje jasné tendence v rozšiřování úlohy podnikového vzdělávání ve firemním prostředí. V personálním marketingu se stále více podnikové vzdělávání uplatňuje jako důležitá součást motivačních systémů. Podnikové vzdělávání také patří k důležitým pilířům Brandingu, budování značky organizace jako dobrého zaměstnavatele. Výzkumná studie ukázala, že v některých oblastech podnikového vzdělávání se objevují negativní jevy, které snižují jeho účinnost. Z hlediska zaměstnanců jde často o slabou motivaci a nevhodné postoje v rámci výcviku, zaměřené na změny chování a jednání jedinců. Z hlediska podniků je často problémem ekonomicky vyčíslit efektivitu investic do vzdělávání, stanovit jejich návratnost. Praxe ukazuje, že řada podniků, organizací i institucí stojí před řešením zásadních koncepčních otázek v této oblasti. Dosavadní praxe a přínosy edukačních aktivit v podpoře pracovního výkonu a jejich zaměřenost na osvojení vědomostí, dovedností a celkově profesních kompetencí již nestačí současným nárokům. Tvorba konceptů vzdělávacích akcí se stále více posouvá do prostředí vnitrofiremního komunikačního systému. Podniky stále více promítají do kurzů a školení potřeby, přání a požadavky zaměstnanců. Podnikové vzdělávání již zdaleka není vnitřní věcí v rámci řízení a organizace, výroby a služeb. V rámci aktivní politiky zaměstnanosti státu včetně využití evropských strukturálních fondů se podnikové vzdělávání stále více stává celospolečenskou záležitostí. Teorie i praxe na tuto skutečnost reagují koncipováním kurzů

a školení, které opouští výrazně profesní aspekt a výstupy edukace mají širší vzdělávací, kulturní a obecně kultivační povahu.

Klíčová slova: podnikové vzdělávání, komunikační systémy v podniku, vzdělávání zaměstnanců, řízení pracovního výkonu, personální marketing, segmentace podnikového vzdělávání, účastník kurzu, lektor dalšího vzdělávání

JEL klasifikace: I25

ABSTRACT

Recognizing the role of corporate education refers to the process of reviewing this area in the light of new knowledge resulting from the search of specialized literature, the participation of the authors of the text in international research and the generalization of innovative practices. Corporate education in companies plays its traditional role, i.e. it is a tool for managing the work performance of employees. The reality, however, shows clear tendencies to expand the role of corporate education in the corporate environment. In personnel marketing, corporate training more often becomes an important part of motivational systems. Corporate education is also one of the important pillars of Branding, i.e. the building of the organization's brand as a good employer. The research study showed that in some areas of corporate education negative phenomena occur that reduce its effectiveness. On the part of the employees, they often include weak motivation and inappropriate attitudes within the training, aimed at changing the behaviour and conduct of individuals. On the part of the companies, often the problem is to economically quantify the effectiveness of investments in education, to determine their return. Practice shows that many businesses, organizations and institutions are faced with solving fundamental conceptual questions in this area. The current practice and benefits of educational activities in the support of work performance and their focus on the acquisition of knowledge, skills and professional competences no longer satisfy the current demands. The creation of concepts for educational events is increasingly moving towards the internal company communication system. Companies are increasingly projecting the needs, wishes and requirements of employees into the courses and training. Corporate education is no longer an internal matter of the management and organization, production and services. Within the active state policy of employment, including the use of European structural funds, corporate education is increasingly becoming a societal issue. Theory and practice respond to this fact by designing courses and training that move away from a distinctly professional aspect, while the outputs of education have a broader educational, cultural and general cultivation nature.

Keywords: corporate education, communication systems in an enterprise, employee training, performance management, personnel marketing, segmentation of corporate education, course participant, teacher in further education

JEL Classification: I25

ÚVOD

Pojem rekognice byl autory tohoto příspěvku převzat v přeneseném smyslu z oboru trestního práva. V názvu tento pojem charakterizuje situaci, kdy poznání je zaměřeno na standardní, známý objekt, tj. podnikové vzdělávání. Cílem textu je podat na tuto „běžnou“ činnost v hospodářské sféře trochu jiný odlišný pohled. V obecné rovině je podnikové vzdělávání chápáno jako nástroj podpory pracovního výkonu. V rámci této studie se autoři pokusí přezkoumat různé další polohy vzdělávání v podniku v kontextu výsledků vědecko-výzkumného projektu zaměřeného na oblast celoživotního vzdělávání a učení. Odborná stať vyústí v posouzení koncepčních otázek a možných směrů inovací v edukační činnosti v podnikové sféře.

1 PODNIKOVÉ VZDĚLÁVÁNÍ JAKO SOUČÁST ŘÍZENÍ V PODNIKOVÉM PROSTŘEDÍ

Podnikové, profesně orientované další vzdělávání je stále více chápáno jako součást řídicích systémů podniku. Zakladatel GE Capital Jack Welch se vyjadřoval o podnikovém vzdělávání „jako o důležitém sloupu činnosti podniku (vedle výrobních faktorů, systémů řízení, marketingových činností a financování podniku)“ (2005, s. 41). Podle autora se podnikové školící akce, rozvoj pracovníků, zahrnující různé stáže, studijní pobyty a další prvky profesního a osobnostního rozvoje lidí podílí až 40 % na hodnotě firem v americké ekonomice. Výstupy takového vzdělávání (v podobě znalostí, dovedností a profesních návyků) se promítají do jejich účetního „zachycení“ ceny pracovníků v dané organizaci.

Welch (2005, s. 45) se snažil v rámci své analytické činnosti stanovit faktory úspěšnosti podnikového vzdělávání, a to v podobě konstruktů skládajícího se ze čtyř vrstev a dvou sloupců.

Tab. 1: »Faktory fungování podnikového vzdělávání

Podnikové vzdělávání	
Znalosti	Motivace
Dovednosti	Spokojenost
Postoje	Sebevědomí
Hodnoty	Profil

Zdroj: Jack Welch (2005)

V levém sloupci jsou stanoveny výstupy podnikového vzdělávání, které začíná od osvojených znalostí (vědomosti podepřené praxí), dovedností (provádění profesních úkonů), vytvořených postojů (vyjádřené názory k problematice pracovních činností) a končí hodnotami, které podnik a jeho zaměstnanci přejímají. Přejaté hodnoty jako určitý tvůrčí výstup podnikového vzdělávání chápe Welch jako přijetí vize, cílů a firemní kultury na straně jedné a uspořádání hodnot v osobním životě zaměstnanců na straně druhé. V pravém sloupci Welchova konstruktů jsou umístěny na prvním místě motivy k dalšímu vzdělávání a učení zaměstnanců. Motivory jsou v zásadě vnitřní, tj. vyplývající z osobnosti zaměstnanců, z jejich touhy po poznání, uvědomění si nedostatků ve znalostech a schopnostech, ze zájmu a ambicí být úspěšný v práci, životě apod. A vnější motivy představují pak především tlaky okolí, v první řadě tlak zaměstnavatele na zvyšování pracovního výkonu prostřednictvím vyšší způsobilosti lidí. Další vnější podněty ke zdokonalování a rozvoji člověka mohou pocházet z různých oblastí. Kromě zaměstnavatele to může být trh práce ukazující další možnost pracovního uplatnění jedince, dále pak rodina, přátelé, media nebo sociální sítě představující neustále nějaké vzory apod. Dalším pilířem podnikového vzdělávání je dosahování spokojenosti pracovníků. Obecně je zde konstatováno, že jde v zásadě o propojení předpokladů jednotlivce jako jsou znalosti, dovednosti, postoje či návyky s motivací dále se vzdělávat, rozvíjet a profesně uplatnit. Spokojenost pracovníků je podle autora těžko uchopitelná kategorie, související také s výší mzdy, snesitelností mezilidských vztahů v podniku a s perspektivou pracovní kariéry obecně. Dalším faktorem fungování podnikového vzdělávání v tomto konstruktě

je sebevědomí pracovníka. Obecně se považuje vzdělávání za proces, ve kterém jednotlivec nejen získá poznatky a dovednosti, ale také zažije pocit úspěchu, což může být podnět k posílení jeho sebevědomí, které úzce souvisí se seberealizací. Konečný cíl podnikového vzdělávání podle Welche je zaměstnanec, který je nejen způsobilý a pracovitý, ale je současně osobností, která je profilována podle potřeb podniku a vyznává určité hodnoty. Podle Welche je „*cílem podnikového vzdělávání nejen dosažení nových znalostí a dovedností, ale také změn v myšlení a osobnostních charakteristik zaměstnanců*“ (2003, s. 62).

Autoři této stati zvolili konstrukt Welche jako typický názor z teorie i praxe managementu, kdy vzdělávání tvoří důležitou součást řídicí struktury organizace. V komentáři k tomuto pojetí je možno poznamenat, že autor (Jack Welch) měl pravděpodobně na mysli skutečnost, že podnikové vzdělávání je na straně jedné zaměřeno na aktivity spojené s osvojováním znalostí, dovedností zaměstnanců a na straně druhé působí na motivaci k práci a spokojenosti se životem v podniku. Označení pojmu „spokojenost zaměstnance“ za *těžko uchopitelnou kategorii* u Welche souvisí asi s tím, že v podniku existuje obecně řada nejistot souvisejících s nejasnostmi v pracovní náplni na jednotlivých pozicích, formách kooperace a mezilidských vztazích v kolektivech apod. Autorům stati nejsou známy výzkumy, které by jednoznačně potvrzovaly skutečnost, že samotné vzdělávání, tj. možnost jedince se dále rozvíjet po stránce profesní i osobnostní výrazně ovlivňuje jeho spokojenost v práci. Faktorů, které ovlivňují spokojenost v pracovním životě je vždy více, zejména jde o výši mzdy, pracovní podmínky, možnost kariérního rozvoje apod. Celkově Welchův konstrukt naplňuje podstatu podnikového vzdělávání a ukazuje možnou cestu jeho fungování.

V tomto kontextu udělali autoři této statě stručný rešeršní vstup do problematiky hlavních trendů v podnikovém vzdělávání v období covidové pandemie. Tato složitá doba změnila řadu konstant v hospodářském i společenském životě a částečně se dotkla i sféry podnikového vzdělávání. Rozsáhlé výzkumy Glaveskiho (2019) tedy v době těsně před pandemií ukazují, že v americkém průmyslu více než 77 % manažerů a 70 % zaměstnanců není spokojeno se systémem vzdělávání a rozvoje ve svých organizacích. Hlavním důvodem této nespokojenosti zjištěné ve výzkumu je skutečnost, že podnikové vzdělávání často neřeší přenos výsledků výuky do praxe. Podle výstupů z daného výzkumu podnikové

vzdělávání také selhává v roli prostředků podpory adaptace zaměstnanců na změny v podnicích, zejména co se týká v myšlení a v postojeových charakteristikách jedinců. Dogandžić (2021) reflektuje situaci na trhu práce, kdy v globální ekonomice je napjatá situace v nedostatku pracovníků v některých oborech (ICT, obchod, vývojáři apod.). Podle zjištění tohoto autora podnikové vzdělávání ztrácí „tempo“ v řešení tohoto problému, kde nemůže převzít úlohu školského systému v přípravě kvalifikovaných odborníků jako tomu bylo v minulosti. Waller (2020) dospěl k názoru, že vazba kvality a efektivity podnikového vzdělávání a ekonomických výsledků podniků není jasná a příčinná. Jinými slovy investice do edukačních aktivit nepřináší podniku očekávané zlepšení výkonnosti podniku a tím i vyšší příjmy, potažmo i zisky. Určité pochybnosti o úloze podnikového vzdělávání v rozvoji podnikové sféry uvádějí i naši autoři Pališková, Legnerová a Strítěský (2020). Zatímco náklady na vzdělávací akce podle zjištění autorů stoupají, výnosy lze jednoznačně prokázat jen velmi obtížně. Hodnocení výsledků vzdělávacích akcí se v podnicích často pohybuje na formální hranici, kdy se sleduje v podstatě jen bezprostřední ohlas zaměstnanců na realizované kurzy. Vysekalová, Mikeš a Binar (2020) upozorňují na skutečnost, že řada podniků nejen u nás, ale i ve Francii, Nizozemí a Velké Británii stojí před koncepčními problémy ve vzdělávání a rozvoji svých zaměstnanců. Otázka zní, zda udržet vzdělávání jen v rámci podpory pracovního výkonu, nebo do edukačních aktivit zařadit i nové prvky sledující rozvoj osobnosti lidí a změny v jednání, chování a myšlení manažerů i řadových pracovníků. V této souvislosti lze upozornit na skutečnost, že inspirace v dané oblasti lze mimo jiné čerpat i z naší historie.

Historická analýza rozvoje profesního vzdělávání v podnikové sféře ukazuje jeden důležitý aspekt této problematiky, Mach (2022) popisuje dnes již legendární Baťovu školu práce, která vzdělávala zaměstnance nejen v profesních kurzech, ale i kurzech pro nižší, střední i vyšší manažery. Zajímavostí je, že tato škola nabízela v rámci svého působení i zájmové kurzy pro manželky a děti zaměstnanců například v oblasti domácích prací, šití a vaření. V této souvislosti je nutno podtrhnout, že vzdělávací aktivity v Baťově koncernu byly integrální součástí systému sociální práce se zaměstnanci. To vše se odehrávalo ve 20. letech minulého století, tedy v době, kdy se v celém průmyslovém světě začaly objevovat neshody mezi zaměstnanci a zaměstnavateli řešené často násilnými prostředky. Tento

stručný exkurz do historie lze podpořit i dalšími příklady, kdy dokázali podnikatelé za První republiky spojit své požadavky a výkon zaměstnanců s péčí o jejich vzdělávání a kvalitu jejich osobního života. Za zmínku stojí například u životní osud Jaroslava Freie, který byl v 30. letech postupně ředitelem podniků Jawa či Aero. Tento významný český manažer uplatnil svoje zkušenosti i po své emigraci do zahraničí v roce 1948. V Kanadě se stal ředitelem největší nestátní organizace, která se orientovala na propojení a koordinaci nároků zaměstnavatelů na trhu práce s aktivitami v rámci systému sociální práce a služeb. (Králík, J., 2009) Jako třetím posledním příkladem je podnikatel Pavel Rausnitz, majitel firmy Meopta-Optika. Ten také dokázal skloubit nároky na výkon svých zaměstnanců s až paternalistickou péčí o ně. Také v jeho podniku se mohli lidé svobodně vzdělávat po stránce odborné a osobnostní a využívat různých sociálních služeb jako je péče o potomstvo zdravotnické služby apod. Svůj systém vzdělávání a sociální péče pak rozvíjel i po odchodu v roce 1948 ve svém podniku Wepra v Rakousku. (Klimková, P., 2018)

V současnosti je teorie i praxe jednotná v tom, že význam podnikového vzdělávání nelze výrazně popřít, i když diskuze o jeho účinnosti jsou zcela legitimní. V obecné rovině lze charakterizovat podnikové vzdělávání jako důležitý nástroj formování pracovní způsobilosti zaměstnanců. Nicméně je nutno vidět i další oblasti, kde má podnikové vzdělávání důležitý přesah. Jde zejména o stabilizaci a rozvoj trhu práce v národním i evropském měřítku, kdy podnikové rekvalifikace či zaškolování činí pracovní sílu flexibilnější ve všech odvětvích hospodářství a napříč nimi. Pro řadu podniků v oblasti energetiky, finančnictví či informačních technologií je další profesní vzdělávání zaměstnanců přímo základní podmínkou jejich existence a rozvoje. Do značné míry jde o klasické téma přínosu podnikového vzdělávání, neboť jeho výsledky (výstupy) přímo ovlivňují kvalitu výrobků nebo poskytovaných služeb. Podobně lze mluvit o profesním vzdělávání jako důležité podmínce pro realizaci určitých probíhajících změn, a to nejenom v podnikové oblasti. Řada vzdělávacích akcí pro vybrané cílové skupiny jako jsou například pedagogičtí pracovníci, úředníci veřejné správy, pracovníci ve zdravotnických a sociálních službách se organizuje na základě zákonných a podzákonných norem. Je možné se též zmínit o určitých kuriozitách z profesního a podnikového vzdělávání. Jde například o alfabetizační kurzy pořádané

úřady práce či kurzy, které pořádají některé nadnárodní firmy (příklad Foxconn, ale i Auto Škoda), které jsou zaměřeny na formování základních hygienických či stravovacích návyků, zejména pronajatých pracovníků ze zahraničí. Z rozhovoru s panem Jiřím Hlavatým, ředitelem a majitelem společnosti Juta ze září 2015 vyplývá, že tento podnikatel a manažer zavede ve své firmě tzv. obecné vzdělávání, aby jeho dělníci „*stále nenaskakovali na některé marketingové finty především na nabídky nevýhodné půjčky*“ (Sůra, J., 2015).

2 NEGATIVNÍ ASPEKTY PODNIKOVÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

O přednostech a přínosech vzdělávání zaměstnanců je v odborné literatuře popsáno mnoho stran. Nejvíce viditelný vliv vzdělávání vidíme přímo ve výrobě. Zaškolení dělníků, instruktáže k výrobním činnostem je věc zásadní. Bez kvalitního odborného výcviku se neobejdou i složitější řemeslné profese. Ve službách všeho druhu, zvláště v tzv. osobních službách (kadeřnictví, pedikúra, masáže atd.) je tzv. permanentní vzdělávání pracovníků nezbytnou součástí celého procesu. Rozvoj informačních technologií a vůbec digitálního světa je přímo podmíněn edukací odborníků, uživatelů a široké veřejnosti. A tak bychom mohli pokračovat. Nicméně informace o negativech, resp. možných ne právě žádoucích dopadech vzdělávacích akcí v podnicích sice jsou, ale ne v takové míře a strukturovanosti jako popis kladů vzdělávací činnosti určené zaměstnancům organizací.

První věcí, která je často diskutována nejen odborníky, ale i v mediálním prostoru je skepse k možnostem podnikového vzdělávání. Má se tím na mysli vliv této činnosti na zlepšení práce v organizaci. Skepse vůči podnikovému vzdělávání, respektive k jeho možné účinnosti je plošně velmi rozšířená. Německý odborník Richard Gris vydal práce die Weiterbildungslüge (Lži o dalším vzdělávání), kdy tuto oblast profesně orientovaného vzdělávání v podnicích, institucích a organizacích představuje zejména z hlediska efektivity jako velmi spornou záležitost. Jeho názory je možno shrnout stručně v poznámkách o účastnících vzdělávání, lektorech a personalistech. Podle Grise (2008) je zřejmé, že atmosféra v této oblasti je mírně řečeno velmi zvláštní. Zvláštní kapitolou jsou pracovníci, tj. účastníci kurzů. Lidé v podnicích, institucích považují další vzdělávání především za povinnost a účastní se ho často z donucení. Chtějí především neztratit pracovní místo, příjem. Ideální představou je účastník kurzu-chameleon, tj. člověk, který chce

vyhovět zaměstnavateli a chce se naučit to, co je na něm právě požadováno. Často se tedy pracovníci školí pod tlakem a na závěr tuto frustraci promítnou do hodnocení lektora, trenéra či kouče. Mají totiž vliv v podobě závěrečného anonymního hodnocení jeho výkonu. Velmi často si v tomto hodnocení kompenzují skutečné i domnělé křivdy utrpěné před výukou nebo i v jejím průběhu. V zásadě to funguje i v obou směrech. Lidé mohou být lektorem nadšeni, ale často to nemá žádnou souvislost se skutečně exaktně určeným výsledkem kurzu. Řešení této situace je zcela prosté. Zpětná vazba, tj. hodnocení výsledků kurzů by měla být okamžitá, sdělena lektorovi přímo „*face to face*“, ne odložená na základě pozdějšího zpracování písemných podkladů. Z hodnocení by měly být vyloučeny extrémy (příliš kladné či záporné ohlasy) a mělo by být o tom věcně diskutováno. I lektor by měl mít příležitost hodnotit učební aktivity a studijní výkon účastníků.

Druhou samostatnou kapitolou úvah Grise jsou lektori, trenéři, kouči, zejména ti profesionální ať již podnikatelé ve vzdělávání nebo z řad zaměstnanců dané společnosti. Jedním z hlavních problémů podnikových kurzů je nejasnost, nezřetelnost a nekonkrétnost celé vzdělávací služby. Obzvláště ve velkých firmách působí vzdělavatelé hodně na vnější efekt. Zvláště kouči často fungují mysteriózně, manipulují nejen s účastníky, ale i s manažery, kteří jim pak dodají další zakázky.

Třetí kapitolou autorových úvah jsou personalisté či personální poradci, kteří vycházejí z toho, že každému pracovníkovi něco ze znalostí či dovedností chybí, a proto je nutné ho dále rozvíjet.

Výše uvedené argumenty nelze samozřejmě paušalizovat. Určitě lze najít výuku či tréninky, kde jsou cíle exaktně formulovány, kde účastníci získají potřebné poznatky či dovednosti pro své pracovní činnosti. Určitě existuje v podnicích i tzv. kolegiální koučování, ve kterém se spolupracovníci vzájemně propojují k určitým pracovním cílům a prakticky se tak vzdělávají. Výše uvedené pochybnosti jsou však v praxi dosti časté, a potvrzuje to dosti vžitý stereotyp o malé přínosnosti dalšího, zvláště profesního vzdělávání.

Podnikové vzdělávání, respektive názory na tuto činnost v hospodářském prostředí, bylo i segmentem mezinárodního výzkumu „*People management*“ Středoevropské vysokoškolské aliance (Central Europe University Alliance) v roce 2020–2021, který se v základní rovině věnoval analýze aktuálních problémů

v oblasti řízení lidských zdrojů z hlediska názorů a pohledů odborníků z akademické sféry. Autoři tohoto článku byly součástí řešitelského týmu a jejich konkrétním úkolem bylo provedení kvalitativní metody Focus group. Tato metoda byla zvolena vzhledem k její schopnosti získat hlubší vhled do názorů, postojů a zkušeností účastníků na dané téma. Cílem bylo získat širší množství názorů na roli vzdělávání v podniku z pohledu akademických pracovníků, kteří se na školách různého odborného profilu zabývají otázkami personálního managementu. Šetření proběhlo ve dvou kolech a bylo zaměřeno na identifikaci a posouzení různých problémů v oblasti řízení lidských zdrojů v procesu transformace ekonomik ve vybraných zemích střední a východní Evropy. Účastníky Focus group tvořilo 18 akademických pracovníků z 13 vysokých škol, které reprezentovali sedm zemí. Kromě České republiky se na diskusi podílely školy ze Slovenska, Polska, Maďarska, Ukrajiny, Slovinska a Chorvatska. Šlo konkrétně o akademické pracovníky a vědecké pracovníky ze vzdělávacích oblastí podnikové ekonomiky a personálního managementu. Focus group proběhla v rámci pandemických omezení v off-line podobě, kdy účastníkům diskuze byly autory této statě, poslány výchozí teze o úloze vzdělávání pracovníků v podniku. Účastníci zasílali své komentáře a své názory zpět. Na základě vyhodnocení názorů proběhla celkem tři kola osobní diskuze Focus group. Výsledky tohoto zkoumání jsou publikovány v relevantních zdrojích a slouží jako východisko pro následný širší empirický výzkum (blíže viz Mužík, 2021 a 2023). Další informace k projektu *People management* jsou k dispozici na www.ceua.cz

Odborníci, kteří se účastnili Focus group v rámci výzkumného projektu *People management* formulovali své názory týkající se fungování vzdělávání v podniku v různých oblastech hospodářství, a to ve výrobní oblasti i službách. Z takto projevovaných názorů byly do této statě vybrány negativně zabarvené názory na podnikové vzdělávání, které jsou blíže okomentovány. Vzhledem k tomu, že metoda Focus group patří mezi kvalitativní výzkumné techniky, nabízí se podrobnější a nuance zachycující pohled na danou problematiku. Tato metoda poskytla prostor pro osobní vyjádření účastníků a umožňuje získat cenné, často velmi konkrétní názory na slabé stránky podnikových vzdělávacích programů. Výstupy výzkumu tedy nejsou zaměřeny na kvantitativní měření, ale spíše na komentáře a reflexe účastníků, které odrážejí jejich individuální zkušenosti a názory.

Přístupy k podnikovému vzdělávání, které zachycují často sporné situace ve výuce ve vyjádření respondentů lze charakterizovat takto:

Nepříjemná povinnost

Negativní postoj účastníků ke vzdělávání může být formován už při organizaci kurzu. *Proč by někdo měl jet pozitivně naladěný na kurz, o němž se dozvěděl na poslední chvíli a jediná dostupná informace je, že se budou natáčet „scénky na kameru“.* Taková situace bohužel není úplně neobvyklá a je rysem života konkrétních společností. Pokud nemá být negativní postoj účastníků takto uměle vytvářen, je nutné dodržet jednoduché zásady. O vzdělávání informovat pracovníky včas. Důležité je popsat, co jim konkrétní program přinese. Je také zajímavé, že pokud je vytvořena možnost výběru kurzu budoucími účastníky, tak to většinou přinese pozitivní dopady. Z otravné povinnosti se tak může stát odměna, kterou si sám pracovník zvolil.

Předchozí negativní zkušenost

Negativní postoj účastníka ke kurzu se v praxi vytváří velmi rychle. Už při úvodním představení, kdy vyjadřují účastníci svá očekávání můžeme slyšet tyto věty: *„Doufám, že to nebude ztracený čas... Úspěšně vedu tým už pět let a nevím, co bych se mohl dozvědět nového... Neraď bych se učil přetvařovat před svými lidmi, stačí když to vidím kolem sebe“.* Samozřejmě takové výroky ovlivňují celou skupinu účastníků a mohou bohužel formovat i postoje ostatních. Důvod negativního postoje bývá v podstatě dvojitý. V první řadě je to negativní zkušenost z předcházejících vzdělávacích akcí, a to zejména v kurzech, kdy školitel se nad účastníky povyšoval nebo měl zřetelné odborné nedostatky. Na předchozí výrok by lektor měl reagovat například: *„Je mi jasné, že máte bohaté zkušenosti a já bych chtěl nabídnout spíše partnerskou diskusi nad tématem vedení lidí.“* Pokud se totiž negativní zkušenost z předcházejícího kurzu nepotvrdí, negativní postoj lidí může rychle odeznít. V takovém případě účastník tuto změnu často sám reflektuje. V hodnocení programu se pak často uvádí, že byl překvapen přínosem školení. Ale v podstatě daného člověka spíš překvapila změna vlastního postoje.

Výhrady k výcvikovým aktivitám

Specifickou aktivitou v podnikovém vzdělávání jsou školení s tématem komunikace. Tyto kurzy se opírají o hraní rolí, o sebepoznání účastníků a mohou zde nastat situace, kdy zejména manažeři mohou narušovat edukační práce a šířit negativní energii. Mnozí jedinci mají osvojený svůj styl řídicího chování a jednání a nevěří tomu, že je dané školení může někam posunout. Pro lektora je to velmi obtížná situace. Základní strategií lektora je v tomto případě omezit působení takového manažera na skupinu. Jinými slovy jasně ukázat lektorskou autoritu a potom se soustředit na ty účastníky, pro které bude školení přínosem. Větší úkol stojí před personalistou ve firmě daného manažera. Samozřejmě nejjednodušší je neposílat ho na žádné školení (a bohužel to tak často končí). Konkrétnější způsob je ovšem vzít manažerské vzdělávání jako důležitou součást řízení podniku. To znamená například promítnout úroveň manažerských dovedností do celkového hodnocení pracovníka.

Strach z chyb ve výuce

Dalším problémem souvisejícím s osobností manažera, účastníka kurzu je strach. Konkrétně obava z vlastních chyb. Někdy je účastník kurzu sám sebou natolik nejistý, že zaujímá negativní postoj z tzv. obranných důvodů. Lektorovi se snaží dokázat, proč jednotlivé prezentované techniky a postupy nefungují. Stojí za tím obava, že by musel přiznat svoje nedostatky. Navíc má pocit, že ho skupina v kurzu neustále sleduje a hodnotí. Proto se apriori brání přijmout cokoliv nového. Úkolem lektora je v tomto případě účastníka dovést k „*přerámování*“ vnímání situace. Jednoduše udělat z eventuálních chyb prostor k rozvoji a stále posilovat jistotu konkrétního člověka pochvalou. Nicméně je to klíčová dovednost lektora. Bohužel, podle hloubky kořenů strachu nemusí během krátké doby školení lektor dosáhnout úspěchu. Pro takového účastníka je také většinou daleko přijatelnější forma otevřeného kurzu, kde jsou účastníci z jiných podniků. Jedná se pro něj o bezpečnější prostředí, kde nikdo nesrovnává jeho výroky s reálným chováním na pracovišti.

Když účastník nechce, je to horší, než když nemůže

Právě citlivost školení tzv. soft skills je vázána na pozitivní nebo alespoň neutrální

postoj účastníků. Dobrou organizací školení lze snížit celkový počet negativně nastavených účastníků. Kvalitní lektor dokáže napravit předcházející negativní zkušenost nebo kompenzovat ty účastníky, kteří jsou negativističtí z nejistoty. Je však pro lektora velmi obtížné pracovat s účastníky, kteří mají primárně negativní postoj ke školení, který jim v podstatě vyhovuje.

Různých negativních rysů podnikového vzdělávání bylo respondenty výzkumu diskutováno samozřejmě daleko více. Nejčastěji je zmiňována vysoká nákladovost kurzů a školení a nejistota výstupů ze vzdělávací činnosti. Faktory, které působí na realizaci vzdělávacího procesu totiž jsou divergentní (rozbíhavé) a v zásadě nelze nikdy exaktně stanovit, zda se zaměstnanec v rámci určitého školení naučí to, co podnik aktuálně potřebuje. Je velmi obtížné spočítat efektivitu podnikových vzdělávacích procesů, neboť náklady na tyto aktivity lze vyčíslit dost přesně, ale výnosy již dosti obtížně. Určitá linie edukačních procesů zkoumání zvaná „Vzdělávání = Vyšší pracovní výkon = Vyšší příjmy podniků (zisk)“ však ne zdaleka platí. Problém je právě v pojmu „pracovní výkon zaměstnance“, na jehož vyšší (kvalitu) má vliv řada dalších faktorů vedle vzdělávání například i motivační pobídky, situace na trhu, styl řízení apod. Mužík píše o pojmu připravenosti k výkonu, čímž se rozumí „*duševní i tělesná schopnost výkonu, kapacita jedince, přičemž výkonnost nutně ovlivňuje vzdělání, zkušenosti i technické a technologické vybavení člověka i pracoviště*“ (2016, s. 9). Jinými slovy jde spíše o určitý lidský potenciál jedince a není sporu o tom, že vzdělávání a kurzy (v rozličné míře) tuto charakteristiku lidí posilují.

Diskuze ve skupině Focus group ukázala, že podnikové vzdělávání je založeno na určitém ustáleném pravidlu teorie i praxe, že vzdělávání tvoří součást řídicích a rozhodovacích systémů. V klasické představě se počítá s podřízenou rolí zaměstnance při zařazení do příslušných vzdělávacích aktivit podle potřeb zaměstnavatele. Byť samotná účast na výuce a výcviku počítá s aktivitou zaměstnanců a její participaci při plnění učebních úkolů. Nicméně bylo konstatováno, že podnikové vzdělávání je nutno chápat jako koncept sdílené vize rozvoje podniku mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci. Zaměstnavatel a zaměstnanec by se měli podílet na vytvoření finálního stavu systému podnikového vzdělávání, který je flexibilní, reaguje na potřeby práce a života podniku a vyvíjí se. Proces funguje

na principu návratnosti vstupů podniku i zaměstnanců a sleduje obohacení práce a představuje záležitost budování mechanismů spolupráce a komunikace v podniku.

3 KONCEPČNÍ OTÁZKY ROZVOJE PODNIKOVÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

V současnosti se jeví jako důležitá priorita nastínit otázky v jakém módu se budou rozvíjet podnikové koncepce dalšího vzdělávání a dalšího vzdělávání zaměstnanců. První rovinou uvažování o těchto otázkách je důsledná segmentace edukačních aktivit v rámci činnosti podniků, organizací či institucí. V obecné rovině je nutno posuzovat otázky podstaty a typů vzdělávacích procesů v podnikovém prostředí. Podnikové vzdělávání je proces zaměřený na zkvalitnění potenciálu zaměstnanců prakticky od jejich vstupu do organizace. Začíná již v adaptačním procesu a je koncentrován na požadavky vyplývající z výkonu profese, resp. pracovní pozice a s tím spojených rolí jednotlivců. Často se zapomíná na to, že profesní vzdělávání není v zásadě jen pozitivním procesem zkvalitňujícím lidský kapitál, ale také procesem zaměřeným na odstraňování nedostatků zaměstnanců, případně též na jejich přeškolení na výkon jiné práce, jež dělali v období před zařazením do kurzů a dalších vzdělávacích akcí. Jinými slovy je nutno více uvažovat o segmentaci různých podob vzdělávání zaměstnanců.

Griffin se zabývá segmentací podnikového vzdělávání, které se obvykle vztahuje na „*učení vedoucích a technických pracovníků zaměřené na vykonávání pracovních činností na pozicích, na kterých jsou zaměstnání*“ (2018, s. 12). Dále tento autor rozlišuje zdokonalování pracovníků, které zahrnuje „*učení manažerů a odborných pracovníků potřebným vědomostem na jejich současných a budoucích pracovních místech*“. Z pohledu zaměstnance, podle Rybaka „*vzdělávání a zdokonalování představuje sérii plánovaných, systematických činností, které mají za úkol zvednout kvalifikaci zaměstnance a také zvýšit jeho schopnosti poradit si v neustále měnících se požadavcích*“ (2011, s. 39). Další důležitý termín užívá Oleksyn a tím je dynamický profesní rozvoj. Ten spočívá ve „*zvyšování (aktualizaci) teoretických i praktických vědomostí a také ve vývoji psychofyzických vlastností a společného chování, potřebných nebo užitečných v profesní práci, takovým způsobem, aby se připravili na dobré plnění profesních rolí v budoucnosti, a také k rozšíření obsahu práce a přijetí nových organizačních rolí a rozvoji organizační kultury*“ (2001, s. 9). Výše

uvedené názory se snaží postihnout dynamický charakter podnikového vzdělávání (školení pro současnost a budoucnost) a také složitost kvalifikace požadované zaměstnavatelem (znalosti, praxe, dovednosti a chování).

Greeno charakterizuje hlavní cíl podnikového vzdělávání podle modelu jako „vytvoření učícího se systému, který je otevřen interaktivním a kooperujícím vztahům v podobě nových a lepších myšlenek“ (2006, s. 28). Daný systém chápe autor jako „plně integrovaný“, sledující návratnost vstupu organizace i zaměstnance, a to na rovnocenné partnerské úrovni. Greeno je názoru, že podnikové vzdělávání představuje „jednu z největších výzev dneška – postavit vedle sebe lidský kapitál a firemní strategii“ (tamtéž s. 36). V určitém kontextu jde o změnu paradigmatu podnikového vzdělávání. Klasická představa a určitý úzus teorie či praxe počítá s tím, že podnik, organizace stanovuje strategii a cíle profesního vzdělávání zaměstnanců. Vzdělávání je pak v rámci podniku povinné, je součástí plnění pracovních povinností. Nicméně v podnikové praxi evidujeme přístupy související s marketingovým pojetím personálního managementu. Možnosti vzdělávat se a rozvíjet svoji kvalifikaci a profesní kompetence se stávají součástí motivačních systémů, resp. benefitů pro zaměstnance. Vzdělávání se také stává důležitým prvkem budování brandingu podniků, jako například součást „nabídkového mixu“ na trhu práce. Je zcela evidentní, že takto pojaté podnikové vzdělávání nemůže být striktně navázáno na profesi, pracovní pozici či pracovní úkoly zaměstnanců.

V práci Kopecký a kol. je postižena tzv. širší role podnikového vzdělávání. Na základě rešeršních studií ze státní sféry i podnikatelských svazů a sdružení autoři konstatují, že „vzdělávání zaměstnanců není jen záležitostí podnikové sféry, ale je to vlastně věc veřejného zájmu. Z odborného hlediska nejde jen o potřebné vědomosti a dovednosti sledující zvýšení pracovního výkonu. Jde také o tzv. přenositelné pracovní způsobilosti, které mají význam pro celý trh práce a nejsou vázané na konkrétní podnik“ (2018, s. 63 a další). V této souvislosti se poukazuje na řadu dovedností v oblasti komunikace, ovládání informačních technologií, řízení a rozhodování atd. Dá se říci, že v zemích Evropské unie se stává standardem hospodářské politiky, že státy i s pomocí evropských strukturálních fondů přímo i nepřímo podporují podniky, které vzdělávají zaměstnance. Zdaleka nejde jen o podporu výkonnosti a konkurenční schopnosti podniků. Státní opatření a různé podpůrné programy zčásti směřují do budoucnosti, jsou zaměřené na přípravu pracovníků, na ino-

vace, změny v technologiích, výrobě i službách. Jednotlivé země využívají různé nástroje podpory a dotací, subvencí půjček či daňových opatření. Vše je záležitostí mechanismů vyjednávání sociálních partnerů, tj. státu, zaměstnavatelů a odborů.

Dalším momentem, další polohou podnikového vzdělávání je diskuze o poměru mezi odbornou a všeobecně vzdělávací částí výukových procesů. Německý teoretik Tight formuloval podstatu této diskuze jako volbu mezi profesním a liberálním konceptem podnikového vzdělávání. I když sám autor píše, „že termíny liberální a profesní mají výrazně pocitový, emocionální a ideologický nádech“ (2002, s. 33), tak jde v zásadě o kořen celého problému. Stručně řečeno „profesní“ je nejčastější přístup, kdy vzdělávací akce jsou rigorózně zaměřeny na rozvoj pracovníků v rámci jejich povolání, respektive pracovní pozice. V tomto kontextu je prosazována výuka prioritně zaměřená na nové pracovní postupy, zdokonalování pracovních činností apod. Tight zdůrazňuje, že „zaměstnanci se učí jen odbornou problematiku, bez intelektuálního zázemí“ (2002, s. 33). Oproti tomu liberální přístup podle autora sleduje vzdělávání šířeji pojaté, kdy profesní problematika je prezentována v širších nejen ekonomických, ale i společenských souvislostech. Kdy kromě odborného rozvoje je sledován i osobnostní rozvoj zaměstnanců a její obecně kultivační efekt. V této souvislosti je možno uvést názor, že oba přístupy, tj. profesní a liberální se mohou lišit i svým postojem k zjišťování efektivity vzdělávacích procesů. U výhradně profesně zaměřených kurzů jsou důležité vynaložené finanční náklady zahrnující kromě odměn lektorů a materiálně technické základny výuky i mzdy pracovníků. Tyto náklady se porovnávají s měřitelnými výsledky pracovní činnosti kolektivů či celých organizací, tj. příjmy, zisk, kvalita produktů apod. U liberálního vzdělávání v podniku lze akceptovat tzv. oklikovou rentabilitu této činnosti. Autorem tohoto pojmu je německý kulturní činitel Bendixen (1992). V souvislosti se vzděláváním v podniku lze tento efekt vyjádřit v míře oblasti zaměstnatelnosti lidí. Autor píše o tom, že podnikové vzdělávání upevňuje u adresátů jejich pracovní způsobilost a tím rozšiřuje jejich možnosti pohybu na trhu práce napříč zaměstnavateli. Jinými slovy, pracovníci s adekvátní kvalifikací se „nepropadají“ mimo trh práce do péče státu a tím šetří výdaje v této oblasti. Ziegler a Zwick (2014) se snaží podnikové vzdělávání propojit s kulturním pozadím společenského života. Autoři zavádí pojem „*proficiency*“, který charakterizují jako „*schopnost podávat uspokojivý výkon v určité oblasti, pokud mají*

příležitost, a to v hospodářském, společenském i kulturním kontextu“ (2014, s. 131). Tato myšlenka nenavazuje jen na vlastní výkonový charakter podnikového vzdělávání, ale zejména na teorii učení, která se vztahuje na procesy individuálního zájmu, přání a očekávání jedinců v jejich životě.

Současnost i budoucnost podnikového vzdělávání bude oscilovat kolem dvou základních oblastí. První bude snaha podniků učinit ze svého vzdělávání efektivnější nástroj pro podporu výkonnosti zaměstnanců, zkvalitňování jejich profesních kompetencí včetně posilování jejich spokojenosti v práci a identifikace s podnikem. Druhou oblastí budou sílící státní zásahy do podnikových vzdělávacích aktivit. Státy i orgány Evropské unie právem vidí ve vzdělávací činnosti podniků, organizací či institucí významný prostředek usměrňování situace na trhu práce, zejména řešení vztahu nabídky a poptávky po kvalifikované pracovní síle. Navíc podniky či nadpodniková uskupení se osvědčily jako vzdělávací subjekty, které jsou schopny rychleji než školská soustava reagovat na vznikající potřeby na trhu vzdělávání. Lze očekávat, že se prohloubí tzv. dvojrole organizací, které současně poptávají a uspokojují potřeby zvyšující se kvalifikační úrovně občanů.

ZÁVĚR

Rekognice neboli přezkoumání role podnikového vzdělávání ve firemní sféře se opírá o ekonomickou teorii, která začleňuje tuto oblast do systému řízení organizací. Podnikové vzdělávání je chápáno jako nástroj podpory pracovního výkonu jedince, kolektivu či celé organizace. Rešerše z oblasti personálního marketingu ukazují, že podnikové vzdělávání může také fungovat jako důležitá součást motivačního systému v rámci organizací, kde funguje vedle obvyklých materiálních stimulů jako je mzda či plat, dovolená navíc, penzijní připojištění apod. Další úlohu plní podnikové vzdělávání v rámci stavby brandu, tj. budování značky organizace na trhu práce, jejíž hlavním cílem je získání nových kvalifikovaných a kompetentních pracovníků. Účast autorů této studie na mezinárodním výzkumném projektu „*People management*“ realizovaném v období 2020–2021 společností Central Europe University Alliance vedla k dokumentaci některých negativních jevů spojených s podnikovým vzděláváním ve firemním prostředí. Mezi tyto jevy patří zejména negativní postoje zaměstnanců ke konkrétním vzdělávacím aktivitám například v oblasti výcviku manažerských dovedností, obavy

z chyb v učení, které staví zaměstnance do negativního světla před spolupracovníky apod. Z hlediska organizací se jako zásadní problém jeví i návratnost prostředků, které jsou do vzdělávání investovány. V této oblasti zůstávají z hlediska zaměstnavatelů dost velké nejistoty. Nejde jen o to, že i dobře připravený kurz nezaručí, že se jeho účastníci naučí to, co podnik potřebuje. Jde také o to, že v zásadě každý jedinec získané poznatky, zaměstnavatelem zaplacené, může dříve či později uplatnit u zaměstnavatele jiného. Rekognice role podnikového vzdělávání ukazuje, že v dané oblasti stojí zaměstnavatelé často před řešením zásadních koncepčních otázek. Jednou z nich je segmentace produktů, tj. že organizované či zakoupené kurzy bude nutno více než v minulosti zaměřit na identifikované vzdělávací potřeby různých profesních skupin zaměstnanců. Další otázkou je „sázka“ na otevřenou komunikaci ve věci cílů, obsahu, forem a metod kurzů, které jsou v podniku organizovány. Z tohoto kontextu vyplývá, že zaměstnanci budou schopni formulovat své potřeby a očekávání tak, aby pojetí edukace nebralo v úvahu pouze profesní či pracovní pozici, ale rovněž zahrnovalo širší cíle zaměřené na osobnostní rozvoj jednotlivce. Rekognice role podnikového vzdělávání ukázala, že tato oblast je v organizacích velmi důležitá a že se rýsují konkrétní možnosti inovací, které mohou změnit dosud uplatňované tradiční přístupy.

LITERATURA

- BENDIXEN, P. a kol. (1992). *Handbuch KulturManagement*. Stuttgart: Dr. Josef Raabe Verlag. ISBN 3-8183-008-9. ISSN 0942-2609.
- DOGANDŽIČ, S. (2021). Analiza osnovnih problema u procesu upravljanja korporativnog menadžmenta. *Journal of Economics, Management & Informatics*, 12(1), s. 53-63. DOI: <https://doi.org/10.5937/bizinfo2101053D>.
- GLAVESKI, S. (2019). Where Companies Go Wrong with Learning and Development. *Harvard Business Review*. ISSN 0017-8012.
- GREENO, N. J. (2006). *Corporate Learning Strategies*. Baltimore: American Society for Training & Development. ISBN-13 978-1562864125.
- GRIFFIN, R. W. (2018). *Fundamentals of Management*. 9th edition. Massachusetts, USA: Cengage Learning. ISBN-13 978-0357039168.
- GRIS, R. (2008). *Die Weiterbildungslüge*. Frankfurt: Campus Verlag. ISBN 978-3-593-36876-9.

- KLIMKOVÁ, P. (2018). *Dvakrát musel uprchnout, pak zachránil Meoptu. Teď bude čestným Prerovanem*. Online. iDnes.cz. Dostupné z: https://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/paul-rausnitz-meopta-cestny-obcan-prerov-cestne-obcanstvi.A180324_391541_olomouc-zpravy_mip. [citováno 2024-02-02].
- KOPECKÝ, M. a kol. (2018). *Celoživotní učení a transnacionalizované veřejné politiky*. Praha: Humanitas. ISBN 978-80-7308-875-0.
- KRÁLÍK, J. (2009). *Příběh Jaroslava Freie, který zachránil Jawu a útekem zachránil sebe*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2597-0.
- MACH, J. (2022). *Tomáš Baťa*. Zlín: Nadace Tomáše Bati. ISBN 978-80-905896-6-7.
- MUŽÍK, J. (2021). *Komparace rekvalifikačního vzdělávání a národní soustavy kvalifikací v České republice a zahraničí*. CEUA. Dostupné z: http://www.ceua.cz/_files/ugd/ddd14b_65481e8dbdea4cf9a8ccd7fa8654c230.pdf
- MUŽÍK, J. (2016). *Management pracovního výkonu*. Žatec: Ohře Media. ISBN 978-80-906287-4-8.
- MUŽÍK, J. (2023). Změny v paradigmatu vzdělávání a výchovy. *Poradce – manažer*. Mimořádné číslo recenzovaného časopisu. 16. ročník. Praha: P&M Český aktuální film. ISSN 1803-5213.
- OLEKSYN, T. (2001). *Prace i placa v zarzadzaniu*. Warszawa: International School of Managers. ISBN 83-86891-63-7.
- PALÍŠKOVÁ, M., LEGNEROVÁ, K., STŘÍZESKÝ, M. (2020). *Personální řízení: úvod do moderní personalistiky*. Praha: CH. Beck. ISBN 978-80-7400-702-6.
- RYBAK, W. (2011). *Kompetencje na szkole rynku pracy. Kompetencje pracownika a funkcjonowanie współczesnej organizacji*. Poznań: Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu. ISSN 1426-9724.
- SŮRA, J. (2015). *Šéf Juty rozpůjčoval lidem miliony bez úroků. Exekucí už nepřibývá*. Online. iDnes, ekonomika. Praha: MF Dnes. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ekonomika/podniky/pujcky-zamestnancum-juty-zabraly-exekuce-uz-nejsou.A150904_174900_ekoakcie_suj. [citováno 2024-02-07].
- TIGHT, M. (2002). *Key Concepts in Adult Education*. New York: Routledge. ISBN 0-145-27579-2.
- VYSEKALOVÁ, J., MIKEŠ, J., BINAR, J. (2020). *Image a firemní identita*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-2841-9.
- WALLER, T. (2020). *Personal Brand Management: Marketing Human Value: Man-*

agement for Professionals. Berlin: Springer Nature. ISBN-13 978-3030437435.

WELCH, J. (2005). *Cesta k vítězství*. Praha: Pragma. ISBN 80-7205-213-6.

ZIEGLER, A., ZWICK, E. (2014). *Theoretische Perspektiven der Modernen Pädagogik*. Berlin: Lit Verlag Dr. W. Hopf. Berlin. ISBN 978-3-643-12527-9.

doc. PhDr. Jaroslav Mužík, DrSc.

AMBIS vysoká škola, a.s.

Katedra managementu a lidských zdrojů

Email: jaroslav.muzik@ambis.cz

PhDr. Radka Löwenhöfferová, Ph.D., MBA

AMBIS vysoká škola, a.s.

Katedra managementu a lidských zdrojů

Email: radka.lowenhofferova@ambis.cz

ASSESSMENT OF THE FINANCIAL HEALTH AND THE RISK OF BANKRUPTCY OF PASSENGER CAR DEALERSHIPS IN THE CZECH REPUBLIC DURING THE COVID-19 EPIDEMIC

Martin Svítíl
Ivo Svoboda

ABSTRACT

Research background: The Covid-19 pandemic has affected all sectors of the economy. The automotive sector was among the worst affected.

Purpose: This article assesses the financial health and bankruptcy risk of passenger car and light commercial vehicle dealerships in the Czech Republic during the Covid-19 pandemic.

Research Methodology: The study uses publicly available data from 24 selected dealerships. Models Z' score, Z" score and IN05 are used to assess financial health and bankruptcy risk.

Results: Surprisingly, the Covid-19 pandemic did not have a significant negative impact on the financial health of retailers on average during the period under review and there was no significant increase in the number of retailers at risk of financial problems or even bankruptcy.

Novelty: Many studies have looked at the impact of Covid-19 on the automotive industry. However, only few have focused on the automotive sales sector (car dealerships), which is an important part of the value chain.

Keywords: car dealerships, financial health, risk of bankruptcy, automotive, Z-score, IN05

JEL Classification: G3

INTRODUCTION

The first reports of the virus, later known as Covid-19, appeared at the turn of 2019 and 2020. At that time, hardly anyone could have imagined the huge impact it would have on people's lives, the economy and the functioning of society in general.

Ignoring the tragic loss of life for once, in terms of the economy, one of the hardest hit segments of the economy was the automotive segment, i.e. vehicle manufacturing and related activities. As reported by the OICA (International Organization of Motor Vehicle Manufacturers), while nearly 97 million vehicles (all classes) were produced globally in 2018 and around 92 million in 2019, global production fell to just 78.7 million units in the first "Covid" year of 2020. The year 2021 then saw only a slight increase to 82.7 million motor vehicles (OICA, 2023).

Many studies have looked at the impact of Covid-19 on car manufacturers. For example, Pelle and Tabajdi (2021) and Klein, Hoj and Machlica (2021) have looked at it from a Central and Eastern European perspective. However, one specific area has not yet been the focus of most researchers. It concerns car dealerships (branded dealers), i.e. the retail part of the business chain, whose importance within the industry is also not negligible. According to data of ČSÚ (Czech Statistical Office) (2023), around 90,000 people work in the Czech Republic alone in the CZ-NACE 45 sector, i.e. wholesale, retail trade and repair of motor vehicles.

In one of the few papers that looks at the impact of Covid on dealers (but through qualitative questionnaire research, not their financial performance), the authors Block, Gellerich and Russ (2021) state: "Car dealerships are a main component of the automotive industry until today: No dealerships mean no sales (with exception of online sales) and no aftersales. Therefore, car dealerships are of central importance for ensuring individual mobility. The question is to what extent the COVID-19 pandemic has once again raised the bar of challenges for car dealerships." (Block et al., 2021, p. 60).

This article assesses the financial health and bankruptcy risk of passenger car and light commercial vehicle dealerships in the Czech Republic during the Covid-19 epidemic, i.e. from 2018 to 2021 (2018 and 2019 are included for comparison with the pre-crisis period).

The basic idea is that the decline in the number (units) of passenger cars and light commercial vehicles sold was partially offset by increased vehicle prices in terms of sales. The question is whether dealerships were also able to maintain financial stability, profitability and liquidity in this way and whether the risk of bankruptcy has increased significantly.

The research hypotheses were as follows:

Hypothesis 1: Revenues of dealerships developed similarly to sales of passenger cars and light commercial vehicles (number of units sold per year) on the Czech market, but with a smaller amplitude (smaller fluctuations).

Hypothesis 2: The economic results (represented by EBIT and net profit) and profitability ratios also developed similarly to sales of passenger cars and light commercial vehicles (number of units sold per year) on the Czech market with a smaller amplitude (smaller fluctuations).

Hypothesis 3: The volume of dealerships' inventories decreased during the period under review as manufacturers/importers were unable to supply the required quantities of cars and the inventory turnaround ratio decreased.

Hypothesis 4: The Current Ratio of liquidity (i.e. including current assets, including inventories) decreased during the period under review due to the decrease in inventories; the Quick Ratio of liquidity (excluding inventories) did not change much or only slightly decreased during the period under review.

Hypothesis 5: The financial health of dealerships deteriorated during the period considered and there were more dealerships at risk of financial difficulties or even bankruptcy.

1 DATA AND METHODOLOGY

A total of 24 authorised dealerships of passenger cars and light commercial vehicles in the Czech Republic were selected for the research. The selection was chosen to include dealers of the five most successful brands for 2021 (Skoda, Hyundai, Volkswagen, Toyota and Kia), with some dealers offering several car brands simultaneously. This selection eliminated the effect of a change in the popularity of any particular brand with buyers.

Of course, in addition to the actual sale of new cars, authorised dealerships also deal in used cars, carry out servicing activities, sell spare parts and accessories and other related activities.

At the same time, the sample was chosen to include dealers of different sizes in terms of sales volume. From this perspective, the dealers surveyed were divided into three groups: small (revenues for all activities in 2021 up to CZK 400 million), middle-sized (revenues of CZK 400 million to CZK 1 billion) and large (revenues of over CZK 1 billion).

Other monitored data for the selected group of dealers were:

- EBIT and net profit (mentioned below),
- inventory (mentioned below),
- balance sheet amount (sum of assets), which ranged from CZK 45 to 176 million in the group of small dealerships, from CZK 114 to 660 million in the group of medium dealerships and from CZK 372 million to 2.9 billion in the group of large dealerships,
- equity, which ranged from almost zero to CZK 136 million in the small dealership group, from CZK 40 to 322 million in the medium dealership group and from CZK 60 million to 2.3 billion in the large dealership group,
- the share of equity in total capital varied greatly within the given group of dealerships, ranging from 0 to more than 90%, with an average of 44.3% for small companies, 33% for medium-sized and 30.7% for large dealerships.

There are seven small dealerships, eight middle-sized dealerships and nine large dealerships in the sample. Among the large dealers, the largest ever group selling new passenger cars in the Czech Republic (Auto Louda) is included. In terms of legal form of business, they were either limited liability companies or joint stock companies.

For the 24 selected dealerships, information on financial results for the years 2018 to 2021 was obtained from publicly available data. In most cases, this included the balance sheet, income statement and appendix or full annual report. The values of the following indicators were then calculated for the entire data set:

$$ROA = \frac{\text{annual net income}}{\text{total assets}} \quad (1)$$

$$ROE = \frac{\text{annual net income}}{\text{equity}} \quad (2)$$

$$\text{inventory turnaround ratio} = \frac{\text{inventory}}{\left(\frac{\text{revenues}}{365} \right)} \quad (3)$$

$$\text{Current Ratio} = \frac{\text{current assets}}{\text{current liabilities}} \quad (4)$$

$$\text{Quick Ratio} = \frac{\text{current assets} - \text{inventories}}{\text{current liabilities}} \quad (5)$$

$$Z' = 0.717X_1 + 0.847X_2 + 3.107X_3 + 0.420X_4 + 0.998X_5 \quad (6)$$

where X_1 = net working capital / total assets,

X_2 = retained earning / total assets,

X_3 = earning before interest and tax (EBIT) / total assets,

X_4 = book value of equity / book value of total debt,

X_5 = revenues / total assets.

$$Z'' = 6.56X_1 + 3.26X_2 + 6.72X_3 + 1.05X_4 + 3.25 \quad (7)$$

where X_1 to X_4 are the same as in Z' .

$$IN05 = 0.13*A + 0.04*B + 3.97*C + 0.21*D + 0.09*E \quad (8)$$

where A = total assets / liabilities,

B = EBIT / interest cost,

C = EBIT / total assets,

D = revenues / total assets,

E = current assets / current liabilities.

Subsequently, the values of these indicators were also calculated for the entire set of dealerships studied and also for individual subsets according to size (small/middle/large – see above). The calculation for the groups was performed by summing the individual input values for each group and then substituting them into the calculation formula, thus corresponding to a weighted average according to the importance of each subject in the group.

It is also worth noting that none of the retailers surveyed qualified to receive government assistance from the COVID – 2021 and COVID – Nepokryté náklady (Uncovered Costs) programs during the pandemic in terms of declining sales and profitability.

Data on new car sales were obtained from the SDA (Car Importers Association).

LITERATURE REVIEW

There is an extensive literature on the selection of appropriate creditworthiness and bankruptcy models for assessing the financial position of a firm. As a starting point, the article by Edward Altman (Altman, Iwanicz-Drozdowska, Laitinen, Suvas, 2014), the author of one of the best known and most used models, the so-called Z-score, was chosen. Here, Altman evaluates the results of its more recent modification, referred to as Z', under the current conditions. Using a sample of companies from 31 countries, including the Czech Republic, he concludes “that the original Z”-Score model performs very satisfactorily in an international context.” (Altman et al. 2014 p. 20) and that it is not necessary to modify the model for the current conditions. It is for this reason that the Z”-Score model has been used for the analysis in this article, along with another modification of the Z-score called Altman Z' for non-listed companies. Altman also mentions this model (Z') in his article.

Furthermore, the IN05 model, introduced by Neumaierová and Neumaier in 2005, was chosen for the analysis. As the authors state, the advantages of the model include “its construction combining the creditor’s (bankruptcy threat) and owner’s (value creation) perspectives in a single index. In doing so, the value creation view does not require knowledge of the capital market price. A not insignificant advantage is the verification of the predictive power of the index on a sufficiently representative sample of data in the conditions of the Czech economy.

The IN index can be used just as well to evaluate the past and current performance of companies as it can be used to evaluate their expected future performance. It is a criterion for evaluating and comparing the quality of firms' performance and can be used as an early warning indicator." (Neumaierová and Neumaier, 2005, p. 147).

Different variants of Altman's Z score as well as the IN05 model are commonly used by other authors, e.g. Gerantios (2009). In the conditions of Central and Eastern Europe or the Czech Republic, we can mention Klečka and Scholeova (2010), Dolejšová (2015) and many others. Confirmation of the good applicability of the Z score and the IN05 model in Czech conditions is also shown by the study Machek (2014), conducted on a sample of 8924 Czech enterprises with more than ten employees from the Albertina database maintained by the Bisnode company in the period 2007–2012. The author concludes that "We can confirm the usefulness of the credibility indexes (IN99 and IN05) in predicting a company's distress in the Czech environment, which is consistent with the findings of most authors, as well as the Altman Z'-score model. Moreover, it seems that the models do not significantly lose their predictive ability over the course of time; even five years prior to going bankrupt, a model may provide a useful warning on the possible financial distress of a company." (Machek, 2014, p.17)

As for the actual problem under study, i.e. the impact of Covid on the automotive industry, most authors tend to focus on car and component manufacturers. For example, Pelle and Tabajdi (2021) state that "the Covid-19 pandemic has mainly affected the European automotive industry (and especially CEE) through global value chains (GVCs). (...) Due to the outbreak of the pandemic, and the related declining demand, supplier problems, and government decisions, many companies decided to close factories or significantly reduce production. This is especially true for the automotive industry whose just-in-time production system was quickly disturbed by production suspensions (Betti & Hong, 2020)." (Pelle and Tabajdi, 2021, p.22).

Klein, Hoj and Machlica (2021) conclude that "The impact of the coronavirus pandemic on the automotive industry has rapidly gone from a supply to a demand shock, which is rippling through the industry. In the spring of 2020, CEE countries almost fully stopped car production as lockdown measures disrupted

supply chains. Production lines and supply chains have then progressively been re-established. Nevertheless, the Covid-19 crisis poses important challenges to the CEE automotive sectors. First, the economic crisis will likely depress demand for cars and will negatively affect the sector with large spillover effects to the CEE economies. It might increase liquidity and solvency problems for sub-contractors, especially tier 2 and 3 suppliers that are more fragile, hereby raising the risk of bankruptcy-related interruptions in supply chains.” (Klein, Hoj and Machlica, 2021, p.16). Following these conclusions, this text focuses both on the monitoring of dealerships’ inventories and, more importantly, on the risk of their bankruptcy.

In contrast, the direct effects of Covid-19 on car dealerships in Switzerland are addressed by Block, Gellerich and Russ (2021). This was a questionnaire-based quantitative study of 259 dealers. “The results show that, generally, the car dealerships investigated meet the basic requirements for overcoming the COVID-19 crisis. A comparison of how the sustainability of the car dealerships was assessed before the outbreak of the coronavirus and after the end of the Lockdown shows that the pandemic does not generally have an influence on the assessment of sustainability. Thus 50% see their future more optimistically. (...) In this paper, the term ‘sustainability’ is used in the sense of ‘survivability’ of car dealerships.” (Block, Gellerich and Russ 2021 p.61). However, these results were probably influenced by government financial support for car dealerships during the Covid-19 pandemic, mentioned by the authors in the text.

Török (2020) compares, among other things, the decline in GDP and the decline in car sales in individual European countries, including the Czech Republic, and concludes that “(...) the crisis caused by Covid-19 in the member states of the European Union is causing a recession, as a result of which new car sales have fallen drastically, exceeding the decline in GDP.” (Török, 2020, p.1039).

The rising nominal prices of passenger cars on the Czech market are illustrated (in addition to general inflation data) by the regularly published Ernst & Young index, which maps the development of passenger car prices on the Czech market since the beginning of 2018. In the period under review, the index included 42 models across market segments.

A press release on Ernst & Young’s website from March 2022 (i.e. shortly after the end of the period covered in this text) says: “The trend of recent years has been

confirmed during the tracking period – passenger car prices are rising and price increases are gaining momentum. Compared to the baseline period (April 2018), when we started regularly charting passenger car prices on the Czech market, average prices have risen by 19.4%, excluding inflation.” (Ernst & Young, 2022).

RESULTS AND DISCUSSION

Hypothesis 1: Revenues of dealerships developed similarly to sales of passenger cars and light commercial vehicles (number of units sold per year) on the Czech market, but with a smaller amplitude (smaller fluctuations).

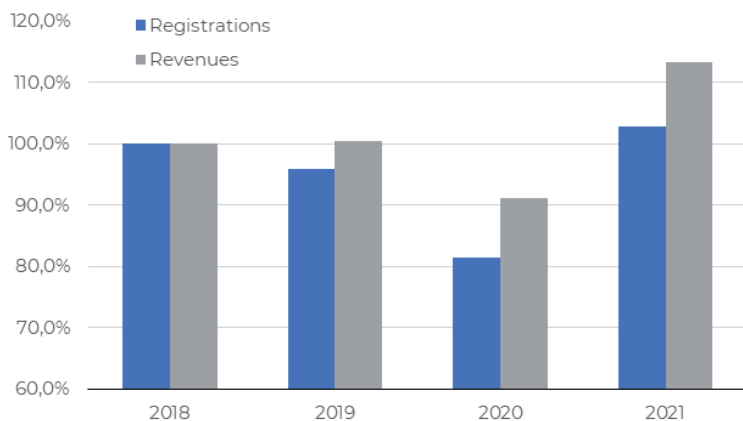
As shown in Table 1 and Figure 1 below, the revenues of car dealerships indeed roughly followed the development of the number of units sold, but both their year-on-year changes and especially the change over the whole period under review were smaller in percentage terms. While the number of units sold fell by 18.6% in 2020 compared to the previous year and increased only slightly (by 2.9%) in 2021, the fall in revenues in 2020 was smaller (8.9%) and the increase in revenues in 2021 was, on the contrary, significant – 13.3%. Thus, in 2021, revenues (in nominal terms) even slightly exceeded the 2018 level (103.6%), while the number of vehicles sold was almost a fifth lower (80.4%).

Tab. 1: »Registrations of new passenger cars and light commercial vehicles in the Czech Republic and revenues of selected dealerships

	2018		2019	year-on-year change	2020	year-on-year change	2021	year-on-year change	change 2018 to 2021
Registrations in thsnd	282	100.0%	270	96.0%	220	81.4%	227	102.9%	80.4%
Revenues (in millions CZK)	29 654	100.0%	29 783	100.4%	27 122	91.1%	30 729	113.3%	103.6%

Source: own elaboration

Fig. 1: »Year-on-year changes of registrations of passenger and light commercial vehicles and revenues of dealerships (year 2018 = 100%)

Source: own elaboration

The smaller amplitude (fluctuation) of revenues is due to two factors:

- rising prices of cars (see above) and other goods, so that even if the dealership sells fewer units, the drop in revenues has not been as dramatic;
- servicing (repairs and maintenance of cars) and other activities contribute significantly to revenues, i.e. the dealership gets only a part of its revenues from sales of new vehicles. These other activities are not directly linked to the sale of new vehicles as customers from previous years continue to come in for servicing. There may even be a reverse effect, where customers keep their older cars longer due to the lack of new vehicles or their higher prices and thus need more frequent servicing and spare parts sales.

If we divide the dealerships into groups according to revenues (see above) into small (revenues for all activities in 2021 up to CZK 400 million), middle-sized (revenues of CZK 400 million to CZK 1 billion) and large (revenues of over CZK 1 billion), we can see that large dealerships have the most stable sales over the whole period under review.

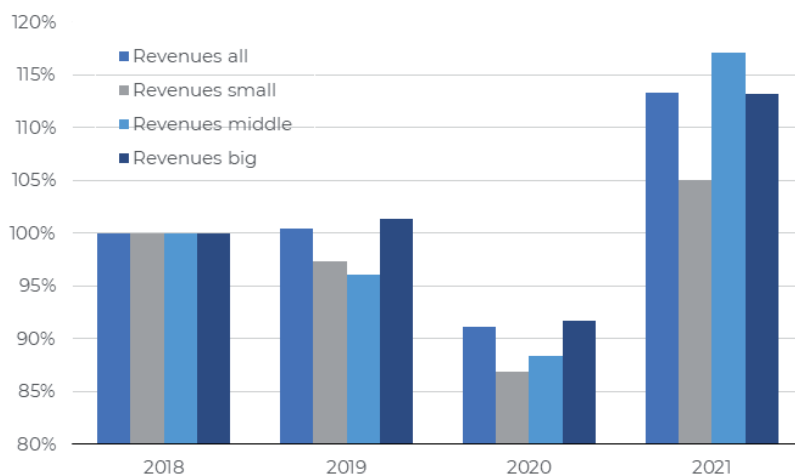
When comparing 2018 with 2021, large dealerships are at the highest index value compared to 2018 (105.3%), while the two lower categories on average do not reach 2018 values at all, with middle-sized dealerships only narrowly (99.3%), while the deficit for small dealerships is quite significant (88.8%). Table 2 and Figure 2 show the details.

Tab. 2: »Revenues of dealerships by category

in mil CZK	2018		2019	year-on-year change	2020	year-on-year change	2021	year-on-year change	change 2018 to 2021
Revenues all	29 654	100.0%	29 783	100.4%	27 122	91.1%	30 729	113.3%	103.6%
Revenues small	1 554	100.0%	1 513	97.4%	1 314	86.8%	1 380	105.0%	88.8%
Revenues middle	3 842	100.0%	3 688	96.0%	3 259	88.4%	3 815	117.1%	99.3%
Revenues big	24 258	100.0%	24 581	101.3%	22 549	91.7%	25 534	113.2%	105.3%

Source: own elaboration

Fig. 2: »Year-on-year changes of revenues of dealerships by category (year 2018 = 100%)

Source: own elaboration

Hypothesis 1 was therefore confirmed.

Hypothesis 2: The economic results (represented by EBIT and net profit) and profitability ratios also developed similarly to sales of passenger cars and light commercial vehicles (number of units sold per year) on the Czech market with a smaller amplitude (smaller fluctuations).

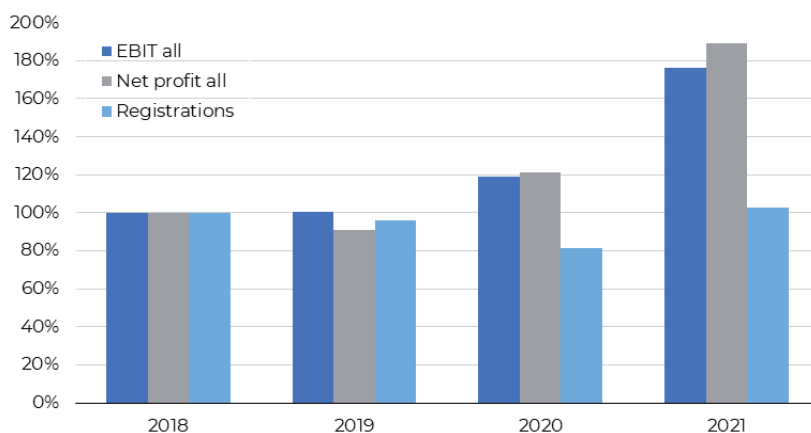
As Table 3 and Figure 3 show, the decline in registrations in 2019 had a significant impact on net profit across the dealership group, but not on EBIT. In subsequent years, dealerships have already been able to increase both their EBIT and net profit far more than would be consistent with growth in the number of vehicles sold or sales, thanks to rising prices and presumably margins (see above, Hypothesis 1).

Tab. 3: »Registrations of new passenger cars and light commercial vehicles in the Czech Republic and EBIT and Net profit of dealerships

in mil CZK	2018		2019	year-on-year change	2020	year-on-year change	2021	year-on-year change	change 2018 to 2021
Registrations in thsnd	282	100.0%	270	96.0%	220	81.4%	227	102.9%	80.4%
EBIT all	423	100.0%	425	100.7%	506	118.9%	892	176.3%	211.1%
Net profit all	314	100.0%	285	90.7%	345	121.1%	653	189.0%	207.6%

Source: own elaboration

Fig. 3: »Year-on-year changes of revenues of dealerships by category (year 2018 = 100%)

Source: own elaboration

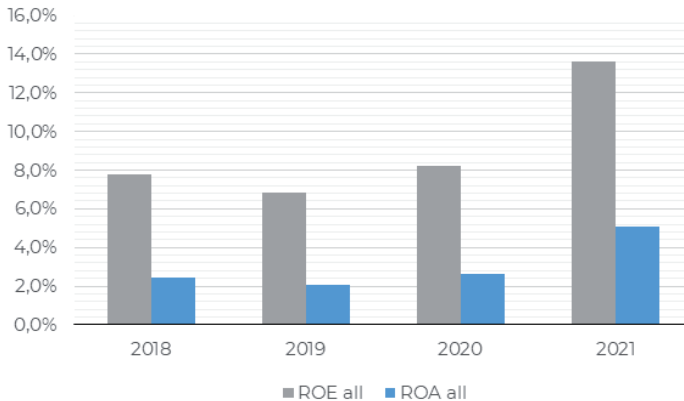
Table 4 and Figure 4, including ROE and ROA, show a similar picture. The increase in both indicators in 2020 (despite the decline in the number of vehicles sold) and especially in 2021 shows the ability of individual companies to generate solid profitability thanks to higher vehicle prices.

Tab. 3: »Registrations of new passenger cars and light commercial vehicles in the Czech Republic and EBIT and Net profit of dealerships

	2018	2019	2020	2021
Registrations in thsnd	282	270	220	227
ROE all	7.8%	6.9%	8.2%	13.6%
ROA all	2.4%	2.1%	2.7%	5.1%

Source: own elaboration

Fig. 4: »Year-on-year changes of ROA and ROE of dealerships (year 2018 = 100%)

Source: own elaboration

In terms of dealerships' size distribution, it is definitely worth noting the significant fluctuations in EBIT and net profit for the middle-sized dealerships category: in 2020, both values experienced a relatively significant decline (larger than for the other groups) and, on the contrary, a steep year-on-year increase in 2021. However, in the overall view for the period 2018–2021, as in the case of revenues,

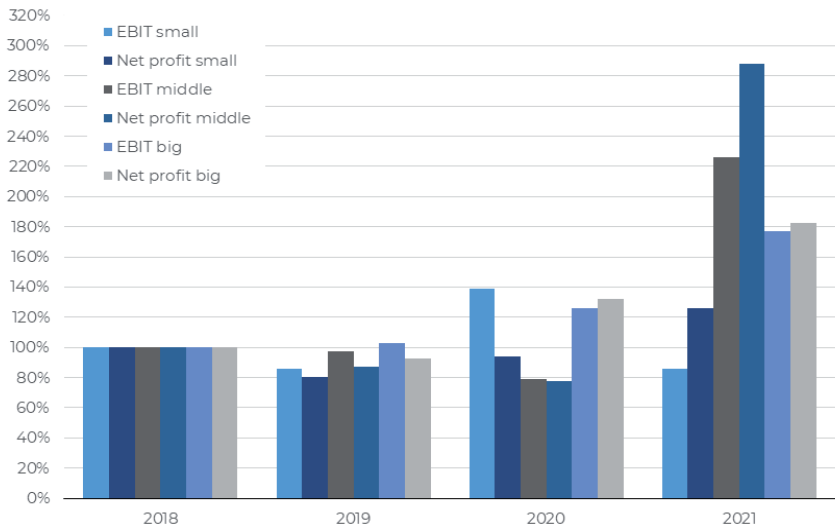
the large dealerships are the most successful with indices of 228.4% (EBIT) and 223% (net profit) respectively. This is a remarkable result in a situation where the number of cars sold in the last year of the reporting period was just over 80% of the first year's value.

Details are given in Table 5 and Figure 5.

Tab. 5: »Registrations of new passenger cars and light commercial vehicles in the Czech Republic and EBIT and net profit of dealerships by category

in mil CZK	2018		2019	year-on-year change	2020	year-on-year change	2021	year-on-year change	change 2018 to 2021
Registrations in thsnd	282	100.0%	270	96.0%	220	81.4%	227	102.9%	80.4%
EBIT small	27	100.0%	23	85.9%	32	138.7%	27	85.7%	102.1%
Net profit small	27	100.0%	21	80.2%	20	93.9%	25	126.1%	95.0%
EBIT middle	70	100.0%	68	97.1%	54	78.9%	122	226.1%	173.2%
Net profit middle	48	100.0%	42	86.8%	32	77.4%	93	288.3%	193.7%
EBIT big	325	100.0%	334	102.7%	420	125.8%	743	176.9%	228.4%
Net profit big	240	100.0%	222	92.7%	293	132.0%	534	182.4%	223.0%

Source: own elaboration

Fig. 5: »Year-on-year changes of EBIT and net profit of dealerships by category (year 2018 = 100%)

Source: own elaboration

Hypothesis 2 was therefore not confirmed: dealerships were able to outperform the trend in the number of vehicles sold (units) by increasing the prices of vehicles sold.

Hypothesis 3: The volume of dealerships' inventories decreased during the period under review as manufacturers/importers were unable to supply the required quantities of cars and the inventory turnaround ratio decreased.

As shown in Table 6, in the pre-pandemic year 2019, average dealerships' inventories as well as inventory turnaround ratios were increasing. In contrast, in the pandemic years 2020 and especially 2021, both values declined rather sharply. This is consistent with the assumption that the declines in sales (new registrations) in the pandemic years were at least partly due to a shortage of cars (i.e. insufficient supply) and not just a lack of buyer interest.

It should also be added that the inventories shown in dealers' accounts are far

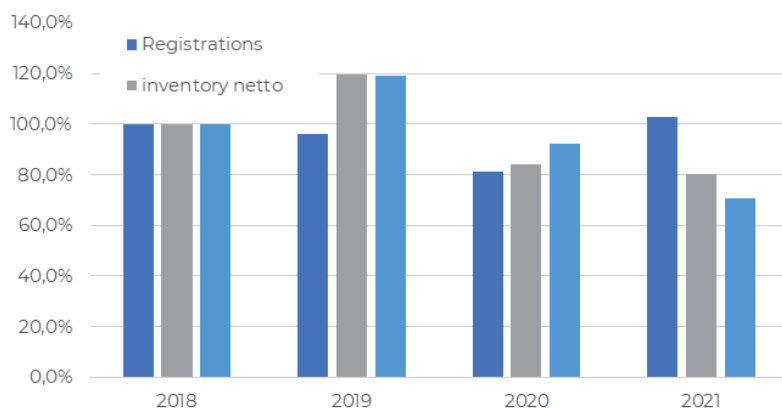
from representing only new cars. This accounting category also includes used cars as well as spare parts, accessories/accessories and other categories.

Tab. 6: »Registrations of new passenger cars and light commercial vehicles in the Czech Republic and inventory netto and inventory turnaround ratio of dealerships

in mil CZK	2018		2019	year-on-year change	2020	year-on-year change	2021	year-on-year change	change 2018 to 2021
Registrations in thsnd	282	100.0%	270	96.0%	220	81.4%	227	102.9%	80.4%
inventory netto	5 127	100.0%	6 123	119.4%	5 141	84.0%	4 121	80.2%	80.4%
inventory turnaround ratio	63.1	100.0%	75.0	118.9%	69.2	92.2%	49.0	70.8%	77.6%

Source: own elaboration

Fig. 6: »Registrations of new passenger cars and light commercial vehicles in the Czech Republic and inventory netto and inventory turnaround ratio of dealerships (year 2018 = 100%)

Source: own elaboration

Hypothesis 3 was therefore confirmed.

Hypothesis 4: The Current Ratio of liquidity (i.e. including current assets, including inventories) decreased during the period under review due to the decrease in inventories; the Quick Ratio of liquidity (excluding inventories) did not change much or only slightly decreased during the period under review.

Table 7 and Figure 6 show the Current Ratio, while Table 8 and Figure 7 below show the Quick Ratio. It can be concluded that these ratios were relatively little affected by the Covid-19 pandemic, and the changes in the values over the range of years under review are not very significant. However, it is worth noting that small dealerships clearly have the best performance in both indicators and that a clear positive trend can be observed for them.

Overall, the values of the liquidity ratios for dealerships are not very favourable: the literature recommends a range between 2 and 2.5 for the Current Ratio and around 1 to 1.5 for the Quick Ratio. Virtually no group of surveyed companies reaches these values (except for QR for small dealerships in 2021). However, the specifics of the industry, in which the surveyed companies operate, must be taken into account. Car sales, as well as servicing and other operations are usually either paid immediately or with a short payment term (e.g. when payments for vehicles come from financing companies). Short-term liabilities are mainly to financing providers, especially inventory financing. While such liabilities are (quite correctly from an accounting point of view) usually reported as short-term, the dealership can very likely expect to extend or renew them if necessary. Inventories have already been discussed above (Hypothesis 3).

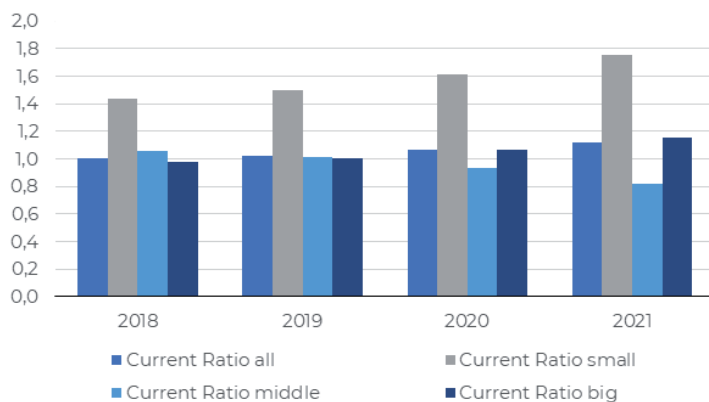
Thus, the lower values of liquidity ratios are not very significant in terms of bankruptcy risk for the group of companies under consideration.

Tab. 7: »Current Ratio of dealerships by category

	2018	2019	2020	2021
Current Ratio all	1.0	1.0	1.1	1.1
Current Ratio small	1.4	1.5	1.6	1.8
Current Ratio middle	1.1	1.0	0.9	0.8
Current Ratio big	1.0	1.0	1.1	1.2

Source: own elaboration

Fig. 7: »Current Ratio of dealerships by category

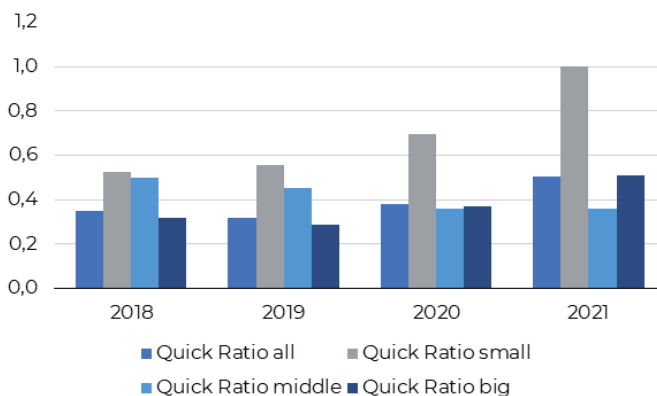
Source: own elaboration

Tab. 8: »Quick Ratio of dealerships by category

	2018	2019	2020	2021
Quick Ratio all	0.3	0.3	0.4	0.5
Quick Ratio small	0.5	0.6	0.7	1.0
Quick Ratio middle	0.5	0.5	0.4	0.4
Quick Ratio big	0.3	0.3	0.4	0.5

Source: own elaboration

Fig. 8: »Current Ratio of dealerships by category

Source: own elaboration

Thus, Hypothesis 4 was not confirmed: The Current Ratio did not decline during the period under study, contrary to the hypothesis, and the Quick Ratio increased slightly.

Hypothesis 5: The financial health of dealerships deteriorated during the period considered and there were more dealerships at risk of financial difficulties or even bankruptcy.

As mentioned above, the Altman Z' score (for LLCs), Altman Z''' score (for non-manufacturing companies and emerging markets) and IN05 were chosen to assess the financial health of the companies or the degree to which they were at risk of bankruptcy.

The results are shown in the following Tables 9, 10 and 11 and Figures 8, 9 and 10. The figures also show the different zones for the evaluation of the results:

- For Altman Z' score (for LLCs) the financial situation is considered satisfactory at a value of 2.99 and higher. The range from 1.81 to 2.99 is considered a “zone of ignorance” or a “grey area” where no clear decision can be made on the basis of the indicator. In some cases, the threshold $Z' = 2.675$ is used as a limit. Below 1.81, the company is considered a direct candidate for bankruptcy.
- For the Altman Z''' score (for non-manufacturing and emerging markets), values above 2.9 are considered satisfactory, the grey zone ranges from 1.2 to 2.9 and below 1.2 the firm is considered a candidate for bankruptcy.
- For IN05, thresholds are set separating enterprises in good shape, the grey zone and enterprises at risk of serious financial problems at 1.6 and 0.9.

Tab. 9: »Z' score of dealerships by category

	2018	2019	2020	2021
Z' score all	2.81	2.65	2.67	3.19
Z' score small	3.20	3.09	3.16	3.21
Z' score middle	2.54	2.31	2.10	2.43
Z' score big	2.84	2.68	2.74	3.34

Source: own elaboration

Fig. 9: »Z' score of dealerships by category

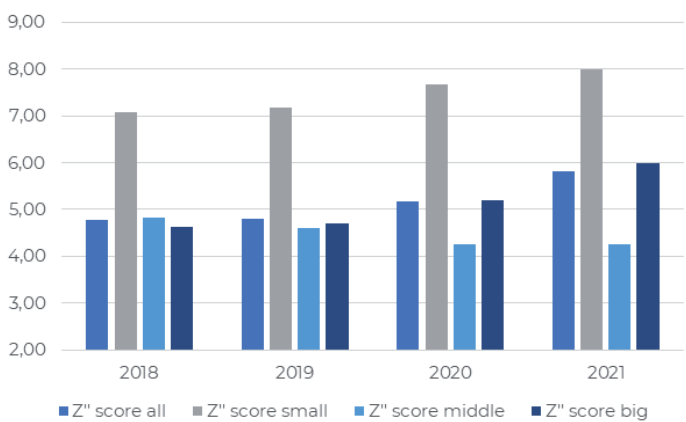
Source: own elaboration

Tab. 10: »Z' score of dealerships by category

	2018	2019	2020	2021
Z''' score all	4.79	4.81	5.18	5.81
Z''' score small	7.08	7.17	7.68	7.99
Z''' score middle	4.82	4.60	4.25	4.27
Z''' score big	4.64	4.71	5.20	5.98

Source: own elaboration

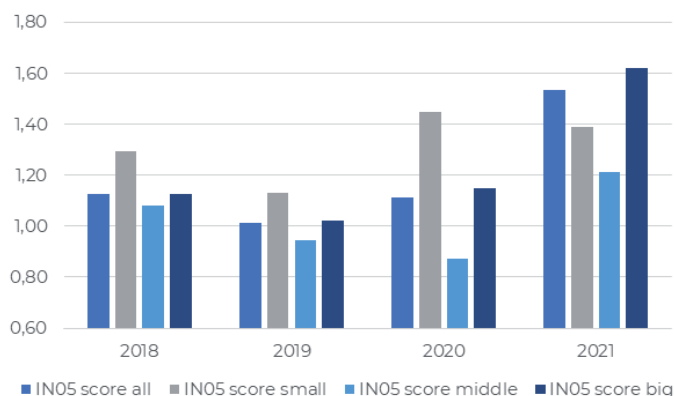
Fig. 10: »Z'' score of dealerships by category

Source: own elaboration

Tab. 11: »IN05 score of dealerships by category

	2018	2019	2020	2021
IN05 score all	1.13	1.01	1.11	1.53
IN05 score small	1.29	1.13	1.45	1.39
IN05 score middle	1.08	0.95	0.87	1.21
IN05 score big	1.13	1.02	1.15	1.62

*Source: own elaboration***Fig. 11:** »IN05 score of dealerships by category*Source: own elaboration*

Model Z' shows several facts:

- Small dealerships' results have, on average, stayed within the zone of satisfactory financials all along, albeit only relatively little above the zone threshold (i.e. above 2.99). If the values are measured against the threshold of 2.675, small dealerships on average stayed reliably above it throughout the period.
- The values for all dealerships regardless of size, i.e. corresponding to the weighted average of all dealerships, were, like the values for large dealerships, inside the indecisive grey zone in 2018–2020 inclusive and also close to the threshold $Z' = 2.675$. It was only in the last year under review, 2021, that the

financial situation of large dealerships clearly improved and, with a value of 3.3, fell safely into the satisfactory financial value zone. Even in this year, large dealerships surpassed the value of small ones (3.2).

- An analysis of the individual components of the Z' score calculation formula showed that the overall improvement was the result of a shift in all components of the formula, i.e. all indicators experienced a positive shift from 2020 to 2021. This is, therefore, not the result of an isolated improvement in one or two parameters, but an overall improvement in the financial situation as a whole. This is shown in Table 12:

Tab. 12: »Components of Z' score of big dealerships in 2020 and 2021

	2020 big dealerships	2021 big dealerships
0.717 X1	0.03	0.06
0.847 X2	0.24	0.29
3.107 X3	0.12	0.23
0.42 X4	0.19	0.25
0.998 X5	2.15	2.52
Z' score	2.74	3.34

Source: own elaboration

- By contrast, the values of middle-sized dealerships remained deep in the grey zone and even below the threshold value of $Z' = 2.675$ throughout the period under review. Analysis of the individual components of the indicator (here in Table 13 for 2021 compared to large dealerships) clearly indicates that the reason for this is again about all components of the pattern, not one or two isolated issues.

Tab. 13: »Components of Z' score of big and middle dealerships in 2021

	2021 middle dealerships	2021 big dealerships
0.717 X1	-0.07	0.06
0.847 X2	0.17	0.29
3.107 X3	0.19	0.23
0.42 X4	0.24	0.25
0.998 X5	1.90	2.52
Z' score	2.43	3.34

Source: own elaboration

The results of the **Z'' model** are much clearer: all three groups under study and, indeed, the aggregate group of all firms under study were safely in the zone of satisfactory financial health, i.e. without the threat of bankruptcy, throughout the entire period under study. Again, the category of small dealerships stands out and, as in the Z' model, performs significantly better than the other categories. Worse results for the middle-sized dealership category can be observed, especially in both Covid years 2020 and 2021, when the results of small and large dealerships improved in contrast.

A comparison of the individual components of the indicator in Table 14 shows that the large dealership category again outperforms in all components, but the largest differences are shown by indicators X_1 (= Working Capital / Total Assets) and X_2 (= Retained Earnings / Total Assets). For indicator X_1 , half of the surveyed entities in the middle-sized dealerships category showed negative working capital values, i.e. higher current liabilities than current assets.

Tab. 14: »Components of Z" score of big and middle dealerships in 2021

	2021 middle dealerships	2021 big dealerships
6.56 X1	-0.63	0.53
3.26 X2	0.65	1.10
6.72 X3	0.41	0.49
1.05 X4	0.59	0.61
constant	3.25	3.25
Z" score	4.27	5.98

Source: own elaboration

The IN05 model gives results more similar to the Z' model than the Z" model. All the dealerships categories studied were in the grey zone between 0.9 and 1.6 throughout the study period, with only the middle-sized dealerships group falling just below the 0.9 threshold in 2020 (the indicator value was 0.87). However, this category showed a significant improvement to a value of 1.21 in 2021.

Small dealerships again showed the best results in three of the four years under review, with only 2021 showing a slight deterioration (from 1.45 to 1.39), resulting in a higher IN05 value for large dealerships (1.62) for that year.

Hypothesis 5 was therefore not confirmed.

For two of the three models used, dealerships of all categories were in the grey indeterminate zone. However, the values of the models' indicators tended to improve, and in one of the models, two of the three categories reached a clearly positive value in the last year under review.

The third model used subsequently showed positive values (i.e. that firms on average achieved good financial health) for all categories during the period under review.

CONCLUSION

Thus, it can be concluded that:

- The revenues (in CZK) of the selected sample of passenger car and light

commercial vehicle dealerships in the Czech Republic in the period 2018–2021 developed similarly to the total sales volume of passenger cars and light commercial vehicles (number of units sold per year) on the Czech market, but with a smaller amplitude (smaller fluctuations). This was due to the rising prices of cars and other goods, as well as the significant share of servicing (unaffected by the decline) in revenues.

- Dealerships were also able to make higher profits than the trend in the number of vehicles sold (units) would suggest, thanks to the increase in the prices of vehicles sold.
- Dealerships' inventory levels decreased during the period under review as manufacturers/importers were unable to supply the required quantities of cars and inventory turnaround times became shorter.
- The Current Ratio did not decline during the period under study, and the Quick Ratio increased slightly.
- In terms of financial health and bankruptcy risk, two of the three models used had dealerships in the grey uncertain zone. However, the values of the models' indicators tended to improve and in one of the models reached a clearly positive value in two of the three categories in the last year under review. The third model used then showed positive values (i.e. that firms on average achieved good financial health) for all categories during the period under review.

As a result, it can be said that the Covid-19 pandemic did not have a significant negative impact on the financial health of dealerships on average during the period under review and that there was no increase in the number of dealerships at risk of financial problems or even bankruptcy.

Naturally, the research results are limited in some respects. It was not possible to determine from public sources, for example, how much of the changes in vehicle registrations and in the sales (revenues) of individual dealerships were caused by outages on the side of suppliers (i.e. manufacturers or importers of vehicles) and what part corresponded to a decrease in customer demand for new vehicles.

The effect of significantly longer delivery times for most brands, related precisely to problems in the supply chain, is also not captured. The revenues of indi-

vidual dealerships were (also because of comparability and audit trail) obtained from the annual reports for individual years (as mentioned above).

In terms of further research, the author recommends a comparison with similar data in other countries, especially in Central and Eastern Europe, where car sales operate in a similar way as in the Czech Republic. Conversely, in other countries, especially non-European ones, the conditions are fundamentally different (e.g. in the USA, a much higher percentage of cars is sold from warehouses instead of to order, etc.). This of course also limits the generalisability of the results.

It could certainly be interesting to continue to monitor the financial indicators in future years, too. The situation in the automotive industry has been and remains highly turbulent in the years following the period under review, although the major influence is no longer the Covid-19 pandemic and the resulting shortfalls, but other influences. Not negligible will be the impact of restrictions on international trade, the uncertainty linked to the war in Ukraine and, above all, the impact of current and expected legislative changes in the automotive trade (e.g. the forthcoming Euro 7 standard, the ban on the sale of new passenger cars with internal combustion engines for 2035...), etc. All these influences will again have an impact not only on vehicle manufacturers and their subcontractors, but also on the entire sales chain, including dealerships.

REFERENCES

- ALTMAN, E. I., M. IWANICZ-DROZDOWSKA, E. K. LAITINEN & A. SUVAS (2014). Distressed firm and bankruptcy prediction in an international context: A review and empirical analysis of Altman's Z-score model. *SSRN Electronic Journal*. [online]. [cit. 2023-03-14]. Available at: <https://ssrn.com/abstract=2536340>. DOI: 10.2139/ssrn.2536340
- BLOCK, A., M. GELLRICH & C. RUSS (2021). Effects of the COVID-19 Pandemic on SME Sustainability: Case Study of Car Dealerships in Switzerland. *European Journal of Applied Business and Management*, 7(1), pp. 58–83.
- ČSÚ Český statistický úřad (2023). Obchod – časové řady (in Czech). [online]. [cit. 2023-03-10]. Available at: https://www.czso.cz/csu/czso/obchod_pohostinstvi_ubytovani_casove_rady
- DOLEJŠOVÁ, M. (2015). Is it worth comparing different bankruptcy models?

Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis. 63(2), pp. 525–531. DOI: 10.11118/actaun201563020525

Ernst & Young (2022). Ceny osobních automobilů jsou stále na vzestupu, jejich pokles se i vzhledem k válečnému konfliktu na Ukrajině nedá očekávat. Press release. (in Czech). [online]. [cit. 2023-02-25]. Available at:

https://www.ey.com/cs_cz/news/2022/03/ceny-osobnich-automobilu-jsou-stale-na-vzestupu-ey-cenovy-index

Ernst & Young (2023). Cenový index: Osobní automobily nadále zdražují. Tempo je pomalejší, než se čekalo. Press release. (in Czech). [online]. [cit. 2023-02-25]. Available at:

https://www.ey.com/cs_cz/news/2023/ey-cenovy-index-osobni-automobily-nadale-zdrazují

GERANTONIS, N., K. VERGOS & A. G. CHRISTOPOULOS (2009). Can altman Z-score models predict business failures in Greece? *Research Journal of International Studies*, 12(10), pp. 21–28.

International Organization of Motor Vehicle Manufacturers (OICA) (2023). GLOBAL SALES STATISTICS 2019 – 2021. [online]. [cit. 2023-03-14]. Available at: <https://www.oica.net/category/sales-statistics/>

KLEČKA, J. & H. SCHOLLEOVA (2010). Bankruptcy Models Enunciation for Czech Glass Making Firms. *Economics & Management*, 15(10), pp. 954–959.

KLEIN, C., J. HØJ & G. MACHLICA (2021). The impacts of the COVID-19 crisis on the automotive sector in Central and Eastern European Countries. *OECD Economics Department Working Papers*, 1658. DOI: 10.1787/a7d40030-en.

MACHEK, O. (2014). Long-term predictive ability of bankruptcy models in the Czech Republic: evidence from 2007–2012. *Central European Business Review*, 3(2), pp. 14–17.

NEUMAIEROVÁ, I. & I. NEUMAIER (2005). Index IN05. In *Evropské finanční systémy: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference*. (in Czech) Brno. pp. 143–148.

PELLE, A. & G. TABAJDI (2021). Covid-19 and transformational megatrends in the European automotive industry: Evidence from business decisions with a Central and Eastern European focus. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 9(4), pp. 19–33.

Svaz dovozců automobilů (SDA) (2023). Statistiky. (in Czech). [online]. [cit. 2023-03-10]. Available at: <https://portal.sda-cia.cz/stat.php?n#rok=2022&mesic=12&kat=LUV&vyb=cel&upr=&obd=m&jine=false&lang=CZ&str=nova>

TÖRÖK, L. (2020). The link between car sales and the economic crisis in the European Union at the time of the Covid-19 epidemic. *International Journal of Economics and Business Administration*. 8(4), pp. 1033–1042.

Ing. Martin Svítíl, Ph.D.

ORCID 0000-0002-8833-7198

University College Prague s.r.o.

Branch Znojmo

Loucká 656/21, 669 02 Znojmo

Email: martin.svital@seznam.cz

doc. JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D.

AMBIS vysoká škola, a.s.

Lindnerova 575/1, 180 00 Praha 8-Libeň

Email: Dr.Svoboda.Ivo@seznam.cz

VOLBY DO NÁRODNÍ RADY SLOVENSKÉ REPUBLIKY 2023: OČEKÁVANÁ ZMĚNA SMĚRU?¹

THE 2023 NATIONAL COUNCIL OF THE SLOVAK REPUBLIC ELECTIONS: AN EXPECTED CHANGE OF THE DIRECTION?

Pavel Hynčica
Daniel Šárovec

ABSTRAKT

Volby do Národní rady Slovenské republiky v roce 2023 byly jako volby prvního řádu pečlivě sledované. Po volbách v roce 2020 vznikla relativně málo stabilní koaliční vláda. Tato situace vyústila v pád této vlády a ke jmenování úřednické vlády, která zemi dovedla k předčasným volbám konaným v září 2023. V těchto předčasných volbách zvítězila strana SMĚR–SD, nicméně úspěšné bylo i nové uskupení HLAS–SD. Jedním z výsledků voleb byl návrat Roberta Fica do premiérského křesla. Tato kvalitativní a deskriptivně zaměřená studie předkládá komplexní analýzu, přičemž pozornost je věnována událostem v období před a po volbách. Případová studie popisuje vývoj slovenského stranického systému, zkoumá širší dopad výsledků těchto voleb a následné změny v kooperativně-kompetitivních vztazích v rámci slovenského stranického systému. Výsledky parlamentních voleb v roce 2023 potvrdily dlouhodobou polarizaci a rozdělení slovenské politické scény a společnosti.

Klíčová slova: Slovensko, Národní rada, volby, politické strany, slovenský stranický systém, koalice, opozice

JEL klasifikace: H11, K40

¹ Text byl podpořen grantem v rámci studentské grantové soutěže na UJEP v letech 2023-2025 – projekt č. UJEP-SGS-2023-63-003-3.

ABSTRACT

The 2023 elections to the National Council of the Slovak Republic were closely followed as first-order elections. The coalition government formed after the 2020 elections was characterized by little stability. This ultimately led to the government's fall and the appointment of a caretaker government, which led the country to early elections in September 2023. In the early elections, SMER-SD won convincingly, but a new entity, HLAS-SD, was also successful. One of the outcomes was the return of Robert Fico as prime minister. This qualitative and descriptively oriented study focuses on a comprehensive analysis, considering pre-election and post-election events. The case study captures the development of the Slovak party system; it examines the broader impact of the results of these elections and the immediate changes in cooperative-competitive relations within the Slovak party system. The results of the 2023 parliamentary elections confirmed the long-term polarization and division of the Slovak political scene and society.

Keywords: Slovakia, National Council, elections, political parties, Slovak party system, coalition, opposition

JEL Classification: H11, K40

ÚVOD

Slovenské volby do Národní rady 2023, které se konaly ve velmi napjaté předvolební atmosféře, přinesly další zlom ve slovenské politice. Tato případová studie se zaměřuje na postavení jednotlivých kandidujících politických subjektů z hlediska jejich ideově programové orientace, a s tím související role v rámci kooperačně-konkurenčních interakcí a konfliktních linií slovenské politiky. Dále též na analýzu jejich volebních výsledků, a tedy politických úspěchů či neúspěchů, a to v návaznosti na charakteristické rysy volebního období 2020-2023.

Určující pro vývoj slovenské politiky posledních let bylo na jedné straně působení vládní koalice zformované po předchozích volbách v roce 2020. Pro tuto koalici složenou z politických stran OLaNO, SaS, Sme rodina a Za ľudí byla charakteristická prohlubující se krize vládnutí, která v konečném důsledku vyvrcholila konáním předčasných parlamentních voleb. Na druhé straně přímo úměrně s tím byly pro slovenskou politiku let 2020-2023 charakteristické politické úspěchy opozice, a to především v podobě opětovného vzestupu dlouhodobě působící strany SMER-SD, a dále úspěšného etablování nové strany HLAS-SD.

Hlavní pozornost je přirozeně věnována volebnímu vítězství SMER-SD a jeho příčinám. Dále se pozornost zaměřuje na postavení a roli Progresivního Sloven-

ska, jehož relativní volební úspěch je dán tím, že se – zejména přímo úměrně s blížícími se volbami – stal fakticky hlavním vyzyvatelem SMER-SD. Samostatnou kapitolu představuje analýza etablování, role a dosažených volebních výsledků (nové) strany HLAS-SD vzniklé odštěpením od SMER-SD. Stranou pozornosti nemohou zůstat ani subjekty předchozí vládní koalice, které v důsledku krize jejího vládnutí zaznamenaly prudký pokles volební podpory – a to především ve srovnání s předchozími volbami v roce 2020. Například hnutí OĽaNO získalo o tři roky později pouze necelých 9 % hlasů, další donedávna vládní strana – Sme rodina – se již v těchto volbách ani nedostala do parlamentu. Bez zajímavosti není ani vývoj a rozdělení druhého politického subjektu, který po volbách 2020 reprezentoval politickou opozici, a to LSNS (ze které se zformovala Republika). A konečně se nelze nezaměřit ani na aspekty návratu dvou dlouhodobě etablovaných tradičních stran mezi parlamentní subjekty (KDH a SNS).

Tato případová studie se zaměřuje na slovenský stranický systém. Text je konstruován jako kvalitativně a deskriptivně orientovaná studie, která používá interpretativní a komparativní metody. Pracuje jednak s relevantní odbornou literaturou, výstupy z monitoringu médií a s daty Slovenského statistického úřadu. Analýza hledá odpověď na základní výzkumnou otázku: *„Jaké změny a posuny v charakteru slovenské politické scény přinesly volby do Národní rady Slovenské republiky v roce 2023 a jak tyto změny poznamenaly charakteristické rysy slovenského stranického systému?“* Text navazuje na řadu již existujících výstupů zaměřených na volby do NR SR v minulých letech (např. Stískala, 2014; Marušiak, 2017; Filipec, 2019; Kerekeš, Pink, Šedo 2019; Sekerák, 2019; Linek, Gyárfášová, 2020; Smolecová, Šárovec 2021; Plešivčák, 2023 a mnoho dalších). Zároveň si klade za cíl přinést analýzu voleb, na které navazovaly v roce 2024 pro Slovensko neméně podstatné volby prezidentské a evropské. Volby do NR SR 2023, jako tzv. volby prvního řádu, ukázaly, jakým zásadním proměnám slovenská politika podléhá, a to jak v krátkodobém kontextu (střídání vlád v rámci volebních cyklů), tak z hlediska dlouhodobějších perspektiv vývoje slovenského stranického systému.

1 VÝVOJOVÉ TENDENCE SLOVENSKÉHO STRANICKÉHO SYSTÉMU

Dílčí analýzy postavení a dosažených volebních výsledků jednotlivých politických subjektů se dají bezpochyby zasadit do širšího kontextu charakteristických rysů a dlouhodobých trendů formování a vývoje slovenské politické scény. Slovenský stranický systém se dlouhodobě vyznačuje řadou charakteristických rysů, kterými na jedné straně vykazuje řadu podobností se stranickými systémy kulturně a geograficky blízkých zemí středoevropského regionu, na druhé straně však řadu specifík, díky čemuž je mj. i předmětem dlouhodobého zvláštního politologického výzkumu (o charakteristických rysech a vývojových tendencích slovenského stranického systému např. Hloušek, Kopeček, 2004; Kopeček, 2007; Leška, 2013; Bardovič, 2016; Just, 2018; Charvát, Just, 2018 atd.).

Charakteristické je pro Slovensko na jedné straně dlouhodobé hlubší rozdělení na dva ideově programové a mocenské bloky (národně konzervativní a liberálně progresivní) a s tím související specifická struktura konfliktních linií a kooperačně-konkurenčních interakcí vycházející z historických, společenských, etnokulturních ad. reálií Slovenska. Vedle toho je pak pro slovenskou politiku typická zvýšená proměnlivost a nestabilita politické scény. Charakteristická je slabá institucionalizace politických stran a jejich krátká životnost, kdy se opakovaně etabloují na politické scéně nové subjekty (viz Bakke, Sitter, 2015 nebo Deegan-Krause, Houghton, 2015). Toto bylo pro slovenskou politiku charakteristické již v 90. letech, což vynikne například ve srovnání s českým stranickým systémem. Postupem času jsou tyto jevy stále silnější.

Zvýšená proměnlivost slovenského stranického systému ještě více vynikla v posledních letech, kdy se v nadměrné míře etablovaly nové politické strany, což je dnes již hlubší fenomén, který je rovněž předmětem zvláštního politologického zkoumání (více např. Charvát, Just, 2018; Hynčica, Šárovec 2018; Hynčica, 2019; Šárovec, 2020 nebo Houghton, Rybář, Deegan-Krause, 2021). Minimálně od roku 2010 se takřka každé volby vyznačovaly tím, že se značně odlišovaly od těch předchozích, a to jak z hlediska skladby relevantních politických subjektů (úspěch nových stran), tak z hlediska dosažených volebních výsledků stran tradičních a etablovaných nebo takových, které kandidovaly aspoň ve dvou po sobě násled-

dujících volbách (srov. v tomto směru volební úspěchy a neúspěchy vybraných politických subjektů, např. SDKÚ, SMER-SD, OĽaNO v období od zmíněného roku 2010 do současnosti).

Současné však přetrvává zmíněné základní rozdělení slovenské politiky, kdy se jen mění počet, skladba a v některých aspektech (ideový profil, organizační struktura a fungování) též charakter politických subjektů reprezentujících jeden, respektive druhý blok (blíže např. Hynčica, Šárovec, 2024). Podstata jevu v podobě zmíněného ostrého blokového rozdělení však stále zůstává, přičemž toto rozdělení slovenské politiky se postupem času (z řady důvodů) spíše prohlubuje, což představuje i významný mobilizační faktor mající vliv na volební účast, čemuž se analýza věnuje v dalších částech.

2 VOLEBNÍ OBDOBÍ 2020-2023: OD ZMĚNY KE KOLAPSU

V sobotu 30. září 2023 se na Slovensku konaly předčasné parlamentní volby, které proběhly tři roky po politické změně, která se odehrála po minulých volbách 2020. Tehdy byla vláda s dominantní účastí strany SMER-SD vystřídána vládou sestavenou z do té doby opozičních politických uskupení. Podstatné rysy volebního období 2020–2023 se proto odvíjely zejména od charakteru ve volbách 2020 vítězného uskupení OĽaNO. Toto hnutí lze identifikovat jako jeden z příkladů nových politických subjektů, přičemž v tomto případě máme co do činění se zvlášť silně charakteristickými rysy, které ho odlišují od standardních politických subjektů – myšleno jak z hlediska ideově programové orientace, tak organizační struktury nebo personálního vybavení (více např. Hynčica, Šárovec, 2018). Pro OĽaNO byl charakteristický výrazný protestní a protikorupční apel, který byl také zásadní příčinou jeho volebního úspěchu v roce 2020 (Smolecová, Šárovec, 2021).

Vládní koalice zformovaná po volbách 2020 na bázi politických stran OĽaNO, Sloboda a Solidarita (SaS), Sme rodina a Za ľudí prováděla svou politiku ve výjimečné situaci, kterou určovaly dvě zásadní světové události – vypuknutí pandemie Covid 19 a války na Ukrajině. Vztah k oběma těmto zásadním událostem vytvořil jednu z významných dimenzí mezistranické soutěže, která se v zásadě překrývala s rozdělením politické scény na vládní koalici a opozici.

Pokud jde o problematiku řešení pandemie Covid 19, pak se politika vládní koalice v této oblasti vyznačovala velmi restriktivními přístupy zosobněnými mj. hlavním hygienikem Jánem Mikasem. Zásadní byla v tomto směru akce celoplošného testování, kterou realizovala vláda Igora Matoviče. Druhou záležitostí na tomto poli byla očkovací kampaň, která probíhala mj. za vydatné podpory a spoluúčasti prezidentky Zuzany Čaputové, částečně politicky spřízněné s vládní koalicí. Naproti tomu opozice, reprezentovaná zejména stranou SMER-SD, byla kritická k přístupům vlády k řešení pandemické krize, přičemž se to týkalo především právě zmíněné akce celoplošného testování a kampaně za očkování (např. iDNES.cz, 2021).

Druhou oblastí, na které se prohloubila zásadní konfliktní linie slovenské politiky, byla válka na Ukrajině a v širším kontextu zahraniční politika jako taková. Pro politiku vládní koalice byl charakteristický jasně západní vektor zahraniční politiky, který se projevoval zřetelnou podporou Ukrajiny a v tomto směru tak šlo o politiku, kterou prosazovala většina vlád zemí EU a NATO (především USA). Naproti tomu opozice, opět zejména podobě strany SMER-SD, se ve své zahraniční politice opírala o principy obhajoby národních zájmů, zahraničně politické orientace Slovenska na všechny světové strany a v neposlední řadě zdůrazňovala též význam spolupráce střeoevropských zemí v rámci V4 (např. Denik.cz, 2020). Předmětem zostřené politické konfrontace mezi vládní koalicí a opozicí byly některé konkrétní záležitosti, například smlouva o obranné spolupráci mezi Slovenskem a USA.²

Dvě výše uvedená témata s mezinárodním přesahem tak v období let 2020-2023 výrazně přispěla k prohloubení a zvýraznění základní konfliktní linie slovenské politiky, která se překrývala s jejím rozdělením na vládní koalici a opozici (představovanou vedle SMER-SD ještě stranami HLAS-SD nebo LSNS). Zatímco v případě prvního tématu (Covid 19) mělo zesílení sporů mezi dvěma bloky slovenské politiky v zásadě jen mocenský charakter (spory o management dané problematiky), v případě druhého tématu (válka na Ukrajině) se ukázaly hlubší ideové a světonázorové rozdíly mezi národně konzervativními (s tendencemi k rusofilství) a liberálními (proevropsky a prozápadně orientovanými) politickými silami, což text podrobněji analyzuje níže.

² Dohoda o spolupráci v oblasti obrany mezi vládou Slovenskej republiky a vládou Spojených štátov amerických (Mzv.sk, 2022).

Ostré rozdělení slovenské politické scény se pak přirozeně vztahovalo k dalším kontroverzním, v tomto případě již ryze domácím, tématům. Takto byl v uplynulém volebním období předmětem zvýšeného veřejného a politického zájmu spor o fungování právního státu. Tato problematika se odvíjí od protikorupční rétoriky, kterou se vyznačovala politika OĽaNO, které se snažilo tuto rétoriku po nástupu do vlády přetavit do praktických kroků. Ještě coby opoziční formace OĽaNO opakovaně poukazovalo na, ať již reálné nebo domnělé, korupční skandály představitelů nebo nominantů SMER-SD v době jeho vládnutí (Smolecová, Šárovec, 2021).

Na základě toho pak bylo součástí zostřené politické rétoriky celkové vykreslování SMER-SD jako korupční strany obhajující mafii.³ Po svém nástupu do vlády se zejména zástupci OĽaNO snažili realizovat politiku boje s korupcí především v podobě snah o trestní postihy lidí právě z politicky konkurenční strany SMER-SD. Za tímto účelem mj. vládní koalice dosadila politicky spřízněné zástupce do orgánů justice, prokuratury či policie. Jistým vyvrcholením bylo v tomto směru zvolení Daniela Lipšice do čela Úřadu speciální prokuratury (Ct24.ceskatelevize.cz, 2021).

D. Lipšic byl dlouholetým politikem, který mj. v předchozích parlamentních volbách v roce 2016 kandidoval za OĽaNO. Tematika zápasu s korupcí a postihování hospodářské kriminality tak dostala výsostně politický rozměr, který výrazně přispíval k dalšímu prohlubování konfrontace ve slovenské politice. Reakcí opozice na politiku vládní koalice na tomto poli byly zejména pravidelné tiskové konference, na kterých představitelé opoziční strany SMER-SD poukazovali na zneužívání trestního práva a manipulace v politicky citlivých trestních řízeních orgány činnými v této oblasti, zejména Národní kriminální agentury (NAKA) a Úřadu speciální prokuratury (Spravy.rtv.sk, 2022).

Další oblastí, která byla určující pro formování a vývoj slovenské politiky, byla sociálně ekonomická témata, zejména problematika drahých energií (iDNES.cz, 2022). V tomto směru se spíše potvrzoval význam dlouhodobě existující socio-ekonomické konfliktní linie slovenské politiky v souladu s pravo-levým schématem, který rovněž v základních rysech odpovídal politické konstelaci v letech 2020-2023, pokud jde o podobu vládní koalice a opozice.

³ Takto bylo OĽaNO nastavené až do voleb, viz slogan pro tyto volby – *Výhrá mafia alebo ľudia* (Obyčajní ľudia.sk, 2023).

Ve všech zmíněných oblastech, ať již domácí nebo zahraniční politiky, se vláda postupem času dostávala do stále hlubší krize, což dokládá zřetelný a kontinuální pokles volebních preferencí stran tvořících vládní koalici. Ve volbách 2020 vítězné uskupení OĽaNO kleslo z 25 % získaných ve volbách 2020 na cca 8–10 %, další koaliční strana – Sme rodina – se již v těchto volbách nedostala do parlamentu a konečně uskupení Za ľudí se během let 2020–2023 fakticky rozpadlo. Podle některých mediálních výstupů si i dokonce někteří vládní politici stěžovali na to, že Igor Matovič jako premiér neplní dohody (Perlínová, 2021).

Hlavním personálním symbolem neúspěšného vládnutí na Slovensku v období po volbách 2020 byl tak právě Igor Matovič, politik s velmi svérázným politickým stylem. Jeho politické úspěchy vyvrcholily přesvědčivým volebním vítězstvím OĽaNO ve volbách 2020, následně se pak postupně stal dlouhodobě nejméně oblíbeným politikem. Zásadním mezníkem dlouhodobé krize vládnutí Matovičova kabinetu pak byla výměna v čele vlády na přelomu březnu a dubna 2021, kdy Igora Matoviče nahradil ve funkci premiéra Eduard Heger. Ten pak navíc krátce před volbami 2023 odešel z hnutí OĽaNO a vytvořil vlastní stranu Demokrati (Hajčáková, 2023).

Pro politiku vládní koalice byly charakteristické prohlubující se vnitřní rozpory mezi jejími jednotlivými subjekty, přičemž zásadní byly zejména konflikty mezi OĽaNO a SaS. Ty vyvrcholily na konci roku 2022 rozpadem vládní koalice. Závěrečná fáze volebního období pak byla ve znamení nástupu úřednické vlády Ľudovíta Ódora. Na konci ledna 2023 přijali poslanci Národní rady Slovenské republiky usnesení o zkrácení volebního období a v důsledku dlouhodobě komplikovaných vztahů ve vládní koalici a vlekoucí se politické krize se tedy nakonec na Slovensku konaly předčasné parlamentní volby (Ct24.ceskatelevize.cz, 2023a).

3 KONTEXT VOLEB DO NR SR 2023

Z předcházející kapitoly je zřejmé, že charakter voleb byl dán primárně politickým uspořádáním a charakterem politiky ve volebním období 2020–2023. Přímo úměrně s prohlubováním krize vládnutí kabinetů I. Matoviče, E. Hegera a Ľ. Ódora docházelo ve volebním období 2020–2023 k politickému vzestupu stran opozice. Zásadním mezníkem ve vývoji slovenské politiky bylo zformování strany HLAS-SD, která se již krátce po svém vzniku stala voličsky nejoblíbeněj-

ším subjektem. V důsledku problémů vládní koalice a jejího vládnutí byl však zásadní také opětovný vzestup SMER-SD (Hynčica, Šárovec, 2024).

Obě formace shodně využívaly všech problémů vládní koalice a přímo úměrně s postupující krizí vládnutí se zvyšoval jejich protestní a mobilizační potenciál. HLAS-SD i SMER-SD se profilel především na poli zvýšené kritiky vládní socioekonomické, zahraniční a bezpečnostní politiky. Není možné opomenout ani personální aspekty mezistranické soutěže. Dlouhodobým charakteristickým rysem slovenské politiky je její nadměrná personalizace. V tomto směru je třeba vnímat význam lídrů stran HLAS-SD a SMER-SD Petra Pellegriniho a Roberta Fica. Pellegrini byl politikem s relativně vysokou popularitou, která se dá ukázat například na výsledcích voleb 2020, ve kterých získal 413 555 preferenčních hlasů (Volby.statistics.sk, 2020). Následně pak dlouhodobě vedl žebříček popularity politických lídrů. R. Fico je pak dlouhodobě výraznou politickou osobností, která přitom – i ve srovnání s P. Pellegrinim – dlouhodobě přispívá k polarizaci politické scény i veřejného mínění.

Pro politiku SMER-SD a zvláště jejího lídra R. Fica byla zejména v závěru volebního období 2020-2023 silně charakteristická razantní opoziční politika. SMER-SD byl tím subjektem, který měl schopnost strategické iniciativy a aktivně přinášel témata a agendu do veřejného prostoru. Pro stranu bylo silně charakteristické ofenzivní poselství politické změny. Výrazně ofenzivní politická strategie SMER-SD se projevovala zejména častými a opakovanými tiskovými konferencemi strany, kterým byla věnována výrazná pozornost ve veřejném prostoru, přičemž tyto aktivity strana vyvíjela stále intenzivněji, a to přímo úměrně s blížícími se volbami (Ct24.ceskatelevize.cz, 2023b).

Pro opačný tábor byla charakteristická jednak politika obhajoby vládních kroků, a dále mobilizační strategie postavená na varování před (znovu)uchopením vládní moci stranou SMER-SD. Takto pojatá kampaň využívala především dlouhodobě zakořeněný odpor vůči SMER-SD a zejména jejímu lídrovi R. Ficovi v části společnosti, která se dlouhodobě identifikuje spíše s liberálními hodnotami (Novák, 2023). Dlouhodobě hluboká vládní krize však přispěla mj. ke značnému přeskupení sil a stranické proměně „antificovského“ tábora. Vedle osudů stran OĽaNO, Sme rodina a Za ľudí je třeba zmínit dlouhodobě ne příliš vysoké volební preference posledního ze čtyř subjektů tvořících vládní koalici, tj. SaS

(více např. E15.cz, 2023). Z toho lze dovodit, že všechny strany této koalice se potýkaly se značnou krizí důvěry a s problémy oslovit zejména nové nebo nerozhodnuté voliče.

Uvedené skutečnosti vytvořily podhoubí pro zformování a etablování jakési „třetí kategorie“ politických formací, které byly mimo vládní koalici, zároveň však nebyly ideově i zájmově kompatibilní s opozicí, reprezentovanou zejména stranami SMER-SD a HLAS-SD. Jedná se o poměrně rozmanitou kategorii stran, a to zejména z hlediska původu jejich vzniku. Najdeme zde dlouhodobě etablované (tradiční) strany jako KDH, dále subjekty již etablované (Progresivní Slovensko), a též subjekty částečně přeformátované nebo zcela nově vzniklé (uskupení Modří – Most-Híd, maďarská menšinová Aliance). Z hlediska dlouhodobé struktury konfliktních linií slovenské politiky se však ve všech případech jednalo o politické strany, které tvořily jistou alternativu pro (spíše zklamané) voliče vládních stran, kteří nechťeli volit SMER-SD a vůbec reprezentanty národně konzervativní a levicové části politické scény.

Nejvýznamnější z těchto nevládních subjektů bylo Progresivní Slovensko. Tato strana patřila k těm již poměrně etablovaným, přičemž zásadním mezníkem z hlediska jeho politických úspěchů bylo vítězství Zuzany Čaputové v prezidentských volbách v roce 2019. Z. Čaputová byla jednou ze zakládajících osobností Progresivního Slovenska a do svého nástupu do funkce prezidentky byla místopředsedkyní této strany. I poté, co se z důvodu ujednání prezidentského úřadu, vzdala funkcí i členství v PS, zůstala s touto stranou značně ideově i zájmově spřízněná, přičemž to takto vnímala i značná část voličů a sympatizantů tohoto segmentu slovenské politiky a toto sepětí ještě více potvrzovaly její kroky v úřadu (Novák, 2023).⁴ V předchozích volbách 2020 získalo PS necelých 7 % hlasů. Coby samostatná politická strana by se tak dostala do parlamentu. PS však šlo do voleb 2020 v koalici se stranou Spolu a takto zformovaná koalice potřebovala na vstup do parlamentu překonat 7 % uzavírací klauzuli, což se jí těsně nepodařilo (přesný volební zisk koalice PS/Spolu byl 6,95 % hlasů) (Volby.statistics.sk, 2020). PS tak bylo v uplynulém volebním období v neparlamentní i nevládní pozici, což

⁴ Zapadá do toho například i jmenování premiéra úřednické vlády Ludovíta Ódora na sklonku předchozího volebního období, který se později stal volebním lídrem Progresivního Slovenska pro volby do Evropského parlamentu v roce 2024 (Vilček, 2024).

jí umožňovalo získávat zklamané voliče vládních stran. PS během uplynulého volebního období postupně posilovala svůj vliv v mnoha podobách. Stalo se mj. částečně i parlamentní stranou, když na svou stranu získala některé poslance, kteří odešli ze svých mateřských stran (Tomáš Valášek).⁵ Zejména však PS poslala řada osobností, hlavně z prostředí sektoru nevládních organizací. V podobě PS došlo ke značné integraci liberálního segmentu slovenské politiky a současně toho segmentu, který se částečně překrýval se stávající vládní koalicí a byl zároveň ideově i zájmově protikladný k opozici reprezentované hlavně SMER-SD (Vochozková, 2023).

Z výše uvedených skutečností můžeme vymezit základní dimenze toho, o čem byly námi zkoumané parlamentní volby. První dimenzí je dimenze ideově programová. V tomto směru tyto volby v zásadě potvrdily dlouhodobě blokové uspořádání slovenské politické scény ve smyslu jejího ostrého rozdělení na dva bloky – národně konzervativní a spíše levicový (prosazující politiku obhajoby národních zájmů, tradičních hodnot, sociálně demokratickou filozofii ekonomické politiky, spíše euroskeptické postoje, jisté tendence až k rusofilství) a liberálně progresivní a spíše pravicový (prosazující liberálně univerzální hodnoty, zahraničně politickou orientaci na Západ a Evropskou unii a neoliberální ekonomickou politiku). Z hlediska sociogeografického zakotvení má první blok své zázemí především v rurálním prostředí, druhý blok pak ve velkých městech. Toto jsou v zásadě konstanty slovenské politiky platné od 90. let 20. století (Krivý, Balko, Feglová, 1995). V těchto volbách z hlediska aktuální stranickopolitické struktury byl blok zahrnující obhájce suverenity, národních zájmů, sociálního rozměru politiky a konzervativních hodnot reprezentován především SMER-SD (sociální demokracie s výrazným národním pilířem). Na druhé straně stoupence liberalismu a globalismu reprezentovalo v těchto volbách hlavně Progresivní Slovensko (např. Novák, 2023).

Druhou dimenzí je mocenská konstelace. Hlavní mocenský zápas probíhal přirozeně mezi vládní koalicí a opozicí. Jednou ze stěžejních otázek voleb tak byla otázka, zda po volbách 2020 zformovaná vládní koalice bude ve stávajícím nebo pravděpodobněji nějakém částečně pozměněném složení pokračovat, nebo dojde k zásadní politické změně v podobě zformování nové vládní většiny na bázi opo-

⁵ Tomáš Valášek byl původně zvolený za centristickou stranu Za Luidí (Vochozková, 2023).

zičních stran, zejména SMER-SD a HLAS-SD. Vzhledem k již zmíněné hluboké a dlouhodobé krizi vládnutí však byla před volbami významná role nevládních subjektů typu Progresivního Slovenska, které nebyly součástí koalice, zásadní pro ně však bylo odmítnutí spojení se SMER-SD. Jak strany vládní koalice (hlavně OĽaNO), tak mimovládní subjekty (PS) shodně považovaly za svého zásadního ideově programového i zájmového protivníka SMER-SD. Poněkud specifická byla v této konstelaci role strany HLAS-SD. Její pozice nebyla v systému kooperačně-konkurenčních mezi politickými stranami úplně jednoznačná. Charakteristická byla pro ni jistá středová pozice mezi dvěma základními ideově programovými a mocenskými bloky (Hynčica, Šárovec, 2024). Protiklady mezi HLAS-SD na straně jedné a vládní koalicí a liberálně orientovanými nevládními stranami na straně druhé nebyly tak ostré jako u SMER-SD.

HLAS-SD opakovaně formuloval poměrně široká a obecná stanoviska, pokud jde o spolupráci s dalšími politickými stranami a v zásadě nevyklučoval povolení koalice s některou z vládních stran.⁶ Též z opačné strany nebyla spolupráce s HLAS-SD tak odmítána jako v případě SMER-SD. To se týkalo hlavně PS a SaS. Poměrně reálná se zdála koalice HLAS-SD, SaS a PS, což opakovaně reflektovali mnozí politici i političtí analytici nebo komentátoři. Reálná možnost takové koalice byla jedním z faktorů přispívajících k přetrvávání jistých rozdílů mezi SMER-SD a HLAS-SD. HLAS-SD kladl důraz na rozvíjení svého koaličního potenciálu, zatímco SMER-SD se prezentoval jako jasná a vyhraněná strana a HLAS-SD obviňoval z toho, že se může posunout do liberální části politického spektra (Hnon-line.sk 2023a). Vztahy mezi stranami SMER-SD a HLAS-SD byly komplikované jednak v důsledku stranického rozkolu ve SMER-SD v roce 2020, tak hlavně tím, že obě strany byly – přes četné ideově programové i zájmové průniky – zároveň politickými konkurenty při oslovování voličů (Just, 2024).

A konečně je významná třetí dimenze v podobě silné personalizace politiky. Ta je pro Slovensko dlouhodobě silně charakteristická. Z hlediska těchto voleb můžeme vyzdvihnout minimálně čtyři osobnosti, které symbolizovaly aktuální (a na jejich pozadí i dlouhodobé) konfliktní linie slovenské politiky – Robert Fico, Igor Matovič, Zuzana Čaputová a Peter Pellegrini. Jak již bylo řečeno, Robert Fico je dlouhodobě výraznou politickou osobností, která zároveň silně polarizu-

⁶ Ze spolupráce HLAS-SD jednoznačně vylučoval pouze OĽaNO a ĽSNS (Strana-hlas.sk, 2023a).

je veřejné mínění, což se v těchto volbách zřetelně potvrdilo. Otázka „návratu Roberta Fica“ představovala jeden z ústředních narativů stran dosavadní vládní koalice a nevládních stran v podobě Progresivního Slovenska v těchto volbách. Igor Matovič byl nejdříve personálním symbolem vítězství předchozích voleb, následně pak symbolem neúspěšného vládnutí, což potvrzuje skutečnost, že se postupně stal nejméně populárním politikem. Peter Pellegrini představoval symbol jistého překonání názorových a politických příkopů ve společnosti s ohledem na to, že jedním ze stěžejních poselství HLAS-SD byl apel na upokojení rozjitřené politické situace a překonání rozporů mezi politickými aktéry i ve společnosti (Strana-hlas.sk, 2023b). V tomto směru byly patrné jisté rozdíly mezi tím, jak svou politiku reprezentovali dva představitelé opozice. Zatímco Robert Fico pro-razoval politiku razantní kritiky vládní koalice, Peter Pellegrini byl v tomto směru o poznání umírněnější. Tyto rozdíly spolu se stranickým rozkolem ve SMER-SD a následným vznikem HLAS-SD byly příčinou toho, že vztahy mezi oběma těmito lídry nebyly nejlepších. A konečně Zuzana Čaputová byla nejvýznamnějším personálním symbolem toho politického segmentu, který reprezentovalo hlavně Progresivní Slovensko, jehož byla dříve představitelkou. V souladu s tím pak přímo úměrně s blížícími volbami nabývalo na intenzitě především politické soupeření lídra SMER-SD Roberta Fica a Zuzany Čaputové, k čemuž ještě významně přispělo zformování úřednické vlády, a to z lidí ideově i zájmově blízkých Z. Čaputové a Progresivnímu Slovensku (Ct24.ceskatelevize.cz, 2023c).

V nebyvale intenzivní podobě se v těchto volbách projevila role médií. Konkrétně byly tyto volby ovlivněny trendy ve vývoji médií posledních let. Charakteristickým rysem mediální scény na Slovensku (podobně jako v některých jiných zemích) je její rozdělení v podobě existence tzv. mainstreamových a tzv. alternativních médií. K těm tzv. mainstreamovým patří veřejnoprávní RTVS, dále soukromé televize (Markíza, JOJ, TA3) a konečně tištěná média (deníky Pravda, SME nebo Deník N) a jejich online deriváty. Pro tato média byla charakteristická jistá míra podpory liberální vládní koalice a zejména PS a naopak kritika opozice, hlavně lídra SMER-SD Roberta Fica. Tato kritika byla přitom oboustranná. Ostrá kritika tzv. mainstreamových médií byla jednou z dlouhodobě nepřehlédnutelných součástí politické kampaně SMER-SD, která v předvolební kampani ještě více vynikla. Na druhé straně v posledních letech zaznamenaly značný úspěch

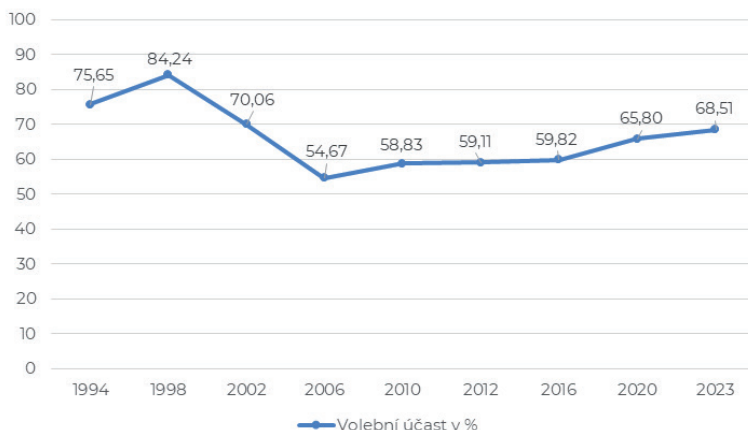
mnohé alternativní mediální projekty, pro které byla naopak charakteristická podpora národně konzervativního a levicového tábora. Na tomto poli se prosadily takové mediální projekty jako Hlavné správy, Hlavný denník, Veci verejné nebo Infovojna (srov. Berger, 2023). Faktické zapojení médií na jedné i druhé straně ještě více zvýraznilo blokové uspořádání slovenské politické scény.

Samostatnou kapitolou, pokud jde o roli médií v těchto volbách, jsou pak celkově nové technologické možnosti šíření a sdílení informací a prezentace a propagace názorů a postojů politických aktérů. V nebývalé míře se rozvinula komunikace politiků prostřednictvím sociálních sítí (profily na Facebooku, Telegramu, Instagramu atd.) nebo přenášení tiskových konferencí politických stran na online kanálech. Přímo úměrně s tím oslabovala zprostředkovatelská role médií, díky čemuž si mohli politici dovolit bojkotovat účast v předvolebních debatách – například zástupci SMER-SD se před volbami rozhodli nezúčastňovat předvolebních debat v TV Markíza, což veřejně odůvodňovali její údajnou dlouhodobou zaujatostí (Strategie.hnonline.sk, 2023).

4 TRENDY VÝVOJE VOLEBNÍ ÚČASTI

Předčasné volby do NR SR 2023 byly celkem devátými volbami do parlamentu, a zároveň čtvrtými předčasnými volbami na Slovensku. Původní termín řádných voleb do NR SR byl plánován na období únor-březen 2024, ale usnesením Národní rady Slovenské republiky z 31. ledna 2023 byl tento termín změněn (Ct24.ces-katelevize.cz, 2023a).

Podíváme-li se na volební účast (viz Graf 1), pak je vidět, že tato má v posledních letech poměrně kontinuálně stoupající tendenci, přičemž je v tomto směru zajímavé i srovnání míry zvýšeného zájmu voličů o volby mezi jednotlivými volebními obdobími.

Graf 1: »Volební účast ve volbách do NR SR 1994-2023

Zdroj: Volby.statistics.sk, 2023a.

Dlouhodobá polarizace slovenské politiky a rozdělení společnosti představuje jistý mobilizační faktor, který přispívá ke zvýšenému zájmu voličů o volby a o politiku obecně. Když se podíváme na uvedená data a zasadíme je do kontextu událostí, které se na Slovensku odehrály, pak v zásadě platí uvedené konstatování. Mezi léty 2006 a 2016 (10 let, 3 volební období, z toho jedno neúplné) stoupla volební účast o 5 procentních bodů (srov. 54,67 % ve volbách 2006 a 59,82 % ve volbách 2016). Ještě strmější nárůst volební účasti pak zaznamenáváme mezi lety 2016 a 2020 (4 roky, jedno volební období), kdy je rozdíl téměř 6 procentních bodů (srov. 59,82 % ve volbách 2016 a 65,8 % ve volbách 2020). Ne náhodou tento nárůst volební účasti zapadá do období tzv. kuciakiády,⁷ která přispěla k zásadnímu prohloubení krize a polarizace ve slovenské politice a společnosti, což vyvrcholilo politickou změnou ve volbách v roce 2020 (Smolecová, Šárovec, 2020). Tato změna však přispěla k dalším politickým krizím, které byly prohlubovány konfliktními událostmi a problémy, a to doma i ve světě (Covid, válka na Ukrajině, ekonomické problémy) a které byly přímo úměrně s tím příčinou toho, že tendence ke zvýšené volební účasti pokračovaly až směrem k volbám v roce 2023 (srov. 65,8 % ve volbách 2020 a 68,51 % ve volbách 2023).

⁷ Vražda novináře Jána Kuciaka a jeho partnerky Martiny Kušnírové v únoru 2018.

5 POLITICKÉ STRANY A JEJICH POZICE PO VOLBÁCH

Vzhledem k tomu, jak slovenští voliči ve volbách rozdali karty, je přirozené věnovat pozornost jednotlivým subjektům zvlášť – ať už těm, které získaly zastoupení v parlamentu, tak i těm, které zůstaly daleko za očekáváním. Komplexní pohled na volební výsledky přináší Tabulka 1.

Tab. 14: »Components of Z" score of big and middle dealerships in 2021

Strana	Hlasy (abs.)	Hlasy (v %)	Mandáty (abs.)
SMER-SD	681 017	22,94	42
PS	533 136	17,96	32
HLAS-SD	436 415	14,70	27
OLaNO, KÚ a ZA ĽUDÍ	264 137	8,89	16
KDH	202 515	6,82	12
SaS	187 645	6,32	11
SNS	166 995	5,62	10
REPUBLIKA	141 099	4,75	-
SZÖVETSÉG – ALIANCIA	130 183	4,38	-
Demokrati	87 006	2,93	-
SME RODINA	65 673	2,21	-
ĽSNS	25 003	0,84	-

Source: own elaboration

5.1 SMER-SD

Ve volbách vyhrála hlavní vládní strana SMER-sociální demokracie Roberta Fica. Dosažený výsledek (téměř 23 % hlasů) můžeme hodnotit jako úspěch, který byl postaven na částečně již výše popsaných faktorech. R. Fico na svou stranu získal poměrně široký okruh voličů nespokojených s politikou vládní koalice v uplynulých třech letech. SMER-SD v dostatečné míře využil výrazné proměny celkových nálad ve slovenské společnosti, která před minulými volbami z velké části volala po „politice změny“, kterou tehdy slibovali politici nedávné vládní koalice po předchozí dlouholeté vládě s rozhodující účastí SMER-SD. V těchto volbách

naopak očekávala ne zanedbatelná část společnosti politickou změnu směru, hlavně v kontextu dlouhodobé krize vládnutí, kterou symbolizovala především právě strana SMER-SD (Nemešová, 2023). Politika SMER-SD byla charakteristická pronášením výrazných poselství v kombinaci s nadměrnou schopností strategické iniciativy, čemuž odpovídala i forma prezentace politiky (srov. Karabová, Filipce, 2018 v kontextu europeizace). Pro SMER-SD byla typická organizace již zmiňovaných pravidelných tiskových konferencí, které upoutávaly jak svým obsahem (zpravidla kontroverzní témata silně rezonující ve společnosti), tak mírou propagace (jejich značné ohlasy ve veřejném prostoru, šíření a sdílení na sociálních sítích a v tzv. alternativních médiích) (Ct24.ceskatelevize.cz, 2023b).

SMER-SD do těchto voleb vstupoval jako dlouhodobě etablovaná politická strana, a to z hlediska organizačního (dlouhodobé působení strany s rozvinutou organizační strukturou) i ideově programového. Pokud jde o tento druhý faktor, SMER-SD před volbami zvýraznil svou prezentaci jako strany, která se profiluje jako specificky slovenská varianta sociální demokracie, která je hodnotově konzervativní a rustikální (Nemešová, 2023, srov. Marušiak, 2021). V souladu s tím odmítal modernější progresivní témata (LGBTQ+ agenda, environmentální agenda apod.) a více kladl akcent na tradičně levicová, tzv. chlebová, témata (více např. Blaha, 2018 nebo Marušiak, 2021). Svou politikou postavenou na kombinaci sociálních a ekonomických témat a národně konzervativních stanovisek v hodnotových otázkách se SMER-SD podařilo oslovit poměrně široké spektrum voličů v prostředí, ve kterém jsou dlouhodobě, ať již zjevně nebo podprahově, zakořeněné tyto hodnoty. Jedná se o podobný volební úspěch a jeho příčiny, který se v případě SMER-SD již projevil v některých volbách v minulosti, zejména v letech 2010 a 2012 (více např. Hynčica, 2010). Přímo úměrně s blížícími se volbami docházelo k růstu volebních preferencí SMER-SD, která více oslovovala voliče razantní opoziční politikou, která více vynikla ve srovnání s nedostatečně zřetelnou a málo čitelnou politikou strany HLAS-SD (Hynčica, Šarovce, 2024).

K volebnímu úspěchu SMER-SD přispěla osobnost silného lídra v čele, což dokládá skutečnost, že Robert Fico byl v těchto volbách nejúspěšnější, pokud jde o dosažení počtu preferenčních hlasů (531 528 těchto hlasů) (Volby.statistics.sk, 2023a). Současně však vedle silného lídra fungovalo ve SMER-SD též silné kolektivní vedení, respektive se v rámci strany dokázaly úspěšně prosadit další

významné osobnosti, které vedly též vlastní kampaň, přičemž v tomto směru využívaly v nadměrné míře již zmíněných nových forem komunikace prostřednictvím sociálních sítí a online mediálních platform. Příkladem je Luboš Blaha, který se ve veřejném prostoru výrazně prosadil hojně sdílenými statusy na sociální síti Facebook či na platformě Telegram (viz Blaha, 2019 a Blaha, 2022). Ve volbách pak zúročil tyto své aktivity, což se projevilo i v podobě počtu preferenčních hlasů, které ve volbách získal (220 478) (Volby.statistics.sk, 2023a).⁸

5.2. PROGRESIVNÍ SLOVENSKO

Druhá strana v pořadí – Progresivní Slovensko – s dosaženým volebním ziskem téměř 18 % hlasů, bylo s ohledem na již zmíněné faktory fakticky hlavním vyzyvatelem SMER-SD. Strana dosáhla výrazného politického vzestupu ve srovnání s předchozími volbami. K upevnění postavení PS přispělo mj. zformování úřednické vlády Ludovíta Ódora složené z lidí, kteří byli nějakým způsobem politicky spřízněni s PS a jejím politickým a zájmovým okolím (včetně někdejší prezidentky Čaputové, bývalé místopředsdkyně PS) (Ct24.ceskatelevize.cz, 2023c). V některých aspektech platí jako příčiny volebního úspěchu PS podobné faktory jako v případě SMER-SD, pouze v „zrcadlovém“ obrácení. Blokované uspořádání politické scény přispívá k polarizaci a koncentraci voličské podpory směrem k hlavním stranickým pólům. PS postupně s blížícími se volbami stále více oslovovalo mnohé zklamané voliče stran bývalé koalice (SaS, OĽaNO, Za ľudí) a obecně voliče z liberálního a středopravicově zaměřeného tábora. Zdrojem podpory PS byli mj. voliči malých politických stran bez šancí na vstup do parlamentu. K těmto malým stranám patřilo i uskupení Demokrati založené částí ministrů Hegerovy vlády (viz též níže). Nezanedbatelná a viditelná byla nadměrná podpora PS ze strany liberálních médií (tento faktor je třeba vnímat v kontextu zmíněného rozdělení médií a jejich vlivu na politické a volební procesy podle jejich názorové a zájmové orientace) (srov. Novák, 2023).

⁸ Postavení SMER-SD upevnilo blokované uspořádání slovenské politické scény, které má i značný geografický aspekt. SMER-SD jako sociálně demokratická formace v národně konzervativním zabarvení dosáhla nadprůměrných výsledků v tomu odpovídajících regionech (nadměrné zisky přes 25 % v Trenčinském, Nitranském a Žilinském kraji) (Volby.statistics.sk, 2023a).

Jako liberálně progresivní formace získalo PS nadprůměrné volební výsledky ve velkoměstských lokalitách. Ne náhodou bylo v této souvislosti PS volebně nejúspěšnější v Bratislavském kraji, ve kterém získalo 31 % hlasů. V tomto kraji tak jako jediném z 8 krajů zvítězila jiná strana než SMER-SD. Doplňme v této souvislosti ještě skutečnost, že PS výrazně uspělo, pokud jde o volby v zahraničí (přes 60 % odevzdaných hlasů pro PS) (Volby.statistics.sk, 2023).

5.3. HLAS-SD

HLAS-SD⁹ získal ve volbách 14,7 % hlasů (Volby.statistics.sk, 2023a). V případě vývoje volební podpory této strany se na jedné straně projevila jistá setrvačnost v tom smyslu, že si HLAS-SD udržel poměrně vysokou volební podporu, kterou měl zejména na počátku své existence. Na druhé straně výsledky voleb potvrdily trvale sestupný trend volební podpory HLAS-SD, který měl řadu příčin (viz Hynčica, Šárovec, 2024). V podmínkách silně konfrontační a vyostřené předvolební kampaně doplácel HLAS-SD na svou nevýraznost a nezřetelnost, která se projevovala ne příliš jednoznačnými poselstvími zejména předsedy strany Petra Pellegriniho, pokud jde o postavení strany v systému kooperačně-konkurenčních interakcí mezi politickými stranami a preference spolupráce s potenciálními koaličními partnery (Strana-hlas.sk, 2023b).

5.4. OL'ANO

OLaNO získalo (v koalici s menšími stranami Za ľudí a Křesťanskou unií) 8,9 % hlasů. Jednalo se tak o výrazný propad ve srovnání s předchozími volbami v roce 2020. Jak již bylo řečeno, vláda s rozhodující účastí OLaNO se v uplynulém volebním období potýkala s dlouhodobě se prohlubující krizí svého vládnutí a s tím související silící kritikou veřejnosti. Již tak značně oslabené OLaNO zasáhl krátce před volbami ještě odchod mnoha jeho čelných představitelů (zejména premiér Eduard Heger), kteří zformovali novou stranu Demokrati (ve volbách získal 2,9 %

⁹ Vzhledem k řadě podobností slovenské a české politiky nelze nezmínit kuriózní příklad shody – i v České republice vznikl subjekt s názvem HLAS. Dne 22. 2. 2019 toto hnutí nechal zaregistrovat bývalý diplomat a lobbista, ale i člen Evropské komise a Evropského parlamentu Pavel Telička. Cílem bylo uspět ve volbách do Evropského parlamentu 2019, to se subjektu však nepodařilo, na celostátní úrovni významněji neprorazil (Šárovec, 2020 a Mvcr.cz, 2024).

hlasů) (Hajčáková, 2023). Značných volebních úspěchů dosáhlo OĽaNO ve volbách v lokalitách s nadměrnou koncentrací příslušníků romské menšiny (zisky přes 90 % v takových lokalitách, jako např. košické sídlisko Luník), s čímž koreponduje skutečnost, že v tomto hnutí významně působí někteří romští aktivisté (Peter Pollák), kteří v tomto prostředí vedli volební kampaň speciálně zaměřenou na tuto komunitu (Volby.statistics.sk, 2023a).

5.5. KŘESŤANSKODEMOKRATICKÉ HNUTÍ

Pro Křesťanskodemokratické hnutí (KDH) byl volební výsledek v podobě zisku 6,8 % hlasů volebním úspěchem. Tato tradiční a dlouhodobě etablovaná strana se po volebním neúspěchu v předchozích volbách (zisk pouze 4,7 % hlasů) opět vrátila do parlamentu. KDH mělo podobnou výhodu jako PS v tom smyslu, že nebylo součástí nepopulární Matovičovy a Hegerovy vlády a představovalo coby nevládní strana jistou alternativu pro konzervativněji zaměřené voliče, zejména OĽaNO (Teraz.sk, 2023a). KDH dlouhodobě disponuje značnou výhodou v podobě rozvinuté organizační struktury, husté sítě lokálních stranických organizací a poměrně ještě početné členské základny. Díky tomu uspělo v některých „odlehlejších“ krajích Slovenska. Nepřehlédnutelný je především nadprůměrný volební zisk KDH v Prešovském kraji (přes 14 % hlasů), který navazuje na volební úspěch v předtím konaných regionálních volbách, ve kterých uspěl stávající předseda KDH Milan Majerský (současně župan Prešovského kraje) (Volby.statistics.sk, 2023a).

5.6. SVOBODA A SOLIDARITA

Pro Slobodu a Solidaritu (SaS) byl dosažený výsledek 6,3 % v zásadě standardem. Strana získala téměř stejný volební výsledek jako v předchozích volbách (6,2 %). SaS potvrdila své postavení menší politické formace, která sehrává roli doplňkové strany v liberální části politického spektra (Volby.statistics.sk, 2023a). Ve srovnání s dřívějším obdobím byl pro SaS přece jen patrný jistý programový posun. Z dříve značně euroskeptické strany (viz Hynčica, Maškarinec, Novotný, 2016) zaměřené na ekonomický liberalismus se SaS více posunula směrem progresivně liberálním, především díky části představitelů, kteří v uplynulém volebním období přešli k SaS z rozpadající se strany Za ľudí (Mária Kolíková) (Plus7dni.pluska.sk, 2022). Takto se SaS stala v zásadě doplňkem k Progresivnímu Slovensku.

5.7. SLOVENSKÁ NÁRODNÍ STRANA

Pro Slovenskou národní stranu (SNS) platí v zásadě to samé, co pro KDĽ. Její volební výsledek v podobě zisku 5,6 % hlasů lze považovat za volební úspěch ve srovnání s neúspěchem předchozích volbách (zisk pouze 3,1 % hlasů) opět vrátila do parlamentu. K jejímu volebnímu zisku přispěl zejména projekt otevřené kandidátky SNS. Vedení strany se krátce před volbami rozhodlo otevřít svou kandidátku zástupcům menších národně orientovaných stran a současně nezávislým osobnostem této části politické scény. Že tato skutečnost byla zásadním faktorem volebního úspěchu SNS, dokládá složení poslanců zvolených za tuto stranu (Volby.statistics.sk, 2023a). Ze samotné SNS se do parlamentu dostal pouze předseda Andrej Danko, jinak se členy nově zformovaného poslaneckého klubu SNS stali právě lidé zvenčí. K těm nejvýznamnějším patří zástupci menších národně orientovaných stran (Tomáš Taraba ze strany Život–Národní strana, Rudolf Huliak z Národní koalice) a zástupci alternativních médií (Roman Michelko z mediálního projektu Veci Verejné nebo Martina Šimkovičová z TV Slovan) (Omediach.com, 2023).

5.8. DALŠÍ SUBJEKTY

Jedním ze zásadních výsledků těchto voleb bylo faktické zhroucení jednoho z politických subjektů – Ludové strany Naše Slovensko (LSNS), která po dvě volební období (2016–2020, 2020–2023) reprezentovala krajně národovecký pól slovenské politiky (srov. Kluknavská, 2013; Danics, 2019; Vasilková, Androvičová, 2019 nebo Varabyeu Kancelová, 2024). Zásadním mezníkem ve vývoji této strany po volbách 2020 byl její stranický rozkol, kdy ze strany odešla větší část jejích nejvýznamnějších představitelů, která zformovala nový subjekt – Republika (Ct24.ceskatelevize.cz, 2023d). Zatímco „zbytková“ LSNS se následkem vnitrostranického rozkolu potýkala s výrazným úbytkem voličské podpory, Republika měla z hlediska volebních preferencí značné šance na opětovný vstup do parlamentu. Nakonec však Republika získala ve volbách pouze 4,75 % hlasů, a tedy se do parlamentu nedostala (Volby.statistics.sk, 2023). K jejímu neúspěchu přispěla mj. výše zmíněná zvýšená aktivita SNS, se kterou Republika soupeřila o podobně zaměřené voliče.

Z ostatních politických subjektů, které se nedostaly do parlamentu, stojí za pozornost volební osud strany Sme rodina. Tato strana byla jednou ze součás-

tí předchozí vládní koalice (viz Šolkay, Žúborová, 2019). Přes tuto skutečnost, a tedy podíl této strany na všech důsledcích vyplývajících z dlouhodobé krize vlád I. Matoviče a E. Hegera, předpovídaly předvolební průzkumy, že by se Sme rodina měla opět dostat do parlamentu (její průměrné volební preference se pohybovaly v pásmu 5–8 %). Reálně dosažený volební výsledek (2,2 % hlasů) byl tedy v jistém směru překvapivý (Volby.statistics.sk, 2023a). Reálnou skutečností však zůstává, že Sme rodina byla výrazně v pozadí politického dění a do voleb nepřinášela výrazná volební poselství (ve srovnání například s předchozími volbami 2020, po kterých se Sme rodina v souvislosti se vstupem do vládní koalice prezentovala mj. projektem rozsáhlé výstavby několika desítek tisíc cenově dostupných nájemních bytů) (Hnonline.sk, 2023b).

6 FORMOVÁNÍ VLÁDY

Zásadní charakteristikou povolební politické konstelace byla především rozhodující role strany HLAS-SD při utváření nové vládní koalice (viz níže Tabulka 2), což odpovídá jejímu postavení v rámci předvolební politické konstelace (Hynčica, Šárovec, 2024). Po volbách existovala jak možnost zformování vládní koalice na bázi stran SMER-SD a HLAS-SD, tak i vlády bez účasti SMER-SD, a tedy spojení HLAS-SD se dvěma liberálními stranami PS a SaS a konzervativním KDH (viz níže Tabulku 3). Ještě krátce po volbách předseda HLAS-SD Peter Pellegrini nevyklučoval ani jednu z uvedených variant (Novinky.cz, 2023). Jasná byla pozice Progresivního Slovenska, které primárně odmítalo vládu s účastí SMER-SD a za tímto účelem reálně pracovalo s druhou ze dvou – výše i níže – naznačených variant, a to dokonce do té míry, že bylo ochotno přepustit straně HLAS-SD (a jeho předsedovi Petru Pellegrinimu) pozici premiéra (Teraz.sk, 2023b).

Ještě stručně doplníme, že poslední parlamentní subjekt – OĽaNO – byl od počátku prakticky mimo všech úvah o povolebním vládním uspořádání (srov. Just, 2024). Jednak toto uskupení, na rozdíl například od PS nebo SaS bylo v jednoznačně antagonistickém vztahu se stranou HLAS-SD, a dále je zde třeba vnímat jako stále relevantní faktor v podobě narušených vztahů mezi subjekty tvořícími vládní koalici v předchozím volebním období (zejména SaS). V kontextu značné nepopularity Igora Matoviče (též výše) pak byla potenciální spolupráce s OĽaNO reputační zátěží v zásadě pro všechny ostatní parlamentní strany.

Tab. 2: »| Mediální reflexe povolebního vyjednávání

Datum	Titulek	Zdroj
1. 10. 2023	O budoucí vládě rozhodne Hlas, který skončil třetí. Ve hře jsou tři možné scénáře	Zpravy.aktualne.cz, 2023
2. 10. 2023	Slovenské parlamentní volby vyhrál Fico. Ale také Peter Pellegrini	iRozhlas.cz, 2023
3. 10. 2023	Bez nás vláda nevznikne, ví Pellegrini. Připouští jednání s oběma tábory	iDNES.cz, 2023
4. 10. 2023	Třetí Pellegrini se směje, jeho Hlas rozhodne o slovenské vládě	Ct24.ceskatelivize.cz, 2023e
5. 10. 2023	Slovenská strana Hlas chce silnou pozici ve vládě, podle tisku i křeslo premiéra	Ceskenoviny.cz, 2023
6. 10. 2023	Fico chce být premiér, Pellegrinimu nabídl post předsedy parlamentu	Echo24.cz, 2023
7. 10. 2023	Kdo je Petr Pellegrini. Muž, který rozhodne o směřování Slovenska	Respekt.cz, 2023

Zdroj: Vlastní výzkum & sloupec „Zdroj“.

Rozhodujícím mezníkem povolebního vyjednávání mezi politickými stranami bylo rozhodnutí HLAS-SD z 10. října 2023 o tom, že strana bude jednat o vládě již pouze se SMER-SD a SNS. Toto stanovisko bylo zdůvodněno jednak programovou blízkostí zejména stran SMER-SD a HLAS-SD a též obavami z toho, že potenciální vládní koalice složená ze stran HLAS-SD, PS, KDH a SaS by byla programově příliš heterogenní, a to jak na socioekonomické, tak hodnotové ose.¹⁰ Peter Pellegrini kladl důraz na to, že Slovensko potřebuje stabilní vládu bez vnitřních sporů (Strana-hlas.sk, 2023c). Výše uvedené vyjasnění postoje HLAS-SD tak otevřelo cestu ke konečnému zformování nové vládní koalice ze stran SMER-SD, HLAS-SD a SNS (srov. Just, 2024).

¹⁰ V protikladu by byly programy sociálně demokratického HLAS-SD a liberálně pravicové SaS, a též například liberálního PS a konzervativního KDH.

Tab. 2: »| Mediální reflexe povolebního vyjednávání

Národní rada Slovenské republiky (150 mandátů)						
SMER-SD (42 mandátů)	HLAS-SD (27 mandátů)	SNS (10 mandátů)	PS (32 mandátů)	HLAS-SD (27 mandátů)	KDH (12 mandátů)	SaS (11 mandátů)
R. Fico	P. Pellegrini	A. Danko	M. Šimečka	P. Pelegrini	M. Majerský	R. Sulík
celkem 79 mandátů			celkem 82 mandátů			

Zdroj: Vlastní dopočet podle Volby.statistics.sk, 2023b.

ZÁVĚR

Výsledky parlamentních voleb potvrdily jak některé bezprostřední vývojové tendence, které se vztahují k uplynulému volebnímu období, tak i charakteristické rysy slovenské politiky v dlouhodobé vývojové perspektivě. Potvrdilo se, že tyto volby je třeba vnímat v návaznosti na volby předchozí, neboť jejich výsledky byly ve značné míře reakcí na politickou změnu, kterou přinesly volby 2020 tím spíš, že se v těchto volbách jednoznačně prosadila více zřetelná a vyhraněná podoba politiky ideově i zájmově protikladné k vládní koalici z předchozího volebního období.

V tomto směru je třeba vnímat výraznější volební úspěch SMER-SD ve srovnání s HLAS-SD, který připouštěl spolupráci s některými stranami vládní koalice z let 2020-2023 nebo stranami, které vůči tomuto uskupení nebyly v principiální opozici (Progresivní Slovensko spřízněné s prezidentkou Zuzanou Čaputovou a premiérem úřednické vlády Ludovítem Ódorem nebo KDH). Výsledky voleb totiž potvrdily zvýšenou míru personalizace slovenské politiky. Charakteristická byla zvýšená koncentrace pozornosti na výrazné politické osobnosti. Tou byl zejména lídr SMER-SD Robert Fico, se kterým se voliči buď jasně pozitivně identifikovali (volební úspěch a vítězství SMER-SD) nebo se vůči němu negativně vymezovali (přetrvávající negativní symbolika Roberta Fica se tentokrát projevila v podobě volebního úspěchu Progresivního Slovenska). Zejména však i tyto volby potvrdily dlouhodobou polarizaci a rozdělení slovenské politické scény a společnosti, přičemž toto má z mnoha důvodů spíše zesilující tendenci.

V tomto směru docházelo právě v předchozím volebním období a námi sledovaných volbách ke koncentraci mnoha faktorů přispívajících k prohlubování

politické polarizace a konfrontace, od těch krátkodobých a mocenských (spory o management pandemie Covid 19 nebo vliv ve vybraných státních institucích) až po dlouhodobé a ideové, kde jsou realitou hluboké světonázorové rozdíly mezi národně konzervativními a liberálně progresivními politickými uskupeními, a to v oblasti ekonomické a sociální (sociální tržní model s prvky státního intervencionismu versus neoliberální hospodářská politika založená na volném trhu, minimální roli státu a globalizaci) i hodnotové (politika obhajoby národních zájmů versus nadnárodního universalismu, názory na EU, zahraniční politiku a s tím související otázku hodnotového zakotvení Slovenska, vybrané agendy, jako Green Deal, LGBTQ+ problematiku ad.).

Dlouhodobé hlubší rozdělení slovenské politiky a společnosti se projevuje též sociologicky v tom smyslu, že jeden tábor má své zázemí více v rurálním prostředí, zatímco ten druhý ve velkých městech. Tato tematika je zpracována v četných odborných studiích a též výsledky námi sledovaných voleb (zejména voličské zázemí nejsilnějších stran SMER-SD a PS) potvrzují dlouhodobý jev v podobě odlišného hodnotového nastavení a od toho se odvíjejícího chování voličů v rurálním a urbánním prostředí. Zesílená konfrontace a polarizace jako jeden z charakteristických rysů těchto voleb též zajímavě koresponduje i s trendem zvýšené volební účasti. Nezvykle vyostřená předvolební atmosféra byla výrazným mobilizačním faktorem motivujícím k účasti ve volbách stoupence jednoho i druhého tábora.

S tím souvisí též zjevná koncentrace voličské podpory v tom smyslu, že v rámci obou bloků (národně konzervativního a liberálně progresivního) shodně dominoval jeden hlavní stranický segment (v prvním případě SMER-SD, ve druhém Progresivní Slovensko), který byl doplňován menšími subjekty (na jedné straně SNS, na druhé straně SaS ad.). Uzavření vládní koalice ze stran SMER-SD, HLAS-SD a SNS pak představovalo stvrzení všech charakteristických rysů a trendů těchto voleb i dlouhodobě charakteristických rysů slovenské politiky. Ty je třeba číst i v kontextu prezidentských voleb a voleb do Evropského parlamentu, což byla další dvě významná volební klání roku 2024.

SEZNAM ZKRATEK

HLAS-SD – Hlas-sociální demokracie
KDH – Křesťanskodemokratické hnutí
KÚ – Křesťanská unie
LSNS – Lidová strana Naše Slovensko
OLaNO – Obvyčejní lidé a Nezávislé osobnosti
PS – Progresivní Slovensko
SaS – Svoboda a Solidarita
SDKÚ – Slovenská demokratická a křesťanská unie
SMER-SD – Smer-sociální demokracie
SNS – Slovenská národní strana

ZDROJE

BAKKE, E. & N. SITTER (2015). Where do parties go when they die? The fate of failed parties in the Czech Republic, Slovakia, and Hungary 1992–2013. In: *East European Politics*, 31(1), pp. 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1080/21599165.2014.959661>.

BARDOVIČ, J. (2016). Politické strany – pragmatický aktér v procese tvorby politiky? In: *Slovenská revue pre verejnú politiku a verejnú správu/Slovak Journal of Public Policy and Public Administration*, 3(2), pp. 99–110. ISSN 1339-5637.

BERGER, V. (2023). *Svoboda médií podle fašistů. Slovenské volby jsou i boj o nezávislou žurnalistiku*. Online. Hlidacipes.org. Dostupné z: <https://hlidacipes.org/svoboda-medii-podle-fasistu-slovenske-volby-jsou-i-boj-o-nezavislou-zurnalisti-ku/>. [citováno 2024-12-19].

BLAHA, L. (2018). *Antiglobalista*. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-244-1628-3.

BLAHA, L. (2019). *Sto nejlepších statusov Ľuboša Blahu*. Bratislava: Mayer media. ISBN 978-80-97-2099-6-4.

BLAHA, L. (2022). *Zakázané statusy Ľuboša Blahu*. Bratislava: Torden. ISBN 9788082231321.

CESKENOVINY.CZ. (2023). Slovenská strana Hlas chce silnou pozici ve vládě, podle tisku i křeslo premiéra. Online. *Ceskenoviny.cz*. Dostupné z: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/2422497>. [citováno 2024-12-19].

CT24.CESKATELEVIZE.CZ (2021). Novým speciálním prokurátorem na Slovensku je Daniel Lipšic, podle opozice má příliš blízko k vládě. Online. *Ct24.ceskatelevize.cz*. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/novym-specialnim-prokuratorem-na-slovensku-je-daniel-lipsic-podle-opozice-ma-prilis-blizko-k-vlade-38208>. [citováno 2024-12-19].

CT24.CESKATELEVIZE.CZ (2023a). Slovenský parlament schválil změnu ústavy pro předčasné volby. Online. *Ct24.ceskatelevize.cz*. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/slovensky-parlament-schvalil-zmenu-ustavy-pro-predcasne-volby-11245>. [citováno 2024-12-19].

CT24.CESKATELEVIZE.CZ (2023b). Slovensko má za sebou ostrou kampaň, volby mohou přinést pat. Online. *Ct24.ceskatelevize.cz*. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/slovensko-ma-za-sebou-ostrou-kampan-volby-mohou-prinest-pat-837>. [citováno 2024-12-19].

CT24.CESKATELEVIZE.CZ (2023c). Slovensko poprvé povede úřednická vláda. Čaputová jmenuje premiérem viceguvernéra centrální banky. Online. *Ct24.ceskatelevize.cz*. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/slovensko-poprve-povede-urednicka-vlada-caputova-jmenuje-premierem-viceguverniera-centralni-banky-6655>. [citováno 2024-12-19].

CT24.CESKATELEVIZE.CZ (2023d). Ve slovenských volbách má šanci nová národovecká strana, založili ji odpadlíci od Kotleby. Online. *Ct24.ceskatelevize.cz*. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/ve-slovenskych-volbach-ma-sanci-nova-narodovecka-strana-zalozili-ji-odpadlici-od-kotleby-4649>. [citováno 2024-12-19].

CT24.CESKATELEVIZE.CZ (2023e). Třetí Pellegrini se směje, jeho Hlas rozhodne o slovenské vládě. Online. *Ct24.ceskatelevize.cz*. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/treti-pellegrini-se-smeje-jeho-hlas-rozhodne-o-slovenske-vlade-733>. [citováno 2024-12-19].

DANICS, Š. (2019). Anti-systémové strany a politika militantní demokracie. In: *Socioekonomické a humanitní studie*, 9(1), pp. 79–95. ISSN 1804-6800.

DEEGAN-KRAUSE, K., & T. HAUGHTON (2015). Hurricane Season. Systems of Instability in Central and East European Party Politics. In: *East European Politics & Societies*, 29(1), pp. 61–80. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325414566072>.

DENIK.CZ (2020). Čaputová a Matovič se přihlásili k EU a NATO. Podepsali

deklaraci. Online. *Denik.cz*. Dostupné z: https://www.denik.cz/ze_sveta/caputo-va-a-matovic-se-prihlasili-k-eu-a-nato-podepsali-deklaraci-20200509.html. [citováno 2024-12-19].

E15.cz (2023). Fico by mohl složit pohodlnou většinu, ukazuje průzkum. Matovič by se do parlamentu nedostal. Online. *E15.cz*. Dostupné z: <https://www.e15.cz/zahranicni/fico-by-mohl-slozit-pohodlnou-vetsinu-ukazuje-pruzkum-matovic-by-se-do-parlamentu-nedostal-1410493>. [citováno 2024-12-19].

ECHO24.CZ (2023). Fico chce být premiér, Pellegrinimu nabídl post předsedy parlamentu. Online. *Echo24.cz*. Dostupné z: <https://echo24.cz/a/Hhu3C/zpravy-svet-slovensko-fico-se-nechce-vzdat-postu-premiera-pellegrinimu-nabidl-predsedu-parlamentu>. [citováno 2024-12-19].

FILIPEC, O. (2019). Challenging Trends within Slovak Party System in the Context of 2016 Elections to the National Council of the Slovak Republic. In: *Politics in Central Europe*, 15(1), pp. 7–34. DOI: <https://doi.org/10.2478/pce-2019-0001>.

HAUGHTON, T., M. Rybář & K. DEEGAN-KRAUSE (2021). Corruption, Campaigning, and Novelty: The 2020 Parliamentary Elections and the Evolving Patterns of Party Politics in Slovakia. In: *East European Politics and Societies*, 36(3), p. 728–752. DOI: <https://doi.org/10.1177/08883254211012765>.

HAJČÁKOVÁ, D. (2023). Heger preberá stranu od Miroslava Kollára, predstavil projekt Demokrati. Online. *Domov.sme.sk*. Dostupné z: <https://domov.sme.sk/c/23143755/heger-demokrati-volby-2023-nova-strana.html>. [citováno 2024-12-19].

HLOUŠEK, V. & L. KOPEČEK (2004). *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Mezinárodní politologický ústav. ISBN 80-210-3449-1

HNONLINE.SK (2023a). Fico vyostruje súboj s Pellegrinim: Hlas je ako tajomný hrad v Karpatoch. Netuším, čo chcú. Online. *Hnonline.sk*. Dostupné z: <https://hnonline.sk/slovensko/96078261-fico-vyostruje-suboj-s-pellegrinim-hlas-je-ako-tajomny-hrad-v-karpatoch-netusim-co-chcu>. [citováno 2024-12-19].

HNONLINE.SK (2023b). Nájomné byty sú realitou, hlásili bilbordy Sme rodina. Projekt padá na cene, varujú experti (anketa HN). Online. *Hnonline.sk*. Dostupné z: <https://hnonline.sk/finweb/ekonomika/96062981-najomne-byty-su-realitou-hlasili-bilbordy-sme-rodina-projekt-pada-na-cene-varuju-experti-anketa-hn>. [citováno 2024-12-19].

HYNČICA, P. (2010). Dominance SMERu v kontextu struktury konfliktních linií na Slovensku. In: BUREŠ, J., CHARVÁT, J., JUST, P. a kol. *Levice v České republice a na Slovensku 1989-2009*. Plzeň: Aleš Čeněk, pp. 137-151.

ISBN 978-80-7380-294-3.

HYNČICA, P. (2019). Krize a kontinuita „starých“ a nástup nových politických stran na Slovensku. In: *Central European Journal of Politics*, 5(1), pp. 55–70. ISSN 2464-479X.

HYNČICA, P., P. MAŠKARINEC & L. NOVOTNÝ (2016). *Euroskepticismus ve střední Evropě*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2619-4.

HYNČICA, P. & D. ŠÁROVEC (2018). Slovenské politické strany optikou konceptu novosti. In: *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni / The Faculty of Philosophy and Arts Review*, 10(2-3), pp. 7–34. DOI: <https://doi.org/10.24132/actaff.2018.10.2-3.1>.

HYNČICA, P. & D. ŠÁROVEC (2024). Success or failure of a newcomer? The HLAS-SD party as a new player in the Slovak party system. *Politologický časopis*. 31(2), pp. 54–72. DOI: <https://doi.org/10.5817/PC2024-2-169>.

CHARVÁT, J. & P. JUST (2018). Politické zemětřesení 2016? Dynamika stranického systému na Slovensku od roku 2002. In: *Politické vedy / Political Sciences*. 21(1), pp. 24–57. DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2018.21.1.24-57>.

IDNES.CZ (2021). Fico hlasem odpůrců očkování. Prachsprostý byznys, vytvoří závislost, hlásá. Online. *Idnes.cz*. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/slovensko-robert-fico-smer-ockovani-covid-19-pfizer.A210911_092600_zahranicni_ajez. [citováno 2024-12-19].

IDNES.CZ (2022). Slovenská vláda zmrazila ceny elektřiny pro domácnosti. Nepohnou se tři roky. Online. *Idnes.cz*. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ekonomika/zahranicni/slovensko-energie-ceny-elektrina-zmrazeni-tri-roky-matovic-sulik.A220216_112810_eko-zahranicni_maz. [citováno 2024-12-19].

IDNES.CZ (2023). Bez nás vláda nevznikne, ví Pellegrini. Přípouští jednání s oběma tábory. Online. *Idnes.cz*. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/slovensko-volby-vyjednavani-koalice-pellegrini-hlas-smer-fico.A231003_105352_zahranicni_bro. [citováno 2024-12-19].

IROZHLAS.CZ (2023). Slovenské parlamentní volby vyhrál Fico. Ale také Peter Pellegrini. Online. *Irozhlas.cz*. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/komen>

tare/slovesko-volby-robert-fico-pellegrini-peter-progresivni-slovensko-smer-hlas_2310020630_ank. [citováno 2024-12-19].

JUST, P. (2018). *Pod Tatrou sa blýska: strany, vlády a koalície na Slovensku v letech 2006 až 2016*. Praha: Metropolitan University Prague Press and Libri. ISBN 978-80-87956-78-6.

JUST, P. (2024). A Barrier Against Liberalism? The Coalition Formation Process after the 2023 Slovak Parliamentary Elections. In: *Studia Politica Slovaca*, 17(1), pp. 20–35. DOI: <https://doi.org/10.31577/SPS.2024-1.2>.

KARABOVÁ, D. & O. FILIPEC (2018). The Europeanization of Slovak Political Parties: the Case of Smer – Social Democracy, the Slovak National Party and Most-Híd. In: *Contemporary European Studies*, 13(2), pp. 5–29. ISSN 1805-5133.

KEREKEŠ, D., M. PINK & J. ŠEDO (2019). Slovenské stranické zemětřesení 2016. Pomohla by malá volební reforma? In: *Sociológia/Slovak Sociological Review*. 51(1), pp. 64–83. ISSN 0049-1225.

KLUKNAVSKÁ, A. (2013). Od Štúra k parazitom: Tematická adaptácia krajnej pravice v parlamentných voľbách na Slovensku. In: *Politologický časopis/Czech Journal of Political Science* 20(3), pp. 258–281. ISSN 1211-3247.

KOPEČEK, L. (2007). *Politické strany na Slovensku 1989-2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-113-0.

KRIVÝ, V., D. BALKO & V. FEGLOVÁ (1995). *Slovensko a jeho regióny. Sociokultúrne súvislosti volebného správania*. Bratislava: Nadácia Média. ISBN 8096752510.

LEŠKA, D. (2013). Hlavné etapy formovania systému politických strán na Slovensku po roku 1989. In: *Sociológia/Slovak Sociological Review*, 45(1), pp. 71–88. ISSN 0049-1225.

LINEK, L. & O. GYÁRFÁŠOVÁ (2020). The Role of Incumbency, Ethnicity, and New Parties in Electoral Volatility in Slovakia. In: *Politologický časopis/Czech Journal of Political Science*, 27(3), pp. 303–322. DOI: <https://doi.org/10.5817/PC2020-3-303>.

MARUŠIAK, J. (2017). Political Entrepreneurs as a Challenge for the Party System in Slovakia. In: *Politologický časopis/Czech Journal of Political Science*, 24(2), pp. 179–200. DOI: <https://doi.org/10.5817/PC2017-2-179>.

MARUŠIAK, J. (2021). ‘Slovak, not Brussels Social Democracy’. Europeanization/De-Europeanization and the Ideological Development of Smer-SD Before 2020 Parliamentary Elections in Slovakia. In: *Politologický časopis/Czech Journal of Po-*

litical Science, 28(1), pp. 37–58. ISSN 1211-3247.

MVCR.CZ (2024). Rejstřík politických stran a hnutí. Online. *Mvcr.cz*. Dostupné z: <https://aplikace.mv.gov.cz/seznam-politickych-stran/Vypis_Historie.aspx?id=543&typ=1>. [citováno 2024-12-19].

MZV.SK. (2022). Dohoda o spolupráci v oblasti obrany mezi vládou Slovenskej republiky a vládou Spojených štátov amerických. Online. *Mzv.sk*. Dostupné z: <https://www.mzv.sk/documents/10182/4773714/220120-navrh-dohody-o-obranej-spolupr%C3%A1ci-s-USA.+pdf/d2b6b1e6-ec03-4446-8543-30f68a0fcbf0>. [citováno 2024-12-19].

NEMEŠOVÁ D. (2023). Znovuzrození strany Smer-SD. Jak vypadala letošní kampaň? Online. *Markething.cz*. Dostupné z: <https://markething.cz/znovuzrozeni-strany-smer-sd>. [citováno 2024-12-19].

NOVÁK, L. (2023). ‚Moderní, proevropská a liberální strana.‘ Progresivní Slovensko v čele se Šimečkou šlape Ficovi na paty. Online. *Irozhlas.cz*. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/slovenske-volby-progresivni-slovensko-michal-simecka-robert-fico_2309261218_aur. [citováno 2024-12-19].

NOVINKY.CZ (2023). Pellegrini připouští i vládu bez Smeru. Online. *Novinky.cz*. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/zahranicni-evropa-pellegrini-pripousti-i-vladu-bez-smeru-40445468>. [citováno 2024-12-19].

OBYCAJNILUDIA.SK (2023). Vyhrá mafia alebo ľudia. Ty rozhodneš. OLaNO a priatelia. Program 2023. Online. *Obycajnιλudia.sk*. Dostupné z: <https://www.obycajnιλudia.sk/volebny-program-2023/>. [citováno 2024-12-19].

OMEDIACH.COM (2023). Kompletná kandidátka SNS do volieb 2023. Kto je kto (ZOZNAM). Online. *Omediach.sk*. Dostupné z: <https://www.omediach.com/tlacove-spravy/25105-kompletna-kandidatka-sns-do-volieb-2023-kto-je-kto-zoznam>. [citováno 2024-12-19].

PERLÍNOVÁ, D. (2021). Pád slovenského premiéra. Matovič nezvládl vlastní ego, jeho vláda je krok od rozpadu. Online. *Zpravy.aktualne.cz*. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/politicky-pad-slovenskeho-premiera-matovice/r~d-1c0c1e4872f11eb8e470cc47ab5f122/>. [citováno 2024-12-19].

PLEŠIVČÁK, M. (2023). How electoral geography can help in struggle with the far right: Example of Slovakia. In: *Journal of Comparative Politics*, 16(1), pp. 110–124. ISSN 1337-7477.

PLUS7DNI.PLUSKA.SK (2022). Oficiálne pri Sulíkovi: Ministerka Kolíková vstúpila do SaS. Online. *Plus7dni.pluska.sk* Dostupné z: <https://plus7dni.pluska.sk/.omov/oficialne-pri-sulikovi-ministerka-kolikova-vstupila-sas>. [citováno 2024-12-19].

RESPEKT.CZ (2023). Kdo je Petr Pellegrini. Muž, který rozhodne o směřování Slovenska. Online. *Respekt.cz*. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2023/41/rozhodne-pellegrini>. [citováno 2024-12-19].

SEKERÁK, M. (2019). Towards conservatism? Party politics in Slovakia at the end of the 2010s. In: *European View*, 18(2), pp. 233–241. DOI: <https://doi.org/10.1177/1781685819883965>.

SMOLECOVÁ, A. & D. ŠÁROVEC (2021). Heading towards Collapse? Assessment of the Slovak Party System after the 2020 General Elections. In: *Slovak Journal of Political Sciences*, 21(1), pp. 27–50. DOI: <https://doi.org/10.34135/sjps.210102>.

SPRAVY.RTVS.SK (2022). Parlamentná rozprava sa zvrtila v osobné útoky medzi Ficom a Lipšicom. Online. *Spravy.rtvsk.sk*. Dostupné z: <https://spravy.rtvsk.sk/2022/12/parlamentna-rozprava-sa-zvrtla-v-osobne-utoky-medzi-ficom-a-lipsicom/>. [citováno 2024-12-19].

STÍŠKALA, J. (2014). Party System of Slovak Republic and its Stability after 2010 and 2012 Elections in Comparative Perspective. In: *Slovak Journal of Political Sciences*, 12(3), pp. 224–251. DOI: <https://doi.org/10.2478/sjps-2013-0007>.

STRANA-HLAS.SK (2023a). Vyhlásenie Predsedníctva strany HLAS – sociálna demokracia. Online. *Strana-hlas.sk*. Dostupné z: <https://strana-hlas.sk/nezaradenepatricia-medved-macikova/vyhlasenie-predsednictva-strany-hlas-socialna-demokracia/>. [citováno 2024-12-19].

STRANA-HLAS.SK (2023b). Stačilo nenávisť, dajme hlas pokoju. Online. *Strana-hlas.sk*. Dostupné z: <https://strana-hlas.sk/aktuality/page/23/>. [citováno 2024-12-19].

STRANA-HLAS.SK (2023c). Budeme pokračovať v rokovaní o vládnej koalícii so stranami SMER a SNS. Online. *Strana-hlas.sk*. Dostupné z: <https://strana-hlas.sk/aktuality/patricia-medved-macikova/tlacova-sprava-budeme-pokracovat-v-rokovani-o-vladnej-koalicii-so-stranami-smer-a-sns/>. [citováno 2024-12-19].

STRATEGIE.HNONLINE.SK (2023). Markíza v problémoch. Jej predvolebná diskusia sa otriasa v základoch, politici odmietajú účasť. Online. *Strategie.hnonline.sk*. Dostupné z: <https://strategie.hnonline.sk/news/media/96106003-markiza>

-v-problemoch-jej-predvolebna-diskusia-sa-otriasa-v-zakladoch-politici-odmietaju-ucast. [citováno 2024-12-19].

ŠÁROVEC, D. (2020) Konceptuální a metodologické aspekty výzkumu nových politických stran. In: *Politologická revue*, 26(1), pp. 67-86. ISSN 2571-0311.

ŠKOLKAY, A. & V. ŽÚBOROVÁ (2019). Populist Political Movement Sme rodina – Boris Kollár (We Are a Family – Boris Kollár). In: *Šrodkowoeuropejskie Studia Polityczne*, 4, pp. 5–26. DOI: <https://doi.org/10.14746/ssp.2019.4.1>.

TERAZ.SK (2023a). Predsedníctvo KDH trvá na tom, že so Smerom do vlády nepôjde. Online. *Teraz.sk*. Dostupné z: <https://www.teraz.sk/slovensko/predsedenictvo-kdh-trva-na-tom-ze-so/745854-clanok.html>. [citováno 2024-12-19].

TERAZ.SK (2023b). Šimečka je ochotný prenechať prípadnú pozíciu premiéra Pellegrinimu. Online. *Teraz.sk*. Dostupné z: <https://www.teraz.sk/slovensko/simecka-je-ochotny-prenachat-pripad/745934-clanok.html>. [citováno 2024-12-19].

VASILKOVÁ, A. & ANDROVIČOVÁ (2019). Príčiny nárastu podpory pravicového radikalizmu a extrémizmu na Slovensku: príklad politickej strany Kotleba–LSNS. In: *Central European Journal of Politics*, 5(1), pp. 71–99. ISSN 2464-479X.

VARABYEU KANCELOVÁ, N. (2024). Radical voters in rural areas of Slovakia and their role in the rise (and fall) of the LSNS party. In: *Studia Politica Slovaca*, 17(1), pp. 5–19. DOI: <https://doi.org/10.31577/SPS.2024-1.1>.

VILČEK, I. (2024). Kandidátku Progresivního Slovenska do eurovoleb povede expremiér Ódor. Online. *Novinky.cz*. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/zahranicni-evropa-kandidatku-progresivniho-slovenska-do-eurovoleb-povede-expremier-odor-40458421>. [citováno 2024-12-19].

VOCHOZKOVÁ, T. R. (2023). *Progresívne Slovensko prežilo neúspechy a doufá, že porazí Fica*. Online. *Ct24.ceskatelevize.cz*. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/progresivne-slovensko-prezilo-neuspechy-a-doufa-ze-porazi-fica-3130>. [citováno 2024-12-19].

VOLBY.STATISTICS.SK (2020). Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky 2020. Online. *Volby.statistics.sk*. Dostupné z: https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/vysledky_hlasovania_strany.html. [citováno 2024-12-19].

VOLBY.STATISTICS.SK (2023). Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky 2023. Online. *Volby.statistics.sk*. Dostupné z: https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2023/sk/vysledky_hlasovania_strany.html. [citováno 2024-12-19].

VOLBY.STATISTICS.SK (2023b). Volby do Národnej rady Slovenskej republiky 2023. Online. *Volby.statistics.sk*. Dostupné z: https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2023/sk/mandaty_strany.html. [citováno 2024-12-19].

ZPRAVY.AKTUALNE.CZ (2023). O budoucí vládě rozhodne Hlas, který skončil třetí. Ve hře jsou tři možné scénáře. Online. *Zpravy.aktualne.cz*. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/tri-mozne-scenare-nove-slovenske-vlady/r~8b8e95b8602911eebe29ac1f6b220ee8/>. [citováno 2024-12-19].

PhDr. Pavel Hynčica, Ph.D.

Katedra politologie a společenských věd

University College Prague

U Santošky 17, 150 00 Praha 5

Email: hyncica@ucp.cz

<https://orcid.org/0009-0001-8154-2930>

PhDr. Daniel Šárovec – corresponding author

Katedra politologie

Filozofická fakulta

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně

Pasteurova 13, 400 96 Ústí nad Labem

Email: daniel.sarovec@ujep.cz

<https://orcid.org/0000-0003-2491-538X>

Socioekonomické a humanitní studie jsou odborný recenzovaný časopis, jehož posláním je na vysoké odborné úrovni prezentovat výsledky vědecko-výzkumné práce autorů z oblasti socioekonomických a humanitních věd. Časopis je na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice a je zařazen do mezinárodních databází ERIH PLUS, EBSCO a ICI Journals Master List database.

Články publikované v *Socioekonomických a humanitních studiích* mají charakter původních statí, diskusních příspěvků nebo recenzí odrážejících aktuální stav bádání v oblasti sociálních, ekonomických a humanitních věd. Předpokládá se, že příspěvek nabízený k uveřejnění nebyl dosud nabídnut jinému vydavateli.

Obsah rukopisů posuzují anonymně minimálně dva nezávislí recenzenti a projednává redakční rada časopisu. O výsledku recenzního řízení uvědomí redakce autora písemně. Na uveřejnění článku neexistuje právní nárok.

Podrobné pokyny najdete na webové stránce: sehs.ambis.cz.

Socio-Economic and Humanities Studies is a scientific journal. Its mission is to present the results of scientific research work and activities of authors in the field of socio-economic sciences and humanities. The journal is listed on the List of Peer-Reviewed Non-Impacted Periodicals issued in the Czech Republic and included in international databases ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences), EBSCO and ICI Journals Master List database.

Manuscripts published in this journal have the character of articles, discussion papers and reviews, reflecting the current state of research in social sciences and humanities. It is assumed that any article offered for publication has not been offered for publication to any other publisher.

The content of each manuscript is assessed anonymously by at least two independent reviewers and discussed by the editorial board of the journal. The editor informs the author about the outcome of the review process. No legal obligation exists to publish any submitted paper.

Detailed information can be found at: sehs.ambis.cz.

